

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 0320-3077
Online ISSN 2616-7522

УКРАЇНСЬКЕ МОВО- ЗНАВ- СТВО

Міжвідомчий
науковий
збірник

Засновано у 1973 р.

Випуск 1(54)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 0320-3077

Online ISSN 2616-7522

UKRAINIAN LINGUISTICS

Interagency
scientific
journal

Founded in 1973

Volume 1(54)

У збірнику вміщені дослідження з актуальних проблем семантики, граматики, лінгвопоетики, лінгвокультурології, сугестивної лінгвістики, прикладної лінгвістики.

Для викладачів, наукових працівників, учителів, студентів.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	Мозер Міхаель, д-р габлітований, проф. (Австрія)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Арібжанова Ірина, канд. філол. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); Бас-Кононенко Оксана, канд. філол. наук, доц. (Україна); Бацевич Флорій, д-р філол. наук, проф. (Україна); Гнатюк Лідія, д-р філол. наук, проф. (Україна); Даниленко Андрій, д-р габлітований, проф. (США); Дарчук Наталія, д-р філол. наук, проф. (Україна); Загнітко Анатолій, д-р філол. наук, проф. (Україна); Зубань Оксана, канд. філол. наук, доц. (Україна); Кононенко Ірина, д-р філол. наук, проф. (Польща); Костич Лілія, канд. філол. наук, доц. (заст. відп. ред.) (Україна); Кршко Яромір, д-р філософії, проф. (Словаччина); Миронова Валентина, канд. філол. наук, доц. (Україна); Мойсієнко Анатолій, д-р філол. наук, проф. (Україна); Мосенкіс Юрій, д-р філол. наук, проф. (Україна); Поцоте Дайнора, д-р габлітований, проф. (Литва); Різник Сергій, канд. філол. наук, доц.; Рожай Габріель, д-р філософії (Словаччина); Седіна Джованна, д-р габлітований, проф. (Італія); Снитко Олена, д-р філол. наук, проф. (Україна); Шевель Святослав, канд. філол. наук, асист. (Україна)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут філології 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 33 49 e-mail: ukr.movoznavstvo@knu.ua web: ukr.movoznavstvo.knu.ua
Затверджено	вченою радою ННІ філології 11.06.24 (протокол № 12)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1450 від 25.04.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-04604
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 886 від 02.07.20
Індексування	Index Copernicus International
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет” Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ “Київський університет” 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 33 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Наукові погляди авторів та членів редколегії можуть не збігатися.

This volume contains researches on topical issues of the semantics, grammarology, linguopoetics, linguistic culturology, suggestive linguistics, applied linguistics.

It is intended for lecturers, researchers, teachers and students.

EDITOR-IN-CHIEF	Mozer Mihael, Dr Hab, Prof. (Austria)
EDITORIAL BOARD	Aribzhanova Iryna, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (executive secretary) (Ukraine); Bas-Kononenko Oksana, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (Ukraine); Batsevych Floriy, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Danylenko Andriy, PhD, Prof. (USA); Darchuk Natalia, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Hnatiuk Lidia, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Kononenko Iryna, DSc (Philol.), Prof. (Poland); Kostych Liliya, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (managing editor) (Ukraine); Krško Jaromír, Dr Hab, Prof. (Slovakia); Moisienko Anatolii, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Mosenkis Yuriy, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Myronova Valentyna, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (Ukraine); Pociūtė Dainora, Dr Hab, Prof. (Lithuania); Riznyk Serhii, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (Ukraine); Rožai Gabriel, PhD (Slovakia); Siedina Giovanna, Dr Hab, Prof. (Italy); Snitko Olena, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Shevel Sviatoslav, PhD (Philol.), Assist. (Ukraine); Zahnitko Anatolii, DSc (Philol.), Prof. (Ukraine); Zubana Oksana, PhD (Philol.), Assoc. Prof. (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of Philology 14, Taras Shevchenko Blvd; Kyiv 01601 ☎ (38044) 239 34 49 e-mail: ukr.movoznavstvo@knu.ua web: ukr.movoznavstvo.knu.ua
Approved by	the Academic Council of ESI of Philology 11.06.24 (protocol № 12)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1450 of 25.04.24 Identifier of printed media: R30-04604
Certified by	the List of scientific professional publications of Ukraine (category B) Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 (02 July 2020)
Indexing	Index Copernicus International
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center “Kyiv University” DK № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC “Kyiv University” 14, Taras Shevchenko Blvd; Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 33 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials. The scientific views of authors and members of editorial board may differ.

СЕМАНТИКА

УДК 81'37

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).5-22](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).5-22)

Юлія БРАЇЛКО, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-5203-7479

e-mail: brailko.iulija@nncise.org.ua

Полтавське відділення

ННЦ “Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”, Полтава, Україна

Наталія КИСЛА, канд. філол. наук,

провід. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0001-5137-6647

e-mail: kysla.nataliia@nncise.org.ua

Полтавське відділення

ННЦ “Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”, Полтава, Україна

НОМІНАЦІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В РІЗНОСТИЛЬОВОМУ ДИСКУРСІ

Вступ. Збройна агресія Російської Федерації проти України триває вже понад десятиліття, а її повномасштабний період – більш ніж два роки, проте українські мовці так і не виробили відповідного мілітоніма. І в наукових джерелах, і в масмедіа досі тривають дискусії стосовно доречності термінів “війна”, “збройна агресія”, “повномасштабне вторгнення”, “конфлікт” тощо для маркування цієї події. Визначено номінації російсько-української війни в різностильовому українському дискурсі, проаналізовано специфіку функціонування та прагматику таких лінгвальних одиниць.

Методи. Для вивчення номінацій сучасної російсько-української війни застосовано комплекс методів: за допомогою методу вибірки сформовано показчик таких найменувань, лінгвостилістичний метод дав змогу простежити особливості функціонування мілітонімів у текстах різних стилів, компонентний аналіз уможливив встановлення семантичних складників цих назв, контекстуальний і дискурсивний

аналіз – вияв їхньої прагматики, завдяки описовому методу висвітлено результати дослідження.

Результати. З'ясовано, що в українському законодавстві до 24 лютого 2022 р. послуговувалися терміном “антитерористична операція”. Цей же термін був основним лексичним маркером поточних воєнних подій в Україні у текстах різних стилів 2014–2018 рр. Після 2018 р. в медіадискурсі закріпився термін “ООС”, у розмовному, публіцистичному й художньому дискурсі здебільшого продовжували використовувати аббревіатуру “АТО”. Поступово в юридичний обіг, а згодом і в науковий і публіцистичний дискурс увійшов фактонім “збройна агресія Російської Федерації [проти України]”. Попри широку палітру найменувань сучасних воєнних подій у розмовному й художньому дискурсі домінує передовсім лексема “війна”.

Висновки. Одні й ті ж події, явища, процеси можна назвати по-різному. І такі номінації можуть бути інформаційною зброєю як українців у війні проти російського агресора, так і зброєю російської пропаганди. Безперечно, справою часу є добір і утвердження в українському дискурсі мілітоніма на позначення сучасних воєнних дій. Вочевидь, він буде кількокомпонентним, а з огляду на проведене дослідження зазначимо, що ключовою у його структурі має стати лексема “війна” як найуживаніша сучасними мовцями для маркування збройної агресії РФ проти України від 2014 р. й дотепер.

Ключові слова: мілітонім, війна, збройна агресія, повномасштабне вторгнення, конфлікт, АТО, ООС.

Вступ

Збройна агресія Російської Федерації проти України триває вже понад десятиліття, а її повномасштабний період – більш ніж два роки, проте українські мовці так і не виробили відповідного мілітоніма. І в наукових джерелах, і в масмедіа досі тривають дискусії стосовно доречності термінів “війна”, “конфлікт”, “збройна агресія”, “повномасштабне вторгнення” тощо для маркування цієї події.

Специфіку функціонування названих термінів науковці-лінгвісти досліджували побіжно. Наприклад, Т. Вільчинська [Вільчинська, 2017], С. Мельник, О. Назаренко й В. Сікорська [Мельник, Назаренко, & Сікорська, 2023], О. Тепла [Тепла, 2023] висвітлили особливості мовної репрезентації концепту “війна”

в сучасному українському медіадискурсі; Я. Пилипенко зробила акцент на демаркації понять “воєнний конфлікт”, “збройний конфлікт” та “війна” [Пилипенко, 2017].

Методи

Для вивчення номінацій сучасної російсько-української війни застосовано комплекс методів: за допомогою методу вибірки сформовано показчик таких найменувань, лінгвостилістичний метод дав змогу простежити особливості функціонування мілітонімів у текстах різних стилів, компонентний аналіз уможливив виявлення семантичних складників цих назв, контекстуальний і дискурсивний аналіз – вияв їхньої прагматики, завдяки описовому методу висвітлено результати дослідження.

Результати

В українськомовному сегменті найпопулярнішого у світі довідкового видання “Вікіпедія” сучасні події в Україні названо “російсько-українською війною” та “російською збройною агресією проти України”, а її етапи – “російським збройним вторгненням в Крим”, “війною на Сході України / на Донбасі”, “широкомасштабним вторгненням Росії в Україну” (ВнСУ, РУВ). В українському законодавстві до 24.02.2022 послуговувалися терміном “антитерористична операція”, уперше експлікованим на позначення воєнних подій 2014 р. в таємному рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 13.04.2014 “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України” (УП). 30.04.2018 у правовому полі з’явився номен “операція Об’єднаних Сил” (УВГ).

За нашими спостереженнями, у текстах різних стилів 2014–2018 рр. основним лексичним маркером поточних воєнних подій в Україні була сполука *антитерористична операція* та відповідна аббревіатура *АТО*, семантика яких вийшла за апелятивні межі (“комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності” (ЗУ2)) і набула онімних конотацій. Наприклад: *У Слов’янську триває антитерористична операція*

під керівництвом відповідного центру Служби безпеки України (lb.ua, 13.04.2014); Біля Верхньоторецького відбувся інтенсивний бій сил АТО з терористами, які атакували українські укріплені позиції (tsn.ua, 14.11.2015); **АТО** – це чудова можливість перевірити стосунки й зрозуміти, хто тобі друг (М. Сурженко); Та світ розділився межею “**АТО**”, / І мирне життя стало казкою-дивом (Н. Погребняк); – Привіт з **АТО!** – Зав’южені снігами, / Морозну стужу п’ють бійці грудьми (Г. Онацька). І хоча 2018 року відбулися зміни в законодавстві й до офіційно-ділового вжитку ввійшла назва операція Об’єднаних сил, однак у розмовному, публіцистичному й художньому дискурсі здебільшого продовжували використовувати абревіатуру АТО, вочевидь, як найбільш зручну й милозвучну. Новим же найменуванням, зазвичай орфографічно модифікованим, послуговувалися передовсім медіа, які з опертям на офіційні джерела повідомляли про хід воєнних дій, або науковці – дослідники відповідного воєнного періоду: У Донбасі в понеділок, 30 квітня, антитерористична операція (АТО) офіційно закінчується і стартує **Операція об’єднаних сил (ООС)** (zn.ua, 30.04.2018); Не обов’язково називати війною, не обов’язково оголошувати Московії війну, а вести правовий режим воєнного стану хоча б на тих територіях, де зараз здійснюється **Операція об’єднаних сил** (radiosvoboda.org, 02.05.2018); **Операція Об’єднаних сил** може проводитися паралельно з антитерористичною операцією – одне другому зовсім не заважає (novynarnia.com, 27.04.2018); *Лекцію-бесіду <...> про історію становлення підрозділу, його чин під час АТО, ООС та теперішньої широкомасштабної війни проти одвічного московського ворога провів представник хорунжої служби 12-ї бригади особливого призначення “Азов” друг “Доцент”* (nubip.edu.ua, 11.04.2024); Метою статті є встановити політико-правові засади проведення **Операції об’єднаних сил** в Україні шляхом аналізу відповідних нормативно-правових документів національного законодавства (А. Трофименко).

Про домінування в українському дискурсі назви АТО свідчить і поява похідного слова *атовець* і відсутність похідних від абревіатури ООС: “Антитерористична операція спричинила

появу пов'язаних із нею слів. Спочатку утворили специфічну ініціалну абрєвіатуру АТО, у якій поєднали перші звуки префікса **анти-** прикметника *терористична* та іменника *операція*. Згодом з'явилися однослівні назви учасників АТО – АТОшник (*атошник*) і АТОВець (*атовець*), напр.: <...> *обіцяну “верхами” землю АТОшникам фактично не виділяють <...>* (Україна молода, 01.12.2015); *Центр допомоги АТОВцям створили на Черкащині* (Про село, 08.10.2015); *На Вінниччині протези атовцям роблять з пластикових кришок; У Ватутіному зустріли АТОВця, який більше року перебував на фронті* (Нова доба, 18.09.2015) <...> [Городенська, 2015, с. 127].

Зазначимо, що найменування *антитерористична операція / АТО, операція Об'єднаних сил* навряд чи можна назвати вдалими, оскільки в них не актуалізовано ні семантики агресії, ні безпосередньо самого агресора, натомість акцентовано на семантиці спротиву. Так само недоречним є називання нинішніх воєнних подій конфліктом / російсько-українським конфліктом, що спостерігалось передовсім у публіцистичних і наукових текстах періоду 2014–2022 рр., до повномасштабного вторгнення, напр.: *На дванадцятому місяці “український конфлікт” може бути оцінений швидше як “затяжна війна”, а не заморожений конфлікт або спроба дійти компромісу* (niss.gov.ua); *Мінські домовленості не зупинили конфлікту на сході України* (razumkov.org.ua); *Отже, євроінтеграційний дрейф Києва від зони “привілейованих інтересів” Москви – головна причина нинішнього російсько-українського конфлікту* (razumkov.org.ua); *Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України* (ДПП); *Злочини без покарання: порушення прав людини під час збройного конфлікту на сході України* (ОГ).

Згідно з 20-томним Словником української мови, війна – це “1. Організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупованнями всередині країни. 2. *перен.* Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба” [https://sum20ua.com/?page=468&searchWord=війна&wordid=14510]; конфлікт – “1. Зіткнення протилежних інтересів, думок,

поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка // Ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички” [Конфлікт]. Тобто узуальне значення слова *конфлікт* не передбачає збройного протистояння. У юридичному ж трактуванні й зокрема в міжнародному праві ключовим критерієм розмежування термінів *війна* та *збройний конфлікт* є учасник відносин: так, учасниками війни можуть бути лише суверенні суб’єкти міжнародного права (держави), що й зумовлює необхідність виконання певних додаткових дій міжнародного характеру: офіційне оголошення початку війни, припинення дії двосторонніх договорів і дипломатичних відносин тощо. А от поняття збройного конфлікту є загальним, у правовому полі воно передбачає, що сторонами цього протистояння можуть бути не лише держави, а й неурядові та інші групи населення всередині держави [Пилипенко, 2017]. Тобто поняття війни містить у собі семантику збройного конфлікту, тоді як збройний конфлікт не завжди актуалізує семантику війни. Маркування подій 2014–2024 рр. в Україні як збройного конфлікту великою мірою зміщує акценти на внутрішнє протистояння громадян. Нині таке найменування є ідеологемою російського пропагандистського дискурсу, який намагається заперечити збройну агресію РФ проти України, репрезентуючи її як внутрішній громадянський конфлікт.

Ще виразнішим маркером російської пропаганди є мілітонім *спеціальная военная операция* чи його скорочені відповідники *СВО / спецоперація*. Проте вжиток таких найменувань може свідчити і про стилістичний засіб іронії, що стає своєрідним мовним показником опору. Так, у вірші Я. Черногуза “«Спецоперація» Пуйла” графема “лапки” та пейоративно-оцінний антропонім у заголовку, а потім зміст безпосередньо тексту поезії сигналізують саме про іронію:

*Стоять будівлі, вицент розбиті –
Без газу і води й тепла.
Летять “цукерки” нашим дітям –
Ракети дядечка Пуйла.
Кривавий слід за небокраєм*

*На пекло рай перетворив.
Вервечки біженців безкраї –
Жінок, дітей, людей старих.
Воронки у красивім гаю,
Тріщать пожежі навкруги...
То “у солдатиків” так грає
Народ “наш братній, дорогий”.*

<...>

*Усе воює безугаву,
Аж доки трісне вся по швах!
У цю страшну, лиху годину
Роздерло землю нашу зло.
Її загарбать в домовину
Узяти хоче “брат” Пуйло.
Його солдатам вбить дитину –
Раз плюнуть, “дружнє” дасть тепло.*

<...>

*Трублять Москви пропагандони –
Спецоперація іде!
Летить брехня через кордони,
Але не вірять їй ніде.
Війну страшну супроти волі
Веде імперія рабів (litgazeta.com.ua, 16.12.2022).*

Процитований вірш побудовано на антитезі “спецоперація – війна”, у межах якої реалізуються додаткові антитези: “цукерки – ракети”; “рай – пекло”, “вбить – «дружнє» дасть тепло”, “воля – рабство” тощо. Завдяки цьому стилістичному засобові автор увиразнює експресію іронії й акцентує семантику війни, збройної агресії РФ.

Поступово в юридичний обіг, а згодом і в науковий та публіцистичний дискурс увійшов фактомім “збройна агресія Російської Федерації [проти України]”, як-от у Законі України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” № 2268-VIII від 18.01.2018 зазначено: <...> у преамбулі слова “в районі проведення

антитерористичної операції” замінити словами “в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції” <...> (ЗУЗ). Такий самий термін функціює у Кримінальному кодексі України (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, <...> а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, <...> караються виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк (стаття 436² (ККУ)), в інших нормативно-правових актах: напр., у Законі України № 2265-IX від 22.05.2022 “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну” (ЗУ1) та ін.

Відповідно й у наукових працях широко застосовують фактонім “збройна агресія Російської Федерації [проти України]”. Водночас часто спостерігаємо вживання навіть в одному тексті синонімічних назв на кшталт російсько-українська війна, збройне вторгнення Росії в Україну, агресивна війна, російська агресія, збройна російська агресія, війна та ін., що свідчить про процес вироблення в академічному дискурсі відповідного найменування: *І лише після початку повномасштабної збройної російської агресії проти України в лютому 2022 року демократичні держави та світові лідери почали досить повільно та мляво усвідомлювати загрози <...>. А завадила їм у належній підготовці до такої війни насамперед відсутність <...> бажання <...> визнати російсько-українську війну, що триває з 2014 року <...>. Однак західні держави знову зробили вигляд, що вони нібито “не помітили” збройного вторгнення Росії в Україну. <...> Саме через нерішучість західних лідерів російське керівництво, зваживши можливі “здобутки” та*

“втрати”, наважилося на планування **агресивної війни** проти України та втілення цього зухвалого і підступного плану. <...> для багатьох українців **російська агресія** переставала бути очевидною, а **війну**, напівприхована фаза якої тривала майже вісім років, багато хто з них свідомо “не помічав” або ж **війною** не вважав. І лише після початку повномасштабної **збройної російської агресії проти України** в лютому 2022 року демократичні держави та світові лідери почали досить повільно та мляво усвідомлювати загрози, що постали не лише перед Україною, а й перед усією європейською спільнотою та навіть усім людством (КВ).

Питання стосовно позначення того, що відбувається в Україні в останнє десятиліття, спробували розв’язати Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки й Інститут масової інформації, які у квітні 2023 р. оприлюднили короткий “Словник термінології щодо подій в Україні”, у якому запропоновано назви **російське вторгнення (агресія, напад) в Україну, російсько-українська війна** (СТ). Однак, як свідчить сучасний український дискурс, ці найменування є дискусійними. Так, А. Печерський зазначає, що вживання в текстах різних стилів словосполучень **російсько-українська війна / українсько-російська війна** указує на країни, між якими відбувається збройне протистояння (Україна і Росія), але не актуалізує значення жертви й агресора, даючи змогу окремим громадсько-політичним діячам, фахівцям у галузі масмедіа знімати відповідальність з агресора або перекладати таку відповідальність на жертву. Журналіст пропонує вживати ці назви “після того, як війна стала історією”, коли “вже існуватиме загальносвітовий юридично закріплений консенсус щодо природи й характеру війни та її винуватців” [Печерський, 2022].

У публіцистичних, наукових текстах подибуємо інші конструкції, які, на наш погляд, цілком відтворюють об’єктивну дійсність і чітко вказують на ініціатора й жертву війни: *92-гу добу триває велика визвольна війна українського народу* (armyinform.com.ua); *Триває Велика визвольна війна українського народу проти російських агресорів...* (www.ukrslowo.net); *Велика*

визвольна війна українського народу проти російської країни-терориста триває і ситуація на фронті залишається вкрай напруженою (horol.com.ua); *І Туреччина, котру справедлива оборонна війна України* спонукає зрікатися дипломатичної рівноваги між Києвом і Москвою та стати активним учасником цього нового альянсу, спроможного, сподіваємося, втримати світ від сповзання у хаос і безвихідні кризи (svobodanews.com); *Жорстока, несправедлива, загарбницька війна* безжалісно забирає краєвих синів України (obodivskagromada.gov.ua); Зокрема, протестувальники заявляють, що *війна проти України – ганебна, несправедлива, загарбницька війна, розв’язана російськими нацистами* (volynnews.com); Відмінниця навчання Марта Бодачевська взялася за вагомий соціальний проєкт – це відгук на буремні події, які відбуваються в Україні, а саме *несправедлива, загарбницька війна з боку російської федерації* (nltu.edu.ua); Власне, якщо навіть відкинути морально-етичну сторону питання (*триває несправедлива загарбницька війна, яку росія розв’язала без жодної причини*), залишаються два важливі моменти (world.novyny.live). Якщо ж ідеться про період від 24.02.2022, то його зазвичай характеризують прикметником повномасштабний [напад, вторгнення, війна]: *Неспровокований (широкомасштабний) напад російської федерації на український народ і державу Україна* провокує незворотні зміни в усіх сферах життя українського суспільства (ШП); *Неспровокований широкомасштабний напад Російської Федерації, що є продовженням воєнних дій, розпочатих у 2014 році*, докорінно змінив світовий порядок, і відповідно міжнародні політичні процеси (ПЛ); *Згадати все: яким був рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну* (А. Поя, life.pravda.com.ua, 23.02.2023); *Рік тому, 24 лютого 2022 року, російські війська почали повномасштабне вторгнення в Україну* (eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu, 24.02.2023); *Повномасштабна війна Росії проти України* стала великим суспільним потрясінням (cedos.org.ua); *Уже сьогодні серед знакових тактичних епізодів*

повномасштабної війни можна назвати битву за Київ (24 лютого – 1 квітня 2022 року) (winp.gov.ua).

Попри широку палітру найменувань сучасних воєнних подій українські мовці в повсякденному мовленні послуговуються, за нашими спостереженнями, передовсім словом *війна*. Зокрема, утрадиційнилися формулювання *після початку війни, пішов на війну, учасник війни* тощо. Так само художній дискурс засвідчує майже виняткове вживання цієї лексеми для маркування нинішньої російської агресії й української відсічі ворогові: *Тільки не пиши мені про війну...* (П. Вишебаба); *Кажете, в Європі три покоління не бачили війни такої інтенсивності* (І. Старовойт); *Потяг їхав собі, / Невпинно наближаючись / До поки ще далекої / Станції “Війна”* (М. Пономаренко); *Україна занурилась в морок. Війна* (Р. Харитонова); *Випробування нам війною / Дано на силу почуття; То не грім в небесах – / Гул війни сіє жах, / Посивіли над Києвом хмари* (Я. Черногуз); *Чи зможеш заховатись від війни, / заходячи у трави й бур'яни, / а надовкола неймовірна тиша? / <...> / Плаче Україна. / Тож зовсім не сховатись від війни* (В. Клічак); *Ось тобі раз – / Донбас. / Ось тобі на – / Війна; Що б там не було – ти завжди повертайся з війни* (Л. Горова); *< ... > Десь усередині зупинився час / Десь усередині зачаїлася смерть / Тепер я знаю що в мене вкрада війна – / Те що залишається під повіками / Тепер знаю чого не вкраде ніколи – / Вміння їх опускати* (О. Куценко); *кутаємося у покривало війни / сидимо на воєнній дієті / на сніданок у нас війна / війна на обід на вечерю / війна лється нам із очей / стирає подошви наших важких черевиків / залазить скіпками під шкіру і починає гноїтися* (Д. Гладун); *Весна заплакана... Бо у війну родилась...* (Н. Габінська); *Літери йдуть на війну / складаються в слова які ніхто не хоче вимовляти / речення підриваються на мінах / історії обстрілюють системами залпового вогню* (Л. Панасюк). Деякі письменники вживають займенниково-іменникове словосполучення *ця війна*: *Ця війна не знає умовностей <...>* (М. Романюк); *гряде з кінцесвіття дитя / цією війною*

*можливо убите й почате < ... > (М. Кіяновська); Не бійся, – говорить він, – ти нікого не втратиш / у **цій війні** (К. Бабкіна); <...> **війна ця** невічна / як і зима / що відступить (А. Дністровий); <...> я не забуду жодного дня **цієї війни** (Т. Власова); <...> колись **ця війна** закінчиться (І. Мітров). Період від 24.02.2024 у поезії М. Пономаренко марковано сполукою повномасштабна війна: *Ця розмова відбулася / Років за 10 до повномасштабної війни <...>*.*

У вірші Ю. Стаховської спостерігаємо й поетичну рецепцію нинішніх подій як початок Третьої світової війни: *Поки я підіймаюсь прадавніми сходами на вершину гори, / де в церкві жертovníк двох світових воєн, / а навколо наливаються кров'ю виноградники – / люди зробили великий ковток **третьої***.

Подієва семантика війни в українському художньому дискурсі часто реалізується водночас із акцентуванням на часових параметрах:

– війна почалася: <...> *тиждень ми чекали на **війну** / і знову сушили сухарики / які день за днем з радістю їли наші діти / коли сухарики закінчилися / несподівано прийшла **війна** (А. Дністровий); В моєму селі почалася **війна** / Розбитими в друзки старими дахами, / Хатами, що чорні дими видихали, / Сусідським будинком без танку й вікна (Г. Бокшань);*

– війна триває: *Усі готуються до **війни**, яка триває далі (С. Жадан); Дядьку, хватайтеся за надію, іде **війна** (М. Романюк); Днів стільки, скільки йде **війна** (Я. Черногуз); Одинадцятий день **війни**. В укритті обіймаю сина < ... > (Н. Гармазій); Звуки сирени. А страшно, чи ні, / Проживши два місяці в справжній **війні**, / Коли тридцять днів ти живеш у підвалі, / Бо весь Маріуполь вже “завоєвали” (Н. Попко); У двадцять першій столітті, в Європі, під час **війни** / дружба – це тримати своїх в обіймах думок, / молитись за них з твого безпечного місця (І. Викирчак);*

– війна закінчиться: *Запроси в Україну до нас гостей, / всіх, кого зустрінеш на чужині, / ми покажемо кожному **по війні**, / як ми вдячні за спокій своїх дітей (П. Вишебаба); Коли*

закінчиться **війна**, / То пролунає у етері, / Що ти – розвалювач імперій, / Вкраїно, волі сторона!!! (Я. Черногуз); Лелеки добру звістку принесуть: / “Кінець **війні**, ми ворога здолали!” (О. Горголь-Ігнат'єва); Колись закінчиться **війна**. / Сусідів в нас більше не буде (Є. Красніченко); Вишневі ліки п'ю від болю / Й вимолюю кінця **війни**... (Н. Габінська);

– війна – вимір часу: Стрічка часу перервалася, трісла / під ножем, із іменем страшним – “**війна**”. / Розколовся час на “**до війни**” і “**після**”... (В. Яремчук); мій одяг уже ніколи не буде таким / як був до **війни** <...> (А. Дністровий).

Письменники надають виразну негативну оцінку “цій війні”, виражену насамперед прикметниками – атрибутивами й предикативами: дурна війна; бридка огидна слизька диявольська (Б. Боба-Дига); хижа війна (І. Ковальчук); остання найгірша війна (М. Савка); війна безглузда (О. Бевзюк); війна страшна, війна ця клята (Я. Черногуз); війна – кістлява і столика (О. Репіна).

Дискусія і висновки

Мова визначає світогляд своїх носіїв, за допомогою тих чи тих лінгвальних засобів можемо не лише осмислювати, але й конструювати дійсність. Як бачимо з проаналізованих прикладів, одні й ті ж події, явища, процеси можна назвати по-різному. І такі номінації можуть бути інформаційною зброєю як українців у війні проти російського агресора, так і зброєю російської пропаганди. Безперечно, справою часу є добір і утвердження в українському дискурсі мілітоніма на позначення сучасних воєнних дій. Висловимо припущення, що він буде кількокомпонентним, а з огляду на проведене дослідження зазначимо, що ключовою у його структурі має стати лексема *війна* як найуживаніша сучасними мовцями для маркування збройної агресії РФ проти України від 2014 р. і дотепер.

Внесок авторів: Юлія Браїлко – концептуалізація, збір мовного матеріалу, написання, редагування; Наталія Кисла – концептуалізація, збір мовного матеріалу, написання, редагування.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВНСУ – Війна на сході України. https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_на_сході_України.

КВ – Колісник В. (2022). Агресивна війна проти України та руйнація світового правопорядку: причини і головні засоби реагування на тлі історичних паралелей. *Вісник Конституційного суду України*, 3–4, 115–128.

ДД – Данильчук, Д. *Війна, що змінила мову: росія з малої літери, легітимізація матюків*. <https://chytomo.com/chomu-vsi-pyshut-rosiia-z-malenkoi-a-matiuku-staly-normoiu-u-zmi-sposterezhenia-linhvista/>.

ДПП – Біда, О. А., Блага, А. Б., Мартиненко, О. А., Пархоменко П. І., Статкевич, М. Г., & Тарабанова, С. В. (2016). *Дитинство під прицілом : права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України*. КИТ. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Preview_Child_Pid_Prizilom.pdf.

ЗУ1 – Закон України “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну” № 2265-IX від 22.05.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>.

ЗУ2 – Закон України “Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20.03.2003. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

ЗУ3 – Закон України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” № 2268-VIII від 18.01.2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.

ККУ – Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

ІЛ – Ілько, Л. М. (2023). Перспективи вступу країн Західних Балкан до Європейського Союзу на сучасному етапі. *Вісник наукової думки студентів факультету суспільних наук Ужгородського національного університету*, 12, 49–51. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/58650>.

МФ – Мовний фронт: як правильно говорити і писати про війну. <https://osvitanova.com.ua/posts/5468-movnyi-front-iak-pravylnno-hovoryty-i-pysaty-pro-viinu>.

ОГ – Одегов О., & Гриценко Н. (2018). Злочини без покарання: порушення прав людини під час збройного конфлікту на сході України.

Східноукраїнський центр громадських ініціатив. <https://totalaction.org.ua/books/32>.

РУВ – Російсько-українська війна (з 2014). [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_\(з_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_(з_2014)).

СТ – Словник термінології щодо подій в Україні. <https://spravdi.gov.ua/slovnuk-terminologiyi-shhodo-podij-v-ukrayini/>.

УВГ – Указ Верховного головнокомандувача “Про затвердження рішення РНБО «Про широкомасштабну антитерористичну операцію на території Донецької та Луганської областей»” від 30.03.2018 р. № 116/2018.

УП – Указ Президента України “Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>.

ШП – Шуляк, І. (2022). Англійсько-українські мовні контакти у сучасній науковій парадигмі під час війни. *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки: матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10–11 листопада 2022 року)* (с. 63–66). Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/28082>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вільчинська, Т. (2017). Концепт “війна”: особливості мовної об’єктивності у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*, 34, 110–114.

Городенська, К. (2015). Атошник чи атовець? *Культура слова*, 83, 127. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/112512/23-Norodenska.pdf?sequence=1>

Конфлікт. <https://sum20ua.com/?page=1386&searchWord=конфлікт&wordid=43842>

Мельник, С. М., Назаренко, О. М., & Сікорська, В. Ю. (2023). Мовна репрезентація концепту “війна” в сучасному українському медіадискурсі. *Philological education and science: transformation and modern development vectors* (с. 446–467). “Baltija Publishing”. <http://baltija-publishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/297/8542/17835-1?inline=1>

Печерський, А. (2022). Як мова конструює реальність війни. <https://armyinform.com.ua/2022/08/26/yak-mova-konstruyuye-realnist-vijny/>

Пилипенко, Я. (2017). Демаркація понять “воєнний конфлікт”, “збройний конфлікт” та “війна”. *Вісник НТУУ КПІ. Політологія. Соціологія. Право*, 1/2 (33/34), 143–146. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2\(33/34\).152571](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2(33/34).152571)

Тепла, О. (2023). Концепт “війна” в лінгвокультурологічному аспекті (на матеріалі публіцистичного дискурсу). *International journal of philology*, 14, 3, с. 92–100. [http://dx.doi.org/10.31548/philolog14\(3\).2023.010](http://dx.doi.org/10.31548/philolog14(3).2023.010)

REFERENCES

Conflict. <https://sum20ua.com/?page=1386&searchWord=konflikt&wordid=43842> [in Ukrainian].

Horodenska, K. (2015). Atoshnyk or atovets? *The Word Culture*, 83, 127 [in Ukrainian]. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/112512/23-Horodenska.pdf?sequence=1>

Melnyk, S. M., Nazarenko, O. M., & Sikorska, V. Yu. (2023). Linguistic representation of the “war” concept in modern Ukrainian media discourse. *Philological education and science: transformation and modern development vectors* (pp. 446–467). “Baltija Publishing” [in Ukrainian]. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/297/8542/17835-1?inline=1>

Pecherskyi, A. (2022). The way the language constructs the reality of war [in Ukrainian]. <https://armyinform.com.ua/2022/08/26/yak-mova-konstruyuye-realnist-vijny>

Pylypenko, Ya. (2017). Demarction configures “military conflict”, “armed conflict” and “war”. *National Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law*, 1/2 (33/34), 143–146 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2\(33/34\).152571](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2017.1/2(33/34).152571)

Tepla, O. (2023). The concept of “war” in the linguistic and cultural aspect (based on the material of publicistic discourse). *International journal of philology*, 14, 3, (pp. 92–100) [in Ukrainian]. [http://dx.doi.org/10.31548/philolog14\(3\).2023.010](http://dx.doi.org/10.31548/philolog14(3).2023.010)

Vilchynska, T. (2017). Concept “War”: Peculiarities of Lingual Instantiation in Newspaper. *Linguistic studies*, 34, 110–114 [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 12.04.24

Прорецензовано / Revised: 14.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 17.05.24

Iuliia BRAILKO, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-5203-7479

e-mail: brailko.iuliia@nncise.org.ua

Poltava Branch of National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius
Forensic Science Institute”, Poltava, Ukraine

Nataliia KYSLA, PhD (Philol.), Leading Researcher

ORCID ID: 0000-0001-5137-6647

e-mail: kysla.nataliia@nncise.org.ua

Poltava Branch of National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius
Forensic Science Institute”, Poltava, Ukraine

NOMINATIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN MULTI-STYLE DISCOURSE

Background. The article identifies the nominations of the Russian-Ukrainian war in the texts of different styles; it analyzes the functional specifics of the concepts “war,” “armed aggression,” “full-scale invasion,” “conflict,” “ATO,” “JFO,” “Russian-Ukrainian war,” etc.

The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has been going on for more than a decade, and its full-scale period is more than three years, but Ukrainian speakers have not yet developed a suitable militonym. Both in scientific sources and in the mass media, there are still ongoing discussions about the appropriateness of the concepts “war,” “armed aggression,” “full-scale invasion,” “conflict,” etc. to mark this event.

Methods. A complex of the following methods has been used to study the nominations of the modern Russian-Ukrainian war: an index of such names has created using the selection method; the linguistic stylistic method has made it possible to trace the peculiarities of the functioning of militonyms in texts of different styles; component analysis has enabled the identification of semantic components of these names; contextual and discursive analysis have allowed us to identify their pragmatics; thanks to the descriptive method the results of the research are highlighted.

Results. It has been found that the concept “anti-terrorist operation” was used in Ukrainian legislation until February 24, 2022. The same concept was the main lexical marker of current military events in Ukraine in texts of various styles from 2014–2018. After 2018, the concept “JFO” became fixed in the media discourse, and the abbreviation “ATO” continued to be mostly used in colloquial, journalistic, and artistic discourse.

The factonym “armed aggression of the Russian Federation [against Ukraine]” has gradually entered the legal circulation, and later also the scientific and journalistic discourse.

Despite the wide palette of names of modern military events, the lexeme “war” dominates the colloquial and artistic discourse.

Conclusions. The same events, phenomena, processes can be called differently. And such nominations can be an informational weapon of Ukrainians in the war against the Russian aggressor, as well as a weapon of Russian propaganda. Undoubtedly, it is a matter of time to select and establish in the Ukrainian discourse the militonym for the designation of modern military actions. We will make an assumption that it will be multi-component, and in view of the conducted research, we will note that the lexeme “war” should be the key one in its structure, as it is the most used by modern speakers to mark the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine from 2014 to the present day.

Key words: *militonym, war, armed aggression, full-scale invasion, conflict, ATO, JFO.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

УДК 81'322.6:82-92

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).23-41](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).23-41)

Олександр Стишов, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6192-255X

e-mail: o.styshov@kubg.edu.ua

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

РОЗМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Вступ. Присвячено аналізу нових розмовних слів, що виникли та функціонують в українській мові XXI ст. Українська мова нині відзначається істотною динамікою на всіх її рівнях, а особливо на лексико-семантичному. Безперечно, цьому сприяють екстралінгвальні й інтралінгвальні чинники, що перебувають у постійній взаємодії та взаємодоповненні. Характерною особливістю названого періоду є те, що одним із важливих джерел поповнення лексико-семантичного ярусу української мови стали розмовні неологізми. Їхнє виникнення спричинене демократизацією та лібералізацією в українському соціумі аналізованого періоду, що істотно вплинули на мову, зокрема розширили межі її функціонування. Матеріалом для цієї студії слугували передусім нові розмовні слова, паспортизовані з усного розмовного мовлення, масмедійного й інтернетного дискурсів протягом 2000–2024 рр., а також частково давніші колоквіалізми, які не були зафіксовані українськими нормативними лексикографічними працями.

Методи. Використано як загальнонаукові методи – аналіз, синтез, дедукція, індукція, так і спеціальні лінгвістичні – описовий, спостереження, суцільної вибірки, порівняльний та інші.

Результати. Виявлено й розглянуто основні джерела походження нових розмовних слів. Головним продуцентом названих одиниць є власне живе розмовне мовлення, у якому повсякчас виникають неологізми. Також джерелами поповнення нових лексем виступають колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські новотвори, деривовані під народну розмовність. Засвідчено, що найбільш активно поповнюють новий розмовний лексикон такі види жаргонізмів: військові, соціолектизми зі сфери інформатики й комп'ютеризації, із автомобільного жаргону, із молодіжного

соціолекту. Виділено та проаналізовано тематичні групи розмовних неологізмів. Найбільшу з них становлять назви осіб. Домінування цієї групи зумовлено потужною дією антропоцентричної тенденції в українській мові XXI ст. Варто акцентувати, що саме в аналізований період серед номенів на позначення осіб надзвичайно активізувалося творення різноманітних фемінативів (можна навіть назвати цей феномен “фемінативним бумом”). Засвідчено, що з-поміж них значну частину становлять нові розмовні одиниці. Здебільшого вони є назвами професій, певного роду занять, діяльності, соціального статусу та ін. й утворюються за допомогою продуктивних суфіксів *-к(а)*, *-ин(я)*, *-иц(я)*, *-ес(а)*. Також виявлено ще ряд тематичних груп: військова сфера, медицина й охорона здоров'я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей. Уведено до наукового обігу чималій масив нових розмовних некодифікованих слів (понад 200 одиниць).

Висновки. Розмовні неологізми істотно поповнюють лексико-семантичну систему української мови XXI ст., особливо збагачуючи її емоційно-експресивні, образні, характеризувальні засоби. Виявлено, що основними джерелами колоквіальних неологізмів є власне живе розмовне мовлення, колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські слова, створені під народну розмовність. Виділено основні тематичні групи досліджуваних одиниць – назви осіб, військова сфера, медицина й охорона здоров'я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей.

Ключові слова: мова, семантика, нові розмовні слова, неологізм, джерело, тематичні групи, тенденція, комунікація, дискурс.

Вступ

Сучасна українська мова, як і інші живі мови, увесь час перебуває в розвитку, є відкритою системою, а тому з року в рік її словниковий склад збагачується й урізноманітнюється. Традиційно найбільшою динамікою відзначається саме її лексико-семантичний рівень, який зазнає істотних змін. Цьому сприяють екстра- й інтралінгвальні чинники, що перебувають у постійній взаємодії. Одним із джерел поповнення лексико-семантичного рівня української мови протягом усього періоду

її розвитку були й залишаються розмовні слова. Адже загальновідомо, що нова українська літературна мова сформувалася не на книжній, а на народно-розмовній основі. Саме демократизація та лібералізація в українському соціумі останніх десятиріч істотно вплинули на мову, зокрема розширили межі її функціонування, сприяли все більшій її колоквалізації. Розмовний стиль із його потужним експресивним і емоційно-оцінним лексичним і фразеологічним потенціалом нині відчутно впливає на інші функційні різновиди мови. Це приводить до “зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування” [Тараненко, 2002, с. 33].

Найважливішими завданнями мовознавства було й залишається всебічне студювання особливостей розвитку, функціонування й збагачення лексики сучасних мов різними одиницями. Розмовні слова постійно перебувають у полі зору українських лінгвістів. Їхні особливості свого часу досліджували Л. Булаховський, В. Ващенко, М. Жовтобрюх, І. Білодід, Д. Баранник, П. Дудик, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Головащук, В. Чабаненко та ін., а нині також вивчають С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Шевченко, Л. Ставицька, В. Ірещук, С. Бибик, Л. Струганець, А. Нелюба, М. Навальна, Н. Кодратенко, Т. Космеда, Ф. Бацевич, Ю. Зацний, Т. Левченко, Г. Онуфрієнко, М. Лесюк, В. Христенко, Б. Коваленко, Г. Віняр, Т. Ткаченко, І. Соболева, М. Цуркан, Ж. Горіна, Н. Поліщук, Л. Стовбур, М. Денисенко та багато ін. У зарубіжній лінгвістиці названу проблематику розглядали у своїх працях Ф. Вуд, Г. Вентворт, С. Флекснер, І. Онгайзер, К. Вашакова, Г. Ядацька, Г. Марчанд та ін. Проте нові розмовні слова постійно виникають у сучасній українській загальнонародній мові, а тому потребують належного витлумачення, фіксації та ґрунтовних студій, які матимуть як теоретичне, так і практичне значення. Це й визначає **актуальність** статті.

Мета статті – дослідити основні процеси й тенденції у продукуванні нових розмовних слів в українській мові ХХІ ст., зумовила постановку таких завдань: 1) виявити основні джерела походження цих одиниць; 2) проаналізувати тематичні групи

розмовних неологізмів; 3) увести до наукового обігу нові розмовні некодифіковані слова.

Матеріалом для цієї студії слугували передусім нові розмовні слова, що виникли в ХХІ ст., а також частково давніші колоквіалізми, які, на жаль, не зафіксовані українськими лексикографічними працями. Зібрано й залучено для аналізу понад 200 слів, задокументованих нами з усного мовлення, масмедійного дискурсу (газети “Українська правда”, “Україна молода”, “Gazeta.ua”; журнал “Український тиждень”; радіопередачі “Українське радіо”, “Голос Америки”; телеканали “5 телеканал”, “24 телеканал”, <https://espresso.tv>), інтернетного дискурсу (ukr.net, www.unian.ua, svit.org.ua, <https://charter97.org/news>, <https://cpc.com.ua>, <https://dn.depo.ua>, <https://ampcar.com>, [UkrFootball](http://UkrFootball.com), www.facebook.com та ін.) протягом 2000–2024 років.

Методи

У запропонованій статті використано ряд методів і прийомів. Традиційно в цій розвідці ми послуговувалися такими загальнонауковими методами, як: *аналіз, синтез, дедукція, індукція*, що уможливили теоретичні узагальнення і структурування досліджуваного матеріалу. Серед спеціальних методів і прийомів застосовано *описовий* – для докладного аналізу й інвентаризації і класифікації зібраного корпусу фактичного матеріалу, вияву тенденцій розвитку розмовної лексики в сучасній українській мові; *метод спостереження* та *метод суцільної вибірки* – із метою виявлення розмовних неолексем у вищеназваних дискурсах; *компонентний аналіз* – для чіткого визначення семантики й аналізу значень досліджуваних слів; *контекстний аналіз* дав змогу безпосередньо визначати умови текстового використання мовної одиниці, *порівняльний* – для визначення сукупності диференційних ознак, що слугували основою розмежування розмовних неологізмів і інших лексичних одиниць, зафіксованих в українській мові ХХІ ст.; *контекстуально-семантичний* і *функційний аналіз* – із метою з’ясування комунікативно-прагматичних і стилістичних ознак нових колоквіальних номінацій, а також частково використано *прийом*

кількісних підрахунків – для визначення квантитативного складу лексичних одиниць у кожній тематичній групі та з метою встановлення відсоткового співвідношення досліджуваних мовних одиниць.

Результати

Виявлено як загальномовні, так і okazіональні розмовні неологізми. Але останні зустрічаються значно рідше та створені авторами передусім під розмовність. Нові колоквіальні одиниці насамперед активно продукуються й функціонують у розмовно-побутовому стилі. Засвідчено, що характерною особливістю масмедійного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ ст. порівняно з радянською добою є більш інтенсивна дифузія розмовних слів. Аналізовані одиниці в названий період також активніше використовують автори в інтернет-дискусі.

Активізація творення та вживання нових розмовних слів у сучасній українській мові передусім зумовлена дією потужної тенденції автохтонізації (націоналізації, етнізації), яка протистоїть глобалізаційним інтенціям. Названа тенденція характеризується як відродженням у рідній мові національних самобутніх рис (питомих мовних явищ та одиниць), так і продукуванням нових слів, урахувуючи структурні, семантичні, стилістичні й інші особливості української мови. Автохтонізація включає в себе (поряд із іншими) ще одну тенденцію, що в останні десятиліття “набирає обертів”, – “орозмовлення”, яка протистоїть “окниженню”, зокрема навалі іншомовних слів. Корпус зібраного матеріалу та його аналіз засвідчив, що серед нових розмовних слів зі стилістичного погляду переважають негативно оцінні одиниці, а нейтральні й позитивно марковані зустрічаються рідше. Вважаємо, що це цілком закономірно, оскільки розмовні неологізми передусім виникають у живому мовленні українців як важливий стилістичний засіб емоційної та смислової виразності. Для них також характерний лаконізм, влучність і дотепність, нерідко вони виконують функцію оцінки й характеристики осіб, явищ, реалій та ін. Аналізовані одиниці засвідчують, що українці вміють займатися креативом, тобто створювати вдалий мовний продукт.

З'ясовано, що нові розмовні слова різні за джерелами походження. Зібраний і опрацьований фактичний матеріал дав змогу виділити кілька груп.

1. Власне розмовні, створені українцями в живому мовленні як результат їхньої креативної діяльності. Так, буквально в останні роки, коли було запроваджено в Україні посаду *сімейний лікар* ‘фахівець, який отримав спеціалізовану багатoproфільну підготовку з надання первинної медико-санітарної допомоги членам родини будь-якого віку й статі’, кмітливі мовці створили способом універбації нові місткі одиниці – *сімейник* і *сімейниця*. Порівняймо в контексті: *Сімейник призначив мені аналізи крові та сечі* (усне мовлення); *Сьогодні була в сімейниці та взяла направлення до хірурга* (усне мовлення). Їдемо в маршрутці № 316 по Києву й чуємо, як одна жінка говорить водієві: “*Ви зупинитесь мені біля собачки?*”. Тобто в народному мовленні виникла така назва цвинтаря для собак. Нерідко важливу роль у процесах продукування нових розмовних слів відіграють певні асоціації, а також фонові знання учасників комунікації. Так, мовці, спираючись на семантику кодифікованої лексики *жабник* зневажл. ‘прізвисько людини, яка бовтається або плаває у неглибокій воді, де багато жаб’ [Словник української мови] і ‘той, хто плаває, бовтається на мілководді’ [Жайворонок, 2012, с. 279], а також відомого фразеологізму [*старій*] *жабі по коліна* ‘неглибоко, мілко’ [Словник української мови], створили колоквиальний неологізм *жабник* ‘невеликий і неглибокий басейн для дітей’. На нашу думку, появи названої нової одиниці сприяло розширення сем ‘неглибока вода, мілководдя’ до утворення нового значення. Порівняймо в контексті: – *Я вже не малявка, а тому не хочу плавати в цьому жабнику!* (усне мовлення). У розмовно-побутовому стилі функціонує ще й синонімічна назва – *жаб’ятник*. Наприклад: – *Дитя не застудиться в жаб’ятнику, бо там вода добре прогрілася* (усне мовлення). Переконливими ілюстраціями також слугують слова, зафіксовані нами в новітньому розмовному дискурсі, на зразок: *навучиха* ‘жінка, яка плете маскувальні сітки’; *поминалка* ‘найдешевша горілка’; *злизатися* ‘швидко знайти спільну мову,

зблизитися’; *блоховоз* ‘бездомний кіт або собака’ та ін. Наприклад, у контексті: *Наталя й Інна нещодавно познайомилися та вже злизалися* (усне мовлення); *Найдешевша горілка, яку можна придбати в магазинах окупованого Донецька, це “Зернова” за 125 рублів (близько 40 грн) за пів літра. Через низьку якість та ціни місцеві прозвали її “поминалкою”*. (<https://dn.depo.ua> Головна>Донбас); *Щоб захиститися від бродячих собак (блоховозів), мої друзі почали запасатися газовими балончиками* (усне мовлення).

2. Колишні **соціальні діалектизми**, зокрема одиниці з різних жаргонів, що становлять досить значну за обсягом групу. Усі ми є свідками того, як нині названі слова активно проникають передусім у розмовне побутове мовлення, а звідти – у масмедіа та художню літературу. Хоча варто відзначити, що різноманітні жаргонізми й так є органічними некодифікованими одиницями у структурі розмовного стилю української мови.

Найбільше зафіксовано колишніх військових соціолектизмів, що проникли в розмовне мовлення та нині надзвичайно активно функціонують у ньому й відомі більшості громадян України. Цьому сприяє надзвичайно потужний екстралінгвальний чинник – російсько-українська війна, а також “розкручування” названих одиниць у різноманітних масмедіа – перебування їх “на слуху”. Наприклад: *приліт* ‘влучання ворожої ракети, бомби чи снаряда в що-небудь’; *нуль, нулівка / нульовка* ‘перша лінія розмежування в зоні бойових дій’; *розтяжка* ‘тонкий малопомітний шнур, дріт чи волосінь, що використовують для приєднання до вибухового пристрою – гранати, міни, бомби тощо; вибуховий пристрій’; *контрач* ‘особа, яка служить у війську за контрактом’ та ін. Пор.: *Розтяжка не завжди натягнута, може і вільно висіти, чи бути приєднана до якогось рухомого предмета – дверей, вікна, кришки, колеса, гілки, зброї тощо*. ([www.facebook.com](http://www.facebook.com/backandalive)>backandalive>posts); *Це контрач повертається з передка у відпустку на десять днів* (усне мовлення). Із-поміж аналізованих одиниць засвідчено негативно оцінні утворення антропоцентричного реєстру, які з образливою точністю, дотепністю й оригінальністю характеризують ворогів: *свинособаки*

‘екзотним і інтернет-мем, що вживається стосовно обмежених і озлоблених росіян’; *орки* ‘наджорстокі російські окупанти, які гвалтують, катують і вбивають людей в Україні’; *ватники / вата / ватани* ‘люмпенізовані промосковські бойовики; росіяни й українські запродавці, чия соціально-політична позиція суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу спочатку радянської, а згодом російської пропаганди’ та ін. Порівняймо: – *У нас [в Україні] люди для визначення окупантів дуже люблять вживати такі слова: орки, ватники, свинобаки, рашисти, русня* (<https://cpc.com.ua/articles>). Названі метафоричні перенесення полягають у намаганні мовця прирівняти своїх опонентів до тварин, вигаданих персонажів або предметів [Кирилук, 2023, с. 21]. Відомо, що наведене вище слово *орки* походить із фантастичних, переважно фентезійних творів, у яких вони зображені як злі та кремезні варвари зі звірячими рисами обличчя, які поводять себе жахливо.

XXI століття – це доба інформаційного суспільства, бурхливого розвитку комп’ютерних технологій, інформатики, телефонії під потужним впливом науково-технічного прогресу. Закономірно, що жаргонізми зі сфери інформатики й комп’ютеризації проникли в розмовний дискурс, оскільки інтенсивно функціонують в українському лінгвосоціумі, а тому знайомі багатьом мовцям: *лайкати, юзати, глючити, проц* ‘процесор’ тощо. Чимало з них стали відомими широкому загалу, а тому вже варто закріпити їх у тлумачних лексикографічних працях. Це стосується одиниць, що набули статусу загальноновживаних (особливо у процесі останніх подій – карантин через розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19, дистанційна робота й навчання): *онлайн, офлайн, сканувати, хештеговий* та ін. Хоча деякі з них ще не втратили конотацію розмовності: *скачувати, антивіруска* ‘антивірусна програма, що виявляє вірус у пам’яті комп’ютера й нейтралізує його дію’; *аватарка* ‘головне фото користувача у соціальних мережах і на різних сайтах’, *оперативка* ‘оперативна пам’ять’; *бан* ‘1) обмеження доступу користувача до певного сайту; 2) заборона’ тощо. Наприклад: *Українське походження Юрка*

надихнуло пропагандистів на спробу водночас скомпрометувати та використати українців, на ходу привласнивши трагедію. Підозрілі акаунти з порожніми **аватарками** задріботили повідомленнями російською або й ламаною українською (Український тиждень, 05.02.2021).

Автомобільний жаргон досить поширений в українському соціумі, адже численною є спільнота його носіїв – власників автомобілів, а також осіб, професія яких пов’язана із транспортом (водії, слюсарі, інженери, диспетчери, керівники автопідприємств та ін.). Цей соціолект є досить динамічним, оскільки нові одиниці виникають постійно, що нерідко зумовлено науково-технічним прогресом, зокрема створенням нових видів автомобілів і вдосконаленням відомих. Вони порівняно швидко проникають у розмовне мовлення. Так, нині під час комунікації від українців можемо почути: **електричка** ‘електромобіль’; **люстра** ‘проблискові маячки різних кольорів, встановлені на даху автомобіля’; **грижа** ‘пошкодження на шині, що випирає’; **шахіст** ‘водій, який переміщається з ряду в ряд і маневрує для обгону інших автомобілів’. Порівняймо: *З самого початку появи перших електромобілів в Україні, суспільство розділилося на два табори – перші кажуть, що електричні авто вигідніше машин з ДВЗ, а другі – говорять про те, що економічність “електричок” є досить спірним питанням* (<https://ampcar.com/уака...>); *Шоу-кар із позашияховими шинами, лебідкою, світлодіодною “люстрою” і рейлінгами на даху дебютує на Пекінському автосалоні, що стартує 25 квітня* (UKR.NET>Новини Авто). Вважаємо, що деякі з аналізованих лексем мають бути кодифікованими, оскільки вже активно функціонують у сучасній українській мові (на зразок: **автомат** ‘автоматична коробка передач’; **механіка** ‘механічна коробка передач’), а окремі з них уже зафіксовано в сучасних словниках (*перевзувати* 3. що, перен., розм. Міняти покришки коліс автомобілів та інших самохідних машин [Словник української мови]; *підрізати* 5. кого, що, перен., розм. Раптово перегороджувати рух кому-, чому-небудь під час їзди [Словник української мови]). Наприклад: *Або наполегливо шукайте свій*

“щасливий квиток” – машину, “автомат” якої не так давно пройшов капітальний ремонт (РБК-Україна)Новини»Суспільство).

Також розмовні неологізми поповнюються шляхом дифузії деяких соціолектизмів із молодіжного жаргону (*презентуха* ‘презентація’; *вангувати* ‘передбачати’; *задрот* ‘особа, яка є фанатиком комп’ютерних ігор’), наркоманського (*закладка* ‘вид схованки (у наркоманів)’; *колеса* ‘наркотики в пігулках’), журналістського (*джинса* ‘замовлена, проплачена стаття, що містить компромат або рекламу’; *темник* ‘таємна вказівка керівництву ЗМІ щодо того, як треба висвітлювати в новинах політичні події’) та ін.

Засвідчено, що в останні десятиріччя підсистему розмовної лексики збагачує ще один різновид соціальних діалектизмів – арготизми. Хоч відомо, що арго є специфічною мовою закритої суспільної групи осіб, проте нині, у зв’язку із криміналізацією, деякі з названих одиниць активно функціонують у різних дискурсах, зокрема й у розмовному. Ілюстраціями слугують слова, на зразок: *віджимати* ‘силою відбирати що-небудь у когось’, *заішквар* ‘ганебний табуйований вчинок, сором; щось ганебне, принизливе’, *дерібанник* ‘той, хто здійснює незаконний поділ, привласнення земель, майна, коштів і т. ін.’, *понтовод* ‘той, хто вихваляється; ошуканець’ та ін. Порівняймо: [Футболіст Максим Левіцький:] *Вся Європа бачила мій заішквар в прайм-тайм, після чого мене посадили [на лавку] на декілька матчів. А це якраз після того, як я підновився від травми (UkrFootball) Ексклюзив); – Чому найвище керівництво країни покриває обласних дерібанників?* (усне мовлення).

3. Розмовні чи орозмовлені запозичення, а також похідні від таких твірних основ або кальки як їхній різновид. Передусім виявлено нові іншомовні входження безпосередньо з російської мови: *кузьмичі* ‘російські обивателі чоловічої статі’; *ваньки* ‘російські військові’; *семиділуха* ‘особа, яка одночасно робить кілька справ або хапається за все, не доводячи жодного діла до завершення’ (пор. рос. *семиделуха*); *сарафанка* ‘найстаріший спосіб усного обміну інформацією та безкоштовної реклами’ й ін. Цікаво, що останнє з названих слів походить від фразеологізму

сарафанне радіо й утворене універбацією. Порівняймо в контексті: [Марк Фейгін] *Я вважаю, що є кілька резервів для силового варіанту [в Російській Федерації]. У першого, мені здається, є якась перспектива, це величезна маса мобілізованих людей. Не якихось абстрактних людей, а ось тих самих російських обивателів, яких називають “кузьмичі” у пропагандистському плані. Це російський мужичок, ось такий який він є, раптом опиняється в абсолютно протиприродних для себе умовах. Йому здавалося, що вони природні, що це як рибалка або футбол, а з’ясувалося, що там ціна дуже велика за участь, “квиток” дорогий... У результаті вони отримують зброю. Люди, незадоволені своїм становищем, тому що їх відправили помирати, поступово це відчуття до них приходить* (www.unian.ua»Війна); *Черезтинне радіо (“сарафанка”), до речі, один з неоціненних способів реклами, хоча і неконтрольований (ДОУ»forums»topic). Також засвідчено окремі кальки й напівкальки розмовного характеру з англіцизмів. Так, напр., було утворено калькуванням слово мордокнига / мордокнижка в результаті вільного й грубого перекладу назви соціальної мережі “Facebook” (від англ. *face* – обличчя і *book* – книга). Воно має жартівливо-знижену маркованість і спочатку функціонувало тільки в жаргонному мовленні комп’ютерників, а згодом його підхопив і використовує в розмовному дискурсі широкий загал. Наприклад: *Вітаємо громаду мордокнижки з неділю, а особливо усіх мисливців на “Перуновий вогнецвіт”* (www.facebook.com»klamra»posts). Зафіксовано й напівкальки, зокрема *дахолаз* ‘той, хто лазить по дахах або по висотних об’єктах’ (із англ. *roofer* від *roof* – дах, покрівля); *плитоноска* (від англ. *plategarrier* – носій пластини) ‘легкий бронезилет, який дає змогу зберігати максимальну мобільність бійця’. Порівняймо: *“Потрапити на дах у спальному районі неважко, а от в центрі Львова – вже цікавіше”, – розповідає львівський дахолаз Олександр Королевич...* (svit.org.ua»руфер); *Тому варто знати деякі базові речі. Зокрема розуміти, чим відрізняються бронезилет і плитоноска* (Українське радіо, 05.06.2023).*

4. Окремі авторські новотвори, вдало виплекані письменниками, кореспондентами, коментаторами, медіаторами та ін. під народну

розмовність, також є джерелом поповнення аналізованих слів: *ковідіотизм, локдець, путіноскот, путінобидло, кацапидло, депутакало, бедламент, віршодерка* та ін. Порівняймо: *Психотерапія для народу, або Скільки коштує громадам “коронадурість”?* (“Українська правда”, 27.05.2020); *А кацапидли ніяк не могли вгамуватися* (В. Шкляр); *Найсмішніше, що відповідно до Конституції цей “бедламент” навіть не може скликати сесію лише за Указом президента* (<https://charter97.org/news/comments>). Як бачимо, переважна більшість таких утворень є негативно оцінними, зокрема й вульгарними. Вони відбивають події останніх років, а також оцінку і ставлення суспільства до їхніх учасників.

Варто виділити й розглянути тематичні групи нових розмовних слів. Виявлено, що вони неоднакові за кількісними та якісними параметрами, функційною активністю, структурно-семантичним, стилістичними й іншими особливостями. Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що серед названих груп найбільшими є ряд об’єднань.

1. Назви осіб. Домінування таких номенів у сучасній українській мові пов’язано з активізацією антропоцентричної тенденції. “У лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури” [Селіванова, 2006, с. 32]. В аналізований період спостерігаємо інтенсивне творення фемінативів (можна казати “фемінативний бум”), серед яких значну частину становлять нові розмовні одиниці. Здебільшого вони є назвами професій, певного роду занять, діяльності чи соціального статусу та ін. та утворюються за допомогою продуктивних суфіксів **-к(а), -ин(я), -иц(я), -ес(а)**: *вогнеборка, командувачка, розігрувачка, астрологиня, кінологиня, гінекологиня, комп’ютерниця, догравальниця, добровільця, пілотеса, адвокатеса, гастрогідеса* та ін. Порівняймо: *Нова командувачка збройних сил США: Росія є однією з найбільших загроз* (Голос Америки, 15.05.2016); *Комп’ютерниця своїм життєвим прикладом з успіхом довела, що жінки нічим не поступають чоловікам*

в питаннях інтелекту та розуму, просто потрібно дати їм можливість навчатися, реалізовувати свої цілі і плани (jobs.ua>...> Все про роботу>Гороскоп професій); Вікторія вже чотири роки керує літаком. На неї досі кидають здивовані погляди, коли розповідає про місце роботи. Проте знайомі вже знають, як слід називати посаду Вікторії – **пілотеса** (5 телеканал, 13.09.2020). Щодо стилістичного й жанрового вживання фемінативів український лінгвіст О. Тараненко слушно зауважує на переважному їхньому функціонуванні у ЗМІ, перекладній літературі, кінопродукції (як і раніше – у розмовній мові), водночас як в офіційно-діловому та науковому стилі переважають форми чоловічого роду (із вказівкою в разі потреби на стать) [Тараненко, 2005, с. 23]. Однак варто зауважити, що нерідко розмовна конотація в аналізованих неологізмах фігурує на етапі їхнього виникнення й початкового функціонування, хоча з часом у деяких одиницях вона може стиратися. Так, наприклад, це спостерігалось у словах на зразок: *продавчиня, футболістка, хокеїстка, бомбардирка, модераторка* й ін.

Розмовні назви чоловічої статі, зокрема, якщо порівнювати із фемінативами, виникають дещо рідше. Проте корпус досліджуваних одиниць також є досить значним і постійно поповнюється: *рашик, лайкун, автомийник, догравальник, схематозник* та ін. Характерно, що більшість таких колоквалізмів стилістично марковані. Виявлено, що серед них переважають негативно оцінні утворення, які характеризують осіб, виражають ставлення до них, на зразок: *главнюк* ‘керівник, очільник’, *конкурюга* ‘конкурент’, *поспішака* ‘той, хто занадто квапиться’, *паркун* ‘нетямущий паркувальник автомобіля’, *дріmun* ‘особа, яка весь час дримає’ та ін. Порівняймо: *Поспішака на Мерсі так квапився, що забув про “права”, “страховку”, правила руху й здоровий глузд* (<https://www.unian.ua/video/incidents/97658...>); *“Ми намагаємося відрегулювати рух та евакуювати “паркунів”, щоб відновити заплановану схему руху <...>”, – зауважив Тонконогий* (Gazeta.ua, 07.10.2019); *– Іди геть, конкурюго! Не заважай торгувати* (усне мовлення).

2. Військова сфера. Зібраний і опрацьований матеріал засвідчує, що кількість розмовних новотворів помітно збільшилася в період російсько-української війни. Адже саме в такій соціально-політичній ситуації зростає потреба користувачів мови шукати нові способи називання, характеристики й засоби самовираження. Це й номінації осіб, які беруть участь у військовому протистоянні (*ваньки / ванюшки, кокошиники* ‘російські військові’, *орки, чмобик / чмобік, окупантка, гауляйтерка* ‘псевдопосадовиця, яка очолює захоплену російською федерацією адміністративно-територіальну одиницю в Україні’, *тероборонівка*), і певних реалій (*коптер* ‘гелікоптер’, *бронік, розтяжка, фосфор* ‘фосфорні боеприпаси’), і дій (*двохсотити, задвохсотити* (у значенні ‘вбити ворога’), *затрьохсотити* (у значенні ‘поранити ворога’), і окремих процесів (*могилизація* ‘позбавлене будь-якого сенсу знищення чоловічого населення країни-агресорки’) та ін. Порівняймо: *Путін із “чмобіками”, росіяни “встали с колен” – меми тижня (заголовок статті)* (Gazeta.ua, 01.10.2022); *У тимчасово окупованому Запоріжжі гауляйтерка Кирилівки колаборантка Катерина Уманець запровадила данину для місцевого населення* (24 телеканал, 15.06.2022); *“Ситуація складніше, ніж в Бахмуті”: 3-тя ОШБр каже, що Росія застосовує фосфор в Авдіївці* (<https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-situatsiya-skladnis...>).

3. Медицина й охорона здоров’я. Екстралінгвальний чинник, зокрема хвороба COVID-19, яка охопила весь світ, була потужним рушієм, що сприяв творенню маси розмовних неологізмів: *ковідка* ‘хвора на COVID-19’, *ковідниця* ‘хвора на COVID-19 особа жіночої статі’, *коронапофігіст* ‘той, хто ігнорує коронавірус’, *антивакс* (скорочення від *антивакцинатор*) ‘людина, яка не бажає вакцинуватися від коронавірусу’, *коронадурість*, *мамкувати* ‘не виконувати простих дій для збереження власного життя від COVID-19’, *намордник* зневажл. або жарт. ‘захисна маска’ та ін.: *Психотерапія для народу, або Скільки коштує громадам “коронадурість”?* (Українська правда, 27.05.2020); *А право не носити “намордник” стало чи не основним девізом організацій, які заперечують існування*

пандемії, нівелюють небезпеку COVID-19 та впевнені, що його вигадали для чіпування людей (Українська правда, 19.01.2021).

4. Одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки. Останніми роками саме в навчальних і наукових закладах виникли й активно функціонують нові розмовні слова на зразок: *завушник* ‘студент-заочник’, *прикладник* ‘студент, який опанує прикладні дисципліни (лінгвістику, математику тощо)’, *системник* ‘студент, який опанує дисципліну системний аналіз’, *двістібальник* ‘той, хто набрав максимально можливі 200 балів під час складання ЗНО або національного мультипредметного тесту’, *скороченець* ‘той, хто навчається за скороченою програмою (якого після коледжу прийняли до вишу на 2-й або 3-й курс)’, *універок / універ* ‘університет’, *очка* ‘очне навчання’, *заочка* ‘заочне навчання’, *дисер* ‘дисертація’, *захищантка* ‘особа жіночої статі, яка захищає дисертацію’ та ін. Порівняймо: **“Прикладники” і “системники” факультету математики та цифрових технологій УжНУ мають можливість здобути дипломи магістрів одразу двох вишів (заголовок статті)** (www.uzhnu.edu.ua/news/cat>mdt); **Повертався вчора із універку, зайшов до аптеки купити ліки, але не вийшло – величезна черга** (усне мовлення).

5. Побут. Він є саме тим середовищем, у якому інтенсивно народжуються та вживаються розмовні неологізми. Так, поки що словники не фіксують одиниць на кшталт: *шльопки* ‘легкі домашні черевики, переважно без каблуків’, *млинок* ‘вентилятор’, *горіляка* згруб. ‘горілка’, *дуйчик* ‘невеликий малопотужний обігрівач’, *сільгоспнапій* ‘самогон’, *тисячка* ‘одна тисяча певних грошових одиниць’, *никалка* ‘сховок’, *гарбузьячка* ‘гарбузова каша’, *булонька* ‘невелика булочка’ тощо. Порівняймо: **Цілую ваші ноги... у “шльопках” за 24 тисячі (заголовок статті)** (Україна молода, 19.06.2004); **Раді представити вам смачненькі, пухкенькі та ароматні булоньки** (<https://hlib.cv.ua>buns>).

6. Назви дій і процесів. В останні роки засвідчено такі нові розмовні вербати: *затрофеювати*, *наволонтерити*, *селфити*,

підсмажувати ‘нищити ворогів або їхню зброю, техніку вогнем’, *вариводствувати*, *кнопкодаввити* та ін. Наприклад: *Харківські гвардійці показали, як “підсмажили” ворожу техніку* (<https://www.ukr.net/video>). Характерна особливість аналізованого періоду – зростання чисельності відонімних дієслів: *кімити*, *кадирити*, *закобзонити*, *відірпініти*, *зачонгарити*, *начорнобаїти*, *твітити* та ін. Порівняймо: *За минулу добу ЗСУ вдалося заkobзонити майже 900 окупантів та 2 коштовні системи ППО* (PRAVDA.IF.UA: *Новини твого міста*Facebook).

7. Номінації різних ознак і якостей: *нов’ячий* ‘новісінький’, *добреznий* ‘дуже добрий, смачний’, *шикардосний* ‘чудовий, шикарний’, *гарнюній* ‘надзвичайно гарний’ тощо. Порівняймо: *Синячки з Херсона, шикардосний помідор, картопелька для роботящих рук: як продавці рекламують товар (заголовок статті)* (Gazeta.ua, 24.06.2021).

Дискусія і висновки

У цьому дослідженні ми не погоджуємося із твердженням деяких лінгвістів, що всі розмовні одиниці – це групи слів, які входять до складу літературної мови, не порушуючи її норм. Уважаємо, що серед нових розмовних слів варто виділити як нормативні одиниці, так і ненормативні. Висновковуємо, що нові розмовні слова істотно поповнюють лексико-семантичну систему сучасної української мови, особливо збагачуючи її емоційно-експресивні, образні, характеризувальні засоби.

Виявлено основні джерела походження колоквіальних неологізмів – власне живе розмовне мовлення, колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські слова, створені під народну розмовність. Виділено основні тематичні групи досліджуваних одиниць – назви осіб, військова сфера, медицина й охорона здоров’я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у функційно-стилістичному аналізі розмовних неологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Жайворонок, В. В. (Ред.) (2012). *Словник української мови*. ВЦ “Прогрес”.

Кирилюк, О. Л. (2023). *Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти* [Автореф. дис. д-ра філол. наук]. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Селіванова, О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Довкілля-К.

Словник української мови: в 20 т. (2010–). Наукова думка. <https://sum20ua.com/>

Тараненко, О. О. (2002). Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*, 4–5, 33–39.

Тараненко, О. (2005). Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*, 1, 3–25.

REFERENCES

Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols. (2010–). Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://sum20ua.com/>

Kyryliuk, O. L. (2023). *Discourse of information war: linguistic-cognitive and psycholinguistic aspects* [Abstract of the thesis of the Doctor of Philol]. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University [in Ukrainian].

Selivanova, O. (2006). *Modern linguistics: a terminological encyclopedia*. Dovkillia-K [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2002). Colloquization, substandardization, and vulgarization as characteristic phenomena of the stylistics of the modern Ukrainian language (since the end of the 1980s). *Movoznavstvo [Linguistics]*, 4–5, 33–39 [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2005). The principle of androcentrism in the language coordinate system and the modern gender movement. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 1, 3–25 [in Ukrainian].

Zhaivoronok, V. V. (Ed.) (2012). *Dictionary of the Ukrainian language*. VTs “Prosvita” [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 8.04.24

Прорецензовано / Revised: 10.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.05.24

Oleksandr STYSHOV, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6192-255X

e-mail: o.styshov@kubg.edu.ua

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

COLLOQUIAL NEOLOGISMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Background. The article is devoted to the analysis of new colloquial words that arose and function in the Ukrainian language of the 21st century. The Ukrainian language is currently characterized by significant dynamics at all its levels, and especially at the lexical-semantic level. Undoubtedly, extralingual and intralingual factors that are in constant interaction and complement each other contribute to this. A characteristic feature of the mentioned period is that colloquial neologisms became one of the important sources of replenishment of the lexical-semantic layer of the Ukrainian language. Their emergence was caused by democratization and liberalization in Ukrainian society during the analyzed period, which significantly affected the language, in particular, expanded the boundaries of its functioning. The material for this studio was primarily new colloquial words, passported from oral conversation, mass media and Internet discourses during the years 2000–2024, as well as partially older colloquialisms that were not recorded in Ukrainian normative lexicographic works.

Methods. The article uses both general scientific methods – analysis, synthesis, deduction, induction, as well as special linguistic methods – descriptive, observational, continuous sampling, comparative, and others.

Results. The main sources of the origin of new colloquial words are identified and considered. The main sources of the named units is the actual live colloquial speech, in which neologisms always arise. Also, former social dialecticisms (jargonisms and argotisms), colloquial or colloquial borrowings, individual author's novelties derived from popular colloquialism act as sources of replenishment of new lexemes. It has been proven that the most actively replenishing the new colloquial lexicon are such types of jargonisms as: military, sociolectisms from the field of informatics and computerization, from automotive jargon, from youth sociolects. The thematic groups of colloquial neologisms have been identified and analyzed. The largest of them are the names of persons. The dominance of this group is due to the powerful effect of the anthropocentric tendency in the Ukrainian language of the 21st century. It is worth

emphasizing that it was during the analyzed period that the creation of various feminatives among the nomen to denote persons became extremely active (one can even call this phenomenon a “feminative boom”). It is proven that a significant part of them are new colloquial units. For the most part, they are the names of professions, a certain type of occupation, activity, social status, etc. and are formed with the help of productive suffixes -k(a), -in(ya), -its(ya), -es(a). A number of thematic groups were also identified: the military sphere, medicine and health care, units for marking realities and concepts in the field of education and science, household nominations, names of actions and processes, nominations of various signs and qualities. A considerable array of new colloquial non-codified words (more than 200 units) was introduced into scientific circulation.

Conclusions. Colloquial neologisms significantly supplement the lexical-semantic system of the Ukrainian language of the 21st century, especially enriching its emotional-expressive, figurative, characterizing means. It has been found that the main sources of colloquial neologisms are actual spoken speech, former social dialecticisms (jargonisms and argotisms), colloquial or colloquial borrowings, individual author's words created for popular colloquialism. The main thematic groups of studied units are highlighted – names of persons, the military sphere, medicine and health care, units for marking realities and concepts in the field of education and science, everyday nominations, names of actions and processes, nominations of various signs and qualities.

Key words: language, semantics, new colloquial words, neologism, source, thematic groups, trend, communication, discourse.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

ГРАМАТИКОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'37'367.622.11

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).42-72](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).42-72)

Олена ЛАВРІНЕЦЬ, канд. філол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-6363-1502
e-mail: lavrinets@ukma.edu.ua
Національний університет
“Києво-Могилянська академія” Київ, Україна

МОРФОЛОГІЙНА ПАРАДИГМАТИКА ПИТОМИХ ТА ІНШОМОВНИХ НАЗВ ВЗУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

*Вступ. З початку ХХІ ст. в українському мовознавстві активізовано вивчення морфологічної парадигматики іменників із урахуванням кількох чинників. У полі зору дослідників не лише апелятиви, а й пропріативи різних класів і підкласів. Необхідність комплексного дослідження системи словозміни назв взуття зумовлена переважно фрагментарним представленням у граматичних описах української мови морфологічної парадигматики цих іменників і часто відмінною граматичною характеристикою їх за категорією числа (іменники із граматичним значенням однини і множини / іменники *pluralia tantum*), а також появою в українській мові нових лексем, не зафіксованих у словниках, а їхні граматичний статус, фонетико-графічне оформлення та словозміна потребують уніфікованого впорядкування.*

Методи. У дослідженні понад 150 назв взуття використано загальнонаукові та власне-лінгвістичні методи: суцільна вибірка, зіставлення, структурний і дистрибутивний аналіз, систематизація, описовий, статистичний, прогнозування.

Результати. Виокремлено й описано 33 елементарних парадигматичних класи іменникових назв взуття з урахуванням релевантних чинників (повна / неповна відмінково-числова парадигма, належність до певного роду та хитання в роді, належність до однієї з відмін або перебування поза ними, належність іменників I та II відміни до твердої, м'якої чи мішаної групи, тотожність словозмінних афіксів і їхнього буквеного позначення, морфонемні

явища, зокрема чергування фонем та наголос, варіантні відмінкові форми, фонетико-графічна варіантність тощо). Визначено іменники з омонімійними формами і з'ясовано засоби реалізації їхнього відмінково-числового значення. Пропоновано перспективні елементарні парадигматичні класи номенів взуття, які мають статус іменників *pluralia tantum* і фонетико-графічне та граматичне освоєння яких досі триває.

Висновки. Отримані результати можна використати під час укладання друкованих та електронних словників, а також уніфікованої репрезентації морфологічної парадигматики і фонетико-графічного оформлення іменникових назв взуття в нинішніх електронних словниках.

Ключові слова: іменник, назва взуття, словозміна, елементарний парадигматичний клас, категорія числа, категорія роду, морфонеми явища (чергування, наголос).

Вступ

Іменник – найчисленніший лексико-граматичний клас слів сучасної української мови, що вирізняється поміж інших класів кількістю притаманних йому самостійних морфологічних категорій (відмінок, число, рід, істот / неістот, особа) і парадигм. Найвиразнішою морфологічною ознакою іменника є словозміна, яка в різних аспектах була предметом досліджень науковців минулого (І. Огієнко, Є. Тимченко, Л. Булаховський, С. Самійленко, Ю. Шевельов, С. Бевзенко, І. Матвіяс та ін.) і сучасного (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, О. Болюх, С. Ковтюх та ін.) періодів розвитку лінгвістики. Система відмінювання іменників української мови зберегла майже всі особливості відмінювання праслов'янської мови, яка успадкувала їх від індоєвропейської прамови [Самійленко, 1978, с. 17]. У сучасних граматиках і чинному “Українському правописі” подано зразки відмінювання і сформульовано правила морфонемичних змін у структурі іменників. Проте пропоровані зразки є переважно широкими угрупованнями багатформних лексем і не відбивають, на думку О. Болюх, повного індексу парадигм словозміни української лексики [Болюх, 1995, с. 25].

З початку ХХІ ст. в українському мовознавстві активізовано вивчення морфологічної парадигматики іменників із урахуванням кількох чинників, зокрема представлення повної / неповної парадигми, належності до певного роду, тотожності відмінкових закінчень і морфонемних змін, однотипності акцентних особливостей та орфографії, наявності суплетивних і варіантних форм тощо [Болух, 1995; Тараненко, 2003; Ковтюх, 2019]. Для позначення найменшої сукупності “певної кількості еквівалентних морфологічних парадигм, які ґрунтуються на системі релевантних чинників” запропоновано термін *елементарний парадигматичний клас* [Ковтюх, 2011, с. 193]. У полі зору дослідників не лише апелятиви, а й пропріативи різних класів і підкласів [Ковтюх, 2007; Ковтюх, & Кашталян, 2012; Городенська, 2019; Ахмедова, 2021; Кучмак, 2022 та ін.]. Однак назви взуття ще не були об’єктом розгляду лінгвістів у цьому аспекті. Необхідність комплексного дослідження системи словозміни лексем взуттєвої семантики зумовлена переважно фрагментарним представленням у граматичних описах української мови морфологічної парадигматики цих іменників і часто відмінною граматичною характеристикою їх за категорією числа (іменники із граматичним значенням однини і множини / іменники *pluralia tantum*), а також появою в українській мові нових лексем, не зафіксованих у словниках, а їхні граматичний статус, фонетико-графічне оформлення та словозміна потребують уніфікованого впорядкування.

Мета нашої статті – з’ясувати особливості словозміни питомих та іншомовних іменникових назв взуття, виокремити й описати елементарні парадигматичні класи (далі – ЕПК) з урахуванням релевантних чинників. Джерельною базою сформованої картотеки іменників на позначення видів взуття та його моделей¹ слугували друковані й електронні словники

---

¹ У дослідженні не маємо на меті вивчити всі лексеми сучасної української мови на позначення видів і моделей взуття. У картотеці зібрано не лише назви взуття, а й назви одягу для ніг, що має парні частини. Картотека охоплює також похідні іменники з модифікаційним (частіше демінутивним, рідше аугментативним) значенням.

сучасної української мови: “Великий електронний словник української мови” (ВЕСУМ, 2024), “Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики” (ВЗОССУЛ, 2008), “Великий тлумачний словник сучасної української мови” (ВТССУМ, 2005), “Електронний граматичний словник української літературної мови” (ЕГСУЛМ, 2003–2024), “Словник УА. Портал української мови і культури” (ПУМК, 2005–2024), “Словник української мови” в 11 т. (СУМ, 1970–1980), “Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2 кн.” (СУМ-11Д, 2017), “Словник української мови” за ред. В. Жайворонка (СУМ-2016, 2016), “Словник української мови” у 20 т. (СУМ-20, 2010–), “Український орфографічний словник” (УОС, 2009), 16-та версія Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК-16, 2017–2024) та українськомовні рекламні дописи в соціальній мережі “Instagram”. Зібрана картотека охоплює понад 150 номенів взуття.

Методи

Для досягнення мети використано такі загальнонаукові та власне-лінгвістичні методи: *суцільна вибірка* (формування картотеки матеріалу дослідження), *зіставлення* (граматичний портрет номенів взуття за науково-навчальними та лексикографійними джерелами), *структурний аналіз*, *систематизація й описовий методи* (виокремлення флексій, формування та характеристика ЕПК), *дистрибутивний аналіз* (репрезентація граматичних значень невідмінюваних іменників), *статистичний* (розподіл лексико-семантичної групи “назви взуття” за ЕПК), *прогнозування* (перспектива морфологічної парадигматики номенів взуття, що мають статус іменників *pluralia tantum* і граматичне та фонетико-графічне освоєння яких досі триває).

Результати

У сучасній українській лінгвістиці граматичний статус іменників – назв взуття не усталений. За традицією номени взуття уналежнено до іменників, уживаних лише у формі множини, а їхню форму однини на зразок *тапочка, туфля*,

рекомендовану в деяких посібниках [Чак, 1978, с. 8], вважають раритетною [Білодід, 1969, с. 70; Матвіяс, 1974, с. 17–18]. Проте цю тенденцію непослідовно представлено в навчальній літературі: лексему *чобіт* подано серед зразків відмінювання іменників II відміни, а лексеми *бутси*, *ковзани* – серед множинних іменників [Леонова, 1983, с. 51, 99–101; Волох та ін., 1989, с. 42, 56, 57; Плющ, 1994, с. 204; Ковтюх, 2007, с. 253, 259]. У новітній, функційно-категорійній, граматиці найменування взуття зараховано і до іменників *pluralia tantum* [Загнітко, 2017, с. 164, 168], і до іменників, функційно наближених у своїх виявах до іменників *pluralia tantum* через регулярність їх уживання у формі множини [Загнітко, 2017, с. 164–165]. У чинній редакції “Українського правопису” іменникові назви взуття, зокрема *кед*, *черевик* (і похідний *черевичок*), *чобіт*, ілюструють словозміну іменників II відміни [Український правопис, 2019, с. 114, 125, 127, 128], а отже, належать до групи назв злічуваних предметів, які мають граматичне значення однини та множини.

У словникові О. Тараненка словозміну іменникових найменувань взуття репрезентують кілька лексем, напр.: *чобіт* – *чоботи*, *постіл* – *постоли*, *чоботисько* – *чоботиська*, *чоботище* – *чоботища* [Тараненко, 2003, с. 71–72, 78, 131]. Однак у друкованих словниках (ВЗОССУЛ; ВТССУМ; СУМ; СУМ-11Д; СУМ-20; СУМ-2016; УОС) і граматичних довідниках [Лозова, 2016; Лозова, & Фридрак, 2015] до реєстрового слова у формі називного відмінка однини і/або множини подано переважно закінчення родового відмінка однини і/або множини, подеколи закінчення давального і місцевого відмінків однини і/або множини та орудного відмінка однини і/або множини. Систему морфологічних парадигм номенів взуття більш повно, тобто із зазначенням усіх відмінкових закінчень, репрезентовано в електронних словниках (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ; ПУМК), проте з відмінностями у визначенні повної / неповної парадигми або родової ознаки. Порівняймо: *ботильйони* – *ботильйон* (ВЕСУМ), *гольфи* – *гольф* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ), *мешти* – *мешт* (ВЕСУМ), *мокасини* – *мокасин* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ), *оксфорди* –

оксфорд (ПУМК), розм.² *тапочки* – *тапочка* (ЕГСУЛМ; ПУМК), *чешки* – *чешка* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ) і множинні іменники *ботильйони* (ПУМК), *гольфи* (ВЕСУМ; ПУМК), діал. *мешти* (ПУМК), *мокасини* (ПУМК), *оксфорди* (ВЕСУМ), покруч / помилкове написання *тапочки* (ВЕСУМ), *чешки* (ПУМК); *бутс* (ЕГСУЛМ; ПУМК) і *бутс* / покруч / помилкове написання *бутса* (ВЕСУМ), *штиблета* (ЕГСУЛМ; ПУМК) і сленг *штиблет* (ВЕСУМ), *унт* / *унта* (ЕГСУЛМ) й *унт* (ВЕСУМ; ПУМК). Непослідовність репрезентації номенів взуття за категорією числа в лексикографічних виданнях і, як наслідок, виокремлення повної / неповної числової парадигми спричинена почасти розбіжністю поглядів мовознавців на граматичний статус цих іменників, почасти динамічними процесами їх граматичного освоєння, почасти різними принципами укладання словників і їх відмінним призначенням, почасти суб'єктивними факторами [Лаврінець, 2024].

Представлення назв взуття за категорією числа в діалектних тематичних словниках зумовлене тим, яка форма числа переважає в аналізованих говірках [Березовська, 2010; Гримашевич, 2002]. Проте подекуди простежувано незбіг граматичної характеристики іменників за числовою ознакою з кодифікованою у тлумачних й орфографічних словниках, пор.: *гамаші*, *макасини*, *унти* [Березовська, 2010], *гамаші*, *макасини*, *пантофлі*, *туфлі*, *ильопанці*, *штиблети* [Гримашевич, 2002] – множинні іменники. Значення роду номена взуття теж може бути відмінне від поданого у словниках літературної мови. Порівняймо: *босоніжки* – *босоножок* / *босоніжок*, *бурки* – *бурок*, *в'єтнамки* – *в'єтнамок*, *гольфи* – *гольфа* / *гольхва*, *сандалі* – *сандаль*, *сандаleti* – *сандалет*, *тапочки* – *тапочок*, *чешки* – *чешок*, *чуні* – *чунь* [Березовська, 2010; Гримашевич, 2002], *кросівки* – *кросовок*, *шпівки* – *шпівовок* [Березовська, 2010]. Уживання невірних числових і родових форм номенів взуття репрезентовано в художніх і публіцистичних,

² Стилістичні позначки подаємо відповідно до тих, що їх зазначено у словнику/ах.

зокрема масмедійних, текстах ГРАКУ-16. Наприклад: *Трохи пінки потрапило на бутсу Бріто, і він вирішив жартома витерти його об ногу судді* (ГРАК-16, Zaxid.net 2017); *Ляля то поправляла зачіску, то раптом відколупувала шматок смоли, прилиплої до босоніжки, то розплавляла плаття* (ГРАК-16, Ю. Покальчук 1998); *Трохи далі мене очікує перша знахідка: посеред набережної лежить пошарпана капця і пластикова склянка з мідяками* (ГРАК-16, День 2014); *Дівчата присіли біля куців, бо в Милани злетіла одна постола, і треба було її підв'язати* (ГРАК-16, В. Мосевич 2021); *Потім повторюємо те саме з другим кросівком* (ГРАК-16, Апостроф 2022); *Подивилася, дійсно один туфель темно-синій, другий – зелений* (ГРАК-16, Табло ID 2009); *Ногу на ногу поклав, неймовірно дорогого імпортного теракотового штиблета на загальний огляд виставив* (ГРАК-16, С. Батурин 2011); *Заяви про те, що “у нас немає табуреток, бахилів, шапочок” чи ще чогось, не сприймаються* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2013); *Стів Джобс змінив світ не лише своїми революційними інноваціями, а й своїм стилем ділового лідерства та модою на носіння сандалів* (ГРАК-16, Бабель 2022); *Єдність протилежностей ми відобразимо у вигляді правого і лівого тапочків* (ГРАК-16, Б. Крігер³); *Зважаючи на високі ціни на взуття, іванофранківці воліють економити і дбайливо ставитися до улюблених пар туфлів чи чобіт* (ГРАК-16, Фіртка, 2017) тощо.

За граматичним значенням числа, зафіксованим у друкованих і/або електронних словниках сучасної української мови, виокремлено ядро, приядерну зону та периферію іменникових назв взуття [Лаврінець, 2024]. Ядро охоплює номени взуття, форму однини яких кодифіковано у словниках літературної мови, напр.: *ботфорти – ботфорт, кеди – кед, ковзани – ковзан, туфлі – туфля, черевики – черевик, чоботи – чобіт* тощо. Приядерну зону становлять іменники, форму однини яких у лексикографічних джерелах зафіксовано непослідовно, пор.: *босоніжки – босоніжка* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ;

---

³ Переклад Оксани Гуменюк, 2008 р.

ПУМК; СУМ-20; СУМ-2016; УОС), *бурки – бурка* (СУМ-11Д), розм. *в'єтнамки – в'єтнамка* (ВТССУМ; ПУМК; СУМ-11Д) і множинні іменники *босоніжки* (ВТССУМ; СУМ), *бурки* (ВТССУМ; СУМ-20), *в'єтнамки* (СУМ-20) тощо. До периферії уналежнено назви взуття, що мають граматичну характеристику іменників *pluralia tantum*, напр.: *берці* (ВЕСУМ), *еспадрильї* (ВЕСУМ; ПУМК), сленг *крокси* (ВЕСУМ), *лофери* (ВЕСУМ; ПУМК), *хіліси* (ПУМК) тощо. Поза межами виокремлених зон перебувають іменники – назви взуття, яких не представлено в жодному з друкованих чи електронних словників, а вживання їх у формі множини репрезентовано в текстах ГРАКу-16 та українськомовних рекламних дописах соціальної мережі “Instagram”, напр.: *біркенишки, дезерти, джордани, конверси, мунбутси, тимберленди, топсайдери* тощо. Виокремлені зони номенів взуття сучасної української мови розподілено так: ядро і приядерна зона – іменники з повною парадигмою (14 відмінкових форм однини і множини), периферія та номени взуття, що перебувають поза зонами, – іменники з неповною парадигмою (7 відмінкових форм множини). Репрезентація форми однини номена взуття лише в одному словнику засвідчує неактивність ужитку лексеми та неуніфікованість її граматичного числа, проте є достатнім для кваліфікації як іменника із граматичним значенням однини і множини та з повною відмінково-числовою парадигмою.

Назви взуття з повною парадигмою за родовою ознакою, що її внормовано в лексикографічних виданнях, є переважно іменниками чоловічого (*ковзан, капець, кирзач*) і жіночого (*кросівка, сандаля, калоша*) роду, які відповідно належать до II та I відміни й мають особливості відмінювання твердої, м'якої та мішаної групи, визначувані за фіналлю основи. Кілька номенів взуття репрезентують явище хитання в роді, зокрема *пантофель, унт* (чол. р.) і *пантофля, унта* (жін. р.), що зумовлює їх належність до різних відмін і різну словозміну.

Повну парадигму з омонімійними відмінковими формами має запозичений із французької мови іменник *сабо*, граматичне значення середнього роду якого кодифіковано у словниках

української літературної мови. Невідмінювані іменники на зразок *бабуші, дербі, еспадрилі, клогі, монкі, мюлі, триконі, угі, челсі*, що їх у функційно-категорійній граматиці зараховано до нульової відміни [Городенська, 2017, с. 214], мають неповну парадигму з омонімійними відмінковими формами, оскільки вживані лише у формі множини. Визначення відмінково-числових форм незмінюваних іменників відбувається аналітичним способом: за допомогою синтаксичного зв'язку (асоціативно-граматичне узгодження з атрибутивними членами чи координація з предикативними членами), анафоричних займенникових слів або порядку слів у реченні. Наприклад: *Гумка на ремінці сабо робить його зручним для будь-якого підйому стопи, а сам ремінець вручну викладений камінням* (ГРАК-16, Табло ID 2020); *Ці мереживні спокуси, ці сіточки, бантики, атласні стрічки, шовк, гіпюр, поролон, силікон були ще більш привабливими, аніж зелена сумка та жовті сабо* (ГРАК-16, Г. Вдовиченко 2012); *Сукню білявка доповнила кремовими гостроносими мюлі, хвилястою укладкою і насиченим макіяжем з цегляними тінями і помадою кольору курної троянди* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2020); *Але найбільше уваги привернули до себе мюлі, верхня частина яких виконана в техніці макраме* (ГРАК-16, НВ 2019); *В наявності найбільший вибір утеплених сабо на холодну пору року; Класичні дербі мають бути в кожного! Збери захоплені погляди на своїх ніжках у наших новеньких синіх дербі; В епоху хіпі 60-х бабуші увійшли в модний гардероб, вписавшись у філософію свободи і близькості до природи; Відчуй безмежний комфорт і мегазручність в оригінальних челсі* (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”) тощо.

У сучасній мовній практиці невідмінювані лексеми набувають ознак словозміни, що зумовлено аналогією до відмінюваних іменників, ужитих у контексті, але такі випадки спорадичні, що засвідчує суб'єктивний фактор граматичної кваліфікації номенів взуття. Порівняймо: *Перегрів і з унтами, валянками, угами або як там ще їх називають* (ГРАК-16, День 2011) – *Тобто все ще не починається, дівчатка сидять в платтях і уггі, аби не змерзнути* (ГРАК-16, Facebook Р. Радчук, 2018); *Шейк*

розмістила знімок, на якому позує в **чорній шубі** з екохутра і **нюдових мюлях** (ГРАК-16, НВ 2022) – У новій колекції багато бахроми, шкіри і, звичайно ж, знамените плетіння *Intrecciato*, яке з'явилося в **пуховиках, жилетах, мюлі, чоловічих черевиках, рюкзаках і шоперах** (ГРАК-16, НВ 2019); Особливо будь-яка мадам має мати на весіллі чи народини свою неперевершену пару, а то й не одну, **бабушів** – Дівчатка, презентуємо Вам нові кольори **мегастильних бабуші** (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”) тощо.

Деякі з номенів взуття, що перебувають поза межами виокремлених зон, мають фонетико-графічну варіантність, репрезентовану, зокрема, й у текстах того самого джерела. Наприклад: Для експериментів з літнім взуттям підійдуть **клоги** – сандалії, які мають закритий носок (ГРАК-16, РБК-UA 2022) – Особливо раджу звернути увагу на **клогі** і мюлі на платформі (ГРАК-16, РБК-UA 2022); **І монки** просто створені для того, щоб втілювати в собі цю недбалість. Цей вид взуття абсолютно прекрасний, як з естетичної точки зору, так і з функціональної (ГРАК-16, НВ 2016) – У новому сезоні *Zlоссі* пропонує як класичні моделі, які полюбилися нашим клієнтам, так і абсолютно нові рішення легендарних лоферів, кросівок, мокасинів, **монкі** з екзотичних видів шкіри (ГРАК-16, НВ 2016). Варіанти **клоги**, **монки**, що, за нашими спостереженнями, активніше вживані в сучасному узуальному мовленні (у ГРАКу-16 **клоги** – 7 випадків уживання, **монки** – 4 випадки), мають неповну парадигму і є відмінюваними, варіанти **клогі**, **монкі** (відповідно 1 випадок і 2 випадки вживання у ГРАКу-16) – неповну парадигму і є невідмінюваними. Фонетико-графічна варіантність цих номенів взуття зумовлює їхню належність до різних ЕПК: **клоги**, **монки** – множинні іменники; **клогі**, **монкі** – множинні іменники нульової відміни. Визначальним чинником у кодифікації одного з варіантів **клоги** / **клогі**, **монки** / **монкі** стане сучасний узус, свідченням чого є введення до реєстру ВЕСУМу варіанта **броги**, що за активністю вжитку переважав варіант **брогі**, написання якого відповідає нормам чинного правопису [Український правопис, 2019, с. 159]. Зокрема, у

ГРАКу-16 зафіксовано 28 уживань лексеми *броги* та її словоформ *брогів*, *брогами* й 1 вживання лексеми *брогі*. Наприклад: *Як нова пара взуття для офісу підійдуть стильні шкіряні броги або універсальні балетки з вирізами і пряжками* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2022) – *Тут було все – і офіційно-елегантні “оксфорди”, і візерунчасті “брогі”, і кокетливо-елегантні “дербі”* (ГРАК-16, М. Гримич 2002).

Українськомовні рекламні дописи соцмережі “Instagram” та тексти ГРАКу-16 репрезентують множинні іменники *еспадрилі* й *еспадрильї*, другий з-поміж яких відмінюваний і частіше вживаний: у ГРАКу-16 представлено 1 випадок уживання лексеми *еспадрилі* й 15 уживань лексеми *еспадрильї* та її словоформ *еспадрильях*, *еспадрильями*. Наприклад: *Для відвідування передмістя Кейптауна герцогиня одягла чорно-біле плаття з запахом від африканського дизайнера Maumatiko вартістю 86 доларів та еспадрилі на танкетці* (ГРАК-16, НВ 2019) – *Такі моделі, як, наприклад, високі конверси або еспадрильї на підборах легко стилізувати під будь-які стилі та фасони одягу* (ГРАК-16, НВ 2022); *Еспадрилі – легке та стильне взуття, що забезпечує комфорт під час спекотного дня – Наші жовті еспадрильї на платформі – гламурний вибір!* (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”). В електронних словниках (ВЕСУМ; ПУМК) подано іменник *еспадрильї*. Статистичний чинник, переконані, став ключовим і для фіксації у ВЕСУМі лексеми *снікери* (ГРАК-16 репрезентує 52 випадки вживання іменника та його словоформ *снікерсів*, *снікерсам*, *снікерсами*, *снікерах*), якій за слововжитком поступається лексема *снікери* (6 випадків уживання іменника та його словоформи *снікерами*).

В електронних словниках запропоновано два фонетико-графічні варіанти номена взуття, похідного від назви американського бренду “Ugg”: *угі* (ВЕСУМ) й *уггі* (ВЕСУМ, ПУМК). У текстах ГРАКу-16 репрезентовано чотири варіанти цієї лексеми: *уггі*, *угі* й *угги*, *уги*. Лексеми *уггі* й *угги* кількісно неоднаково поширені в сучасному мовленні (у ГРАКу-16 подано 99 уживань варіанта *уггі*, 83 вживання варіанта *угги* та

його словоформ *уггів, уггам, уггами, уггах*), проте вони суперечать орфографічним нормам сучасної української літературної мови [Український правопис, 2019, с. 157]. Щодо функціонування варіантів *угі* й *уги*, то другий за представленням у текстах ГРАКу-16 частіше вживаний: *угі* – 3 вживання, *уги* та його словоформи *угів, угами, угах* – 29 уживань. Отже, реєстр сучасних словників, припускаємо, поповнить лексема *уги*, яка може бути граматично освоєна як відмінюваний іменник чоловічого роду з повною парадигмою: *уги* – *уг*. Наприклад: *Трам – це в основі те ж, що й пара угів або кроксів* (ГРАК-16, Дзеркало тижня 2019); *Між Сониними угами сумирно сиділо і дивилося на мене вгодоване цуцня з чорною мордочкою й витрішкуватими очима* (ГРАК-16, К. Крутогоров 2017); *Соває вітальнею в хутряних угах, ніби нічого не сталося, риється в шухлядах, як та злодюжка* (ГРАК-16, Люко Дашвар 2015) тощо. Зауважимо, що в нашому дослідженні беремо до уваги варіанти *мюлі, тімберленди, еспадрильї*, що відповідають орфографічним нормам сучасної української літературної мови [Український правопис, 2019, с. 157, 160], а не помилкові варіанти *мюллі, тімберленди, еспадрільї*.

У всіх компонентів одного ЕПК має бути однаковий набір флексій у всіх відмінкових формах, а також однакове буквене позначення флексій. Зокрема, номени взуття *сандаля* і *сандалія* – іменники І відміни м'якої групи з тотожним фонемним вираженням відмінкових закінчень, однак належать до різних ЕПК, оскільки мають відмінне буквене позначення флексій у формах родового, давального, орудного, місцевого, кличного відмінків однини та називного, знахідного, кличного відмінків множини. Порівняймо: *сандаля-я* – *сандаля-ї, сандаль-ї, сандаль-ю, сандаль-єю, (у, на, по) сандаль-ї, сандаль-є; сандаль-ї, сандаль-ю, сандаль-ям, сандаль-ї, сандаль-ями, (у, на, по) сандаль-ях, сандаль-ї; сандаль-я* – *сандаль-ї, сандаль-ї, сандаль-ю, сандаль-єю, (у, на, по) сандаль-ї, сандаль-є; сандаль-ї* – *сандальї-ю, сандальї-ям, сандальї-ї, сандальї-ями, (у, на, по) сандальї-ях, сандальї-ї*.

Важливим диференційним критерієм морфологічної парадигматики відмінюваних іменникових назв взуття є морфонемні явища, зокрема чергування голосних і приголосних фонем.

Іменникам жіночого роду у формі родового відмінка множини притаманне чергування голосних фонем /o/ – /i/ в закритому складі та нульова фонема – /o/, /e/, напр.: *панчоха – панчіх, балетка – балеток, пантофля – пантофель*. Ті самі чергування голосних фонем відбуваються під час словозміни іменникових назв взуття чоловічого роду, напр.: *постіл – постולי, валянок – валянки, бродень – бродні*. Кінцеві приголосні фонemi /r/, /k/, /x/ черговані з фонемами /z'/, /ц'/, /с'/ в іменниках жіночого роду твердої групи у формі давального та місцевого відмінків однини, напр.: *крага – кразі, (у, на, по) кразі; пінетка – пінетці, (у, на, по) пінетці; панчоха – панчосі, (у, на, по) панчосі*. Закономірним є чергування /r/ – /z'/ у формі місцевого відмінка однини іменника *ічиг*, пор.: *(в, на) ічизі, (по) ічигові / ічигу*. Чергування приголосних фонем /k/ – /ц'/ відбувається у словотворчому суфіксі –к– (варіант –очк–) іменників жіночого роду твердої групи у формі давального й місцевого відмінків однини, напр.: *панчішка – панчішці, (у, на, по) панчішці; туфелька – туфельці, (у, на, по) туфельці; шкарпеточка – шкарпеточці, (у, на, по) шкарпеточці*. Чергування голосних фонем (нульова фонема – /o/) властиве невеликій кількості множинних іменників на позначення взуття з фіналлю основи /k/ після приголосної фонemi і відбувається у формі родового відмінка, пор.: *борцівки – борцівок, ковбойки – ковбойок, шльопки – шльопок; біркенишки – біркенишоків, ролики – роликів, човники – човників*.

У системі словозміни номенів взуття акцентуаційний чинник є визначальним, оскільки наголос може бути нерухомим і рухомим (перехід із основи на флексію). Наголос диференціює словозміну іменників II відміни чоловічого роду твердої та м'якої групи. Порівняймо: тверда група з нерухомим наголосом без чергування голосних фонем *мокасі́н – мокасі́ни*; тверда група з рухомим наголосом, крім кличного відмінка однини, без чергування голосних фонем *ковза́н – ковза́ні*; тверда група з нерухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *боти́нок – боти́нки*; тверда група з рухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *бото́к – боткі́*; м'яка група з нерухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *валя́нець – валя́нці*;

м'яка група з рухотним наголосом і чергуванням голосних фонем *ковзанець* – *ковзанці*.

В іменникових назвах взуття І відміни нерухотний наосновний наголос, що може комбінуватися з чергуванням голосних і приголосних фонем, напр.: *ўнта* – *ўнти*, *панчо́ха* – *панчо́хи*. Зауважимо, що іменники І відміни з кінцевою фонемою основи /к/ після приголосної фонем не мають зв'язаного, або синтагматичного, значення у формах називного, знахідного, кличного і родового відмінків множини у сполученні з числівниками, пор.: *балётка* – *балётки* і *дві / три / чотири балётки*; *балётк* і *п'ять / багато балётк*; *ча́шка* – *ча́шки* і *дві / три / чотири ча́шки*; *чашо́к* і *п'ять / багато чашо́к*. Нерухотний наосновний наголос мають також номени взуття з неповною парадигмою, тобто іменники *pluralia tantum*, напр.: *сліпони*, *борці́вки*, *бе́рці*.

Визначальну роль у диференціації ЕПК номенів взуття виконують нечастотні варіантні форми. Зокрема, іменник *чо́бит*, уналежнений до II відміни, має варіантні форми у давальному відмінку однини (*чоботіві*, *чоботу*), місцевому відмінку однини (*у / на чоботі*, *чоботіві*; *по чоботіві*, *чоботі*, *чоботу*), родовому відмінку множини (*чоботів*, *чобі́т*), давальному відмінку множини (*чоботям*, *чоботам*), орудному відмінку множини (*чобітьми*, *чоботями*, *чоботами*) і місцевому відмінку множини (*у / на / по чоботях*, *чоботах*). Показово, що форму *чоботів*, унормовану в чинній редакції “Українського правопису” [Український правопис, 2019, с. 125], репрезентовано лише у ВЕСУМі. Проте варіантних форм множини не збережено у словозміні іменника *напівчо́бит*, що його зі стилістичною приміткою “покруч / помилкове написання” зафіксовано у ВЕСУМі. Припускаємо, що й у словозміні іменника *півчо́бит*, поданого в СУМі-20, немає варіантних відмінкових форм множини, що, імовірно, спричинене впливом словотворчого префікса *пів-*, *напів-*.

Варіантні відмінкові форми визначаємо для іменникових назв взуття II відміни чоловічого роду у знахідному відмінку однини: форма, що збігається з називним відмінком (перша форма), та

форма, що збігається з родовим відмінком (друга форма). “Другу форму знахідного відмінка” [Вихованець, 1987, с. 102] для іменників, що позначають чітко окреслені предмети, послідовно фіксують кілька авторитетних джерел [Тараненко, 2003; Вихованець, & Городенська, 2017, с. 204–205; Колібаба, Фурса, 2017], та її активно вживано в сучасній мовній практиці. Наприклад: *Сава поїть вином зв'язаного kota і сигаретою вказує на верстак...; запхнув за дзеркало надпаленого сірника, зняв кедa* (ГРАК-16, Є. Пашковський, 2005); *Наглядач-час із кожного відтинку Болюче ляска стрілок нагаєм: Не зупинись зашнурувать **ботинка**, Не усміхнись зустрічній навзаєм* (ГРАК-16, Кримська світлиця, 2008); *Відчиняю – Істу, Мольфари б його забрали, у бригадирських вже галунах стоїть, **ботфорта** новенького виставив, а з ним – два десятки гвардійців: на плащах морди кугуарячі шкіряться* (ГРАК-16, С. Батурин, 2006); *Я зняв із ноги **капця** й підійшов до стіни, але коли прусак зауважив мій рух, то кинувся навтьоки, намагаючись захватися за годинником* (ГРАК-16, Український тиждень 2020); *Пасько почепив **тапочка** на пліт, щоб той, хто його загубив, вернувся й виказав себе* (ГРАК-16, М. Жакун, 2014); *Мет загубив **черевика** по дорозі в Одесу* (ГРАК-16, ПРОЧЕРК. Інфо 2011); *Несподівано Дань сплигнув із полиця, схопив на підлозі **чобота** і теж ударив чоботом по столу* (ГРАК-16, В. Мастерова, 2007) тощо.

Беремо до уваги варіантні форми іменників II відміни чоловічого роду в давальному відмінку однини, що їх подано у граматичних словниках (ГСУЛМ; ЕГСУЛМ; СДК), але в тій послідовності розташування варіантних флексій, що й для іменників – назв істот [Тараненко, 2003; Вихованець, & Городенська, 2017, с. 204; Український правопис, 2019, с. 118; а також ВЕСУМ; ПУМК]. Наприклад: *козакові, козаку; черевикові, черевіку; знавцеві, знавцю; виступцеві, виступцю; читачеві, читачу; кирзачеві, кирзачу*. Варіантні форми давального відмінка однини вважаємо нормативними і для номенів взуття з демінутивним або аугментативним значенням, напр.: *капчикові, капчику; ковзанцеві, ковзанцю; чоботиськові,*

чоботиську; чоботищеві, чоботищу; постолицеві, постолицу. Зауважимо, що в залучених до аналізу словниках варіантні форми давального відмінка однини для номенів взуття з аугментативним значенням подано непослідовно, пор.: *чоботиську, чоботиськові* (ЕГСУЛМ); *чоботиську; чоботищу; постолицу* (ВЕСУМ); *чоботиськові, чоботиську; чоботищеві, чоботищу* (ПУМК), а також *чоботиськові, чоботиську; чоботищу* [Тараненко, 2003, с. 78, 131].

Варіантні форми притаманні іменникам II відміни чоловічого і середнього роду також у місцевому відмінку однини, вибір флексій у якому зумовлений впливом прийменників *на, у / в, при, по*, що їх, на думку С. Ковтюх, варто зазначати в морфологічних парадигмах іменників [Ковтюх, 2019, с. 93]. Обґрунтованим, на нашу думку, є виокремлення двох форм місцевого відмінка однини, які розмежовано в ГСУЛМі та його електронній версії – ЕГСУЛМі – позначеннями М1 (із прийменниками *на, у / в, при* і *по* не в просторовому значенні) і М2 (із прийменником *по* у просторовому значенні). У нашому дослідженні для М1 подаємо прийменники *у / в, на*, оскільки їх активніше вживано з номенами взуття в сучасному узуальному мовленні, ніж прийменник *при*, а з прийменником *по* (не в просторовому значенні) іменники досліджуваної семантики не сполучували. Словоформа із закінченням *-ові / -еві*, поширена в місцевому відмінку під впливом давального, зберігатиме ту саму послідовність розташування, що й у давальному відмінку, – на першому місці, тобто перед словоформою із флексією *-у (-ю)*. Наприклад: *дутик – (у, на, по) дутикові, дутику; личак – (у, на, по) личакові, личаку; чобіток – (у, на, по) чобіткові, чобітку*. Вважаємо слушним, що словоформа із флексією *-і* має передувати словоформі із флексією *-у (-ю)* у словниках і граматичних описах української літературної мови [Колібаба, 2018, с. 60], оскільки не поступається, за спостереженнями О. Тараненка, частотністю вживання [Тараненко, 2003, с. 180]. Наприклад: *ботфорт – (по) ботфортіві, ботфорті, ботфарту; шкарбан – (по) шкарбанові, шкарбані, шкарбану; чоботище –*

(по) *чоботищеві, чоботищці, чоботищу; лапоть – (по) лаптеві, лапті, лаптю* тощо.

Ураховуючи диференційні чинники, виокремлено такі ЕПК номенів взуття сучасної української мови:

ЕПК іменникових назв взуття з повною парадигмою

Іменники жіночого роду I відміни твердої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бахіла, гётра, пантолётa, сандалётa, унта, штиблётa*.

ЕПК № 2 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних і голосних фонем (/к/ – /ц'/ у формі давального та місцевого відмінків однини, нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка множини): *балётка, босоніжка, бёрка*, розм. *в'ётна́мка, кросі́вка, піне́тка, та́почка, че́шка, шипо́вка, шкарпе́тка*, а також іменники з демінутивним значенням *панто́фелька, панчі́шка, ту́фелька, шкарпе́точка*. Форма знахідного відмінка множини номенів взуття *босоніжка, в'ётнамка, чешка*, на відміну від іменників-омонімів, що належать до категорії істот-назв осіб, збігається з формою називного відмінка множини, пор.: *купувати босоніжки, в'ётнамки, чешки* (взуття); *бачити босоніжок, в'ётнамок, чешок* (особи жіночої статі).

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних фонем (/к/ – /з'/ у формі давального і місцевого відмінків однини) *кра́га*.

ЕПК № 4 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних і голосних фонем (/х/ – /с'/ у формі давального і місцевого відмінків однини, /o/ – /i/ в закритому складі у формі родового відмінка множини) *панчо́ха*.

Іменники жіночого роду I відміни м'якої групи

ЕПК № 1 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *сандáля*.

ЕПК № 2 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *сандáлія*, що має відмінкові флексії, однакові

за фонемним вираженням з іменником *сандáля*, але відмінне буквене позначення (див. про це вище).

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *чуня*, що має однакові за фонемним вираженням та буквеним позначенням відмінкові флексії з іменником *сандáля*, крім родового відмінка множини, пор.: *сандáль, чу́нів*.

ЕПК № 4 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ у формі родового відмінка множини): *панто́фля, ту́фля*.

Іменники жіночого роду I відміни мішаної групи

ЕПК – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *кало́ша, гамáша*.

Іменники чоловічого роду II відміни твердої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з варіантними флексіями **–ові, –і, –у** в місцевому відмінку однини: *бот, ботильйо́н, ботфо́рт, бутс, гольф, кед, іст. коту́рн, мешт, мокаси́н, жарт. мокросту́п, о́ксфорд, пуа́нт, сленг слі́пер, сні́керс*.

ЕПК № 2 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з варіантними флексіями **–ові, –у** в місцевому відмінку однини: розм. *ду́тик*, покруч / помилкове написання *напівчереві́к, повстя́ник, череві́к*, а також іменники з демінутивним значенням *бо́тик, го́льфик, ка́пчик*, розм. *ла́птик, ме́штик*, заст. *посто́лик, сандáлик*.

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних фонем (/г/ – /з'/ у формі місцевого відмінка однини) *ічі́г*.

ЕПК № 4 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем, з варіантними флексіями **–ові, –і, –у** в місцевому відмінку однини: *ковза́н, унт*, розм. *шка́рба́н /шка́рбу́н*.

ЕПК № 5 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем, з варіантними флексіями **–ові, –у** в місцевому відмінку однини: розм. *кирза́к / кирза́к*, розм. *кирзові́к, лича́к, повстя́к, чув'я́к* / діал. *чувáк*.

ЕПК № 6 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини), з варіантними флексіями –**ові**, –**у** в місцевому відмінку однини: *ботінок*, *валянок*, *полуботінок*, *полуботок*, покруч / помилкове написання *тапок*, а також іменники з демінутивним значенням розм. *ботіночок*, *валяночок*, розм. *носочок*, заст. *постбличок*, *черевічок*, *чобіточок*.

ЕПК № 7 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини), з варіантними флексіями –**ові**, –**у** в місцевому відмінку однини: діал. *боток*, *напівчобіток*, розм. *носок*, а також іменники з демінутивним значенням *півчобіток*, *чобіток*. Іменник *півчобіток*, який уналежнюємо до цього ЕПК, у СУМі-20 зафіксовано як похідну лексему з демінутивним значенням від іменника *півчобіт*, в інших лексикографічних джерелах (ВЕСУМ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016) – як лексему з нейтральним значенням.

ЕПК № 8 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі), з варіантними формами в непрямих відмінках однини та множини (див. про це вище) *чобіт*.

ЕПК № 9 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі), з варіантними формами лише в давальному та місцевому відмінках однини, на відміну від твірного слова *чобіт* (див. про це вище): *напівчобіт*, *півчобіт*.

ЕПК № 10 – іменник із рухомим наголосом (основа → флексія), із чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі) заст. або діал. *постіл*.

ЕПК № 11 – іменник-демінутив із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з нульовим закінченням у родовому відмінку множини: *чоботісько*. Іменник *черевиченько* із граматичним значенням однини та множини репрезентовано лише в СУМі-11Д, в інших словниках (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016) це множинний іменник *черевиченьки* (див. про це нижче).

Іменники чоловічого роду II відміни м'якої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини): *брóдень, ва́лянець, розм. ві́ступець, ка́пець, ла́поть, панто́фель, сап'я́нець, саф'я́нець, розм. шльо́панець*.

ЕПК № 2 – іменники-демінутиви з рухомим наголосом (основа → флексія), з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини): *ковзане́ць, заст. постолéць (СУМ-11Д) / постіле́ць (СУМ-2016), розм. шкарбане́ць*.

Іменники чоловічого роду II відміни мішаної групи

ЕПК № 1 – іменники-аугментативи з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *постолі́ще, чоботі́ще*.

ЕПК № 2 – іменник із рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем розм. *кирза́ч*.

Іменник середнього роду нульової відміни

ЕПК репрезентує лексема *сабо́*, що має омоніміїні відмінково-числові форми.

ЕПК іменникових назв взуття з неповною парадигмою

Множинні іменники нульової відміни

ЕПК охоплює лексеми *бабу́ші, дёрби, еспадрі́лі, кло́гі, мо́нки, мюлі́, трико́ні, у́гі, че́лсі*, що мають омоніміїні відмінкові форми.

Множинні іменники

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бро́ги, біркени́токи, бло́хери, ве́лінтони, вібра́ми, гладіа́тори, дезе́рти, дже́рдани, кло́ги, ко́нверси, крі́пери, сленг кро́кси, лабу́тєни, ло́фери, мо́нки, мунбу́тси, ро́лики, скель́ники, сла́йдери, слінгбе́ки, сліпо́ни, сні́кери, сноубу́тси, тімберленди, топса́йдери, у́ги, флатфо́рми, хайто́пи, хілі́си, чо́вники*, а також іменники-новотвори з демінутивним значенням *ке́дики, мокасінчи́ки, у́гіки*, функціонування яких засвідчують рекламні дописи в соціальній мережі “Instagram”.

Наприклад: *Ідеальний варіант кедиків під будь-який образ; Туфельки, мокасинчики, тапочки... називати можна по-різному, та це не змінює їх якості; Теплесенькі та м'якесенькі. Це ми про наші уگی.*

ЕПК № 2 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бєрці, слáнци*.

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *єспадри́льї*, що має відмінкові флексії, однакові за фонемним вираженням з іменниками *бєрці, слáнци*, але відмінне буквене позначення у формах називного, знахідного, кличного відмінків, а також іншу флексію у родовому відмінку. Порівняймо: *єспадри́ль-ї – єспадри́лій-ø, єспадри́ль-ям, єспадри́ль-ї, єспадри́ль-ями, (в, на, по) єспадри́ль-ях, єспадри́ль-ї; слáнц-ї – слáнц-ів, слáнц-ям, слáнц-і, слáнц-ями, (у, на, по) слáнц-ях, слáнц-і*. Припускаємо, що у формі родового відмінка можуть бути варіантні форми *єспадри́лій-ø / єспадри́лей-ø* за аналогією до іменника *манті́лья* (мн. *манті́льї*) – *манті́лій-ø / манті́лей-ø*. У ВЕСУМі запропоновано форму *єспадри́ль-їв*, хоч у ГРАКУ-16 як джерельній базі зазначеного словника зафіксовано вживання форми *єспадри́лій*. Наприклад: *...ось панно з бахромою з єспадри́лій – полотняних туфельок на мотузяній підошві...* (ГРАК-16, Дзеркало тижня 2019). Показово, що в рекламних дописах соцмережі “Instagram” функціують словоформи *єспадри́льїв* та *єспадри́ль*, що співвідносні з активно вживаними лексемами *єспадри́льї* та *єспадри́лі* [останню зараховуємо до іменників нульової відміни – О. Л.]. Наприклад: *Любі дівчатка, майстер-клас по в'язанню ось таких єспадри́льїв для ваших ніжок вже готовий у форматі детального відеоуроку; А почати формувати особисту колекцію єспадри́ль можна з базової пари чорного кольору, яка буде універсальною.*

ЕПК № 4 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка): *борці́вки, ковбо́йки, лóдочки*, покруч / помилкове написання *шльо́пки*, розм. *шті́льки*, а також демінутивні-новотвори *буро́чки, єспадри́льки, кросі́вочки*.

ЕПК № 5 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *черевіченьки*.

ЕПК № 6 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *чоботя́та*.

ЕПК № 7 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка) *чоботя́тка*.

Дискусія і висновки

Унаслідок лінгвальних і позалінгвальних чинників відбуваються два протилежні процеси: поповнення лексичної системи новими словами та введення їх до реєстру лексикографійних видань; вихід із ужитку лексем і, відповідно, їх вилучення з реєстру словників або репрезентація з приміткою “застаріле”. Зміни в лексиці супроводжуювані змінами у граматиці, зокрема запозичені з інших мов лексеми зазнають граматичного освоєння. Множинні іменники – назви взуття, які переважно іншомовні, у перспективі можуть мати повну парадигму: іменники ЕПК № 1 і № 2 морфологічно подібні до іменників чоловічого роду другої відміни, свідченням чого є нечасте функціонування цих номенів взуття у формі однини. Наприклад: *Періс Джексон знялася топлес у рекламі взуття, вмостивши собі на голі груди правого лофера* (ГРАК-16, Табло ID 2018); *Він також розповів, що взяв участь у саміті в одному кроксі і з двома милицями* (ГРАК-16, УНН 2022); *Власник берця – швидше за все, знервований Буча – добряче приклався ногою, вступивши перед тим у калюжу крові когось із полонених або вбитого* (ГРАК-16, Г. Вдовиченко 2015). Іменники pluralia tantum ЕПК № 2 передбачувано матимуть особливості словозміни ЕПК № 1 чоловічого роду м'якої групи, натомість іменники ЕПК № 1, припускаємо, будуть розподілені між ЕПК чоловічого роду твердої групи. Зокрема, лексеми *броги*, *клоги* можуть транспонуватися до ЕПК № 3, лексеми *біркенштоки*, *слінгбеки*, *ролики*, *скельники* та демінутиви *кедики*, *мокасинчики*, *угіки* – до ЕПК № 2, решта множинних номенів взуття – до ЕПК № 1.

Множинні іменники ЕПК № 3 і № 4 морфологічно схожі з іменниками жіночого роду першої відміни. Усі номени взуття

ЕПК № 4 можуть відмінюватися за зразком ЕПК № 2 твердої групи, а лексема *еспадрильї*, що належить до ЕПК № 3, – за зразком ЕПК № 2 м'якої групи, крім родового відмінка множини, оскільки можливі варіантні форми *еспадрілій* та *еспадрілей*. У сучасному узуальному мовленні спостерігаємо нечасті випадки функціонування номенів взуття зазначених ЕПК у формі однини. Наприклад: *Моя олімпійська мрія скоро знайде відображення у прикрасі – браслеті з олімпійськими кільцями та борцівкою* (ГРАК-16, Високий замок, 2009); *Пляжні ляпанці набагато небезпечніші, ніж 11-сантиметрова шпилька* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2010).

Зарахування номенів взуття з демінутивним значенням *черевіченьки, чоботята* до іменників з неповною парадигмою та виокремлення ЕПК № 5 і № 6 зумовлене тим, що форми множини, які переважали в мововжитку, витіснили форми однини *черевіченько, чоботя*, зафіксовані, зокрема, у словнику за редакцією Б. Грінченка [Грінченко, Т. IV, с. 455, 467]. Нагадаємо, що лише в реєстрі лексем СУМа-11Д подано іменник *черевиченько*.

Виокремлення в морфологійній парадигматиці множинних іменників ЕПК № 7, репрезентованого похідним від іменника *чоботи* демінутивом *чоботятка*, є умовним, оскільки цю лексему зафіксовано лише в одному лексикографічному джерелі (СУМ–11Д), а випадків її вжитку у формі множини чи однини в сучасній мовній практиці, зокрема за текстами ГРАКу-16, не виявлено.

Отже, словозміна питомих та іншомовних іменникових назв взуття сучасної української мови становить розгалужену систему ЕПК. Для всіх виокремлених 33 ЕПК спільними є такі чинники: частиномовна належність; іменниковий тип відмінювання; належність до апелятивів і категорії неістот. До диференційних чинників словозміни номенів взуття зараховуємо такі: повна / неповна парадигма; родова ознака іменників із повною парадигмою (чоловічий, жіночий, середній рід); належність іменників до однієї з відмін (I, II, нульова) або перебування поза ними (іменники *pluralia tantum*); належність іменників I та

II відміни до твердої, м'якої чи мішаної групи; тотожність словозмінних афіксів і їхнього буквеного позначення; морфемні явища, зокрема чергування голосних і приголосних фонем, акцентуаційні особливості (нерухомих / рухомих наголос); варіантні відмінкові форми; хитання в роді відмінюваних іменників із повною парадигмою; фонетико-графічна варіантність; тотожність усіх форм іменників нульової відміни.

Найбільшу кількість лексем взуттєвої семантики та ЕПК містить II відміна, яка охоплює понад 70 лексем і 15 ЕПК (майже половина від загальної кількості іменників зібраної картотеки та виокремлених ЕПК). Множинні іменники, які переважно іншомовні та фонетико-графічне і граматичне освоєння яких триває, передбачувано можуть мати повну парадигму й поповнити ЕПК іменників здебільшого II відміни та частково I відміни, свідченням чого є нечасте функціонування форм однини цих номенів взуття в сучасному узуальному мовленні. Перспективу дослідження вбачаємо у спостереженні за граматичною адаптацією іменників на позначення взуття та змінами у їхній парадигматиці, які, сподіваємося, уніфіковано репрезентуватимуть друковані й електронні словники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ахмедова, Ю. (2021). Морфологічна парадигматика українських чоловічих імен першої відміни м'якої групи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 1(45), 38–44. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.\(45\).38-44](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.(45).38-44)

Березовська, Г. Г. (2010). *Словник назв одягу та взуття у східноpodільських говірках*. Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство.

Білодід, І. К. (Ред.) (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Наукова думка.

Боллох, О. В. (1995). Парадигматика іменника. *Мовознавство*, 4–5, 24–29.

Вихованець, І. Р. (1987). *Система відмінків української мови*. Наукова думка.

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2017). Власне-іменниковий тип відмінювання. Поділ на відміни. У *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 196–208). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Волох, О. Т., Чемерисов, М. Т., & Чернов, Є. І. (1989). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис*. Вища школа.

Городенська, К. Г. (2017). Основні парадигми іменників нульової відміни. У *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 214–217). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Городенська, К. (2019). *Українське слово у вимірах сьогодення*. КММ.

Гримашевич, Г. І. (2002). *Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок*. Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Загнітко, А. П. (2017). Категорія числа іменника. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 161–187). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Ковтюх, С. Л. (2011). “Елементарний парадигматичний клас” як новий термін українського мовознавства. *Слов’янський збірник, XIV–XV*, 191–196. ОРІДУ НАДУ.

Ковтюх, С. Л. (2007). Морфологічна парадигматика власних жіночих імен у сучасній українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Слов’янська філологія*, 356–359, 290–294. Рута.

Ковтюх, С. Л. (2007). *Репетитор (як навчитися грамотно писати)*. Видавничий дім “Професіонал”.

Ковтюх, С. Л. (2019). Система чинників для визначення словозмінних парадигм іменників у сучасній українській літературній мові. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики* (с. 85–99). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Ковтюх, С. Л., & Кашгалаєв, О. М. (2012). *Словозмінна парадигматика українських прізвищ*. ПОЛІМЕД-Сервіс.

Колібаба, Л. (2018). Морфологічні форми іменників у контексті теорії мовної норми. *Українська мова*, 2(66), 50–66. <https://doi.org/10.15407/ukrmoiva2018.02>

Колібаба, Л., & Фурса, В. (2017). *Словник дієслівного керування*. Либідь.

Кучмак, К. (2022). Елементарні парадигматичні класи гідронімів першої відміни мішаної групи в українській мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 52, т. 2, 17–121. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-2-17>

Лаврінець, О. Я. (2024). Зміни граматичних норм числа в питомих та іншомовних назвах взуття. *Українська мова*, 1(89), 18–42. <https://doi.org/10.15407/ukrmoiva2024.01.018>

Леонова, М. В. (1983). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Вища школа.

- Лозова, Н. Є. (2016). *Іменник. Граматичний довідник*. Наукова думка.
- Лозова, Н. Є., & Фридрак, В. Б. (2015). *Дзвона чи дзвону? або –а (–я) чи –у (–ю) в родовому відмінку*. Наукова думка.
- Матвіяс, І. Г. (1974). *Іменник в українській мові*. Радянська школа.
- Плющ, М. Я. (Ред.). (1994). *Сучасна українська літературна мова*. Вища школа.
- Самійленко, С. П. (1978). *Іменник. Історія української мови. Морфологія* (с. 16–128). Наукова думка.
- Словарь української мови: у 4 т.* (1997). Б. Грінченко (Ред.). Репринтне видання. Друкується за виданням 1909 р. Довіра – Рідна мова.
- Тараненко, О. О. (2003). *Словозміна української мови*. Nyiregyhaza.
- Український правопис*. (2019). Наукова думка.
- Чак, Є. Д. (1978). *Складні випадки граматики та орфографії*. Радянська школа.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- ВЕСУМ – Рисін, А., & Старко, В. (2024). *Великий електронний словник української мови*. <https://vesum.nlp.net.ua>
- ВЗОССУЛ – Бусел, В. Т. (Ред.). (2008). *Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики*. ВТФ “Перун”.
- ВТССУМ – Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. ВТФ “Перун”.
- ГРАК-16 – Шведова, М., Фон Вальденфельс, Р., Яригін, С., Рисін, А., Старко, В., Ніколаєнко, Т. та ін. (2017–2024). *Генеральний регіонально анотований корпус української мови*. Єна. <http://uacorpus.org>
- ГСУЛМ – *Граматичний словник української літературної мови*. *Словозміна*. (2011). Видавничий дім Дмитра Бураго.
- ЕГСУЛМ – *Електронний граматичний словник української літературної мови*. *Словозміна*. (2003–2024). <http://www.mova.info/grmasl.aspx>
- ПУМК – *Словник UA. Портал української мови та культури*. (2005–2024). <https://slovyuk.ua>
- СУМ – Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т.* Наукова думка.
- СУМ-11Д – *Словник української мови: у 11 т. Додатковий том: у 2 кн.* (2017). Видавничий дім Дмитра Бураго.
- СУМ-20 – *Словник української мови: в 20 т.* (2010–). Наукова думка. <https://sum20ua.com>

СУМ-2016 – Жайворонок, В. В. (Ред.). (2016). *Словник української мови*. Видавничий центр “Просвіта”.

УОС – *Український орфографічний словник*. (2009). Довіра.

REFERENCES

Akhmedova, Yu. (2021). Morphological paradigmatics of Ukrainian masculine names of the first declination of the soft group. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Philology*, 1(45), 38–44 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.\(45\).38-44](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.(45).38-44)

Berezovska, H. H. (2010). *Dictionary of clothing and footwear names in the East Podolian dialects*. Umanske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpryyemstvo [in Ukrainian].

Bilodid, I. K. (Ed.) (1969). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Boliukh, O. V. (1995). Paradigmatics of the noun. *Linguistics*, 4–5, 24–29 [in Ukrainian].

Chak, Ye. D. (1978). *Difficult cases of grammar and spelling*. Radianska shkola [in Ukrainian].

Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols (1997). B. Hrinchenko (Ed.). Reprint edition. It is printed according to the edition of 1909 year. Dovira – Ridna mova [in Ukrainian].

Horodenska, K. H. (2017). The main paradigms of zero declension nouns. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 214–217). Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Horodenska, K. (2019). *The Ukrainian word in today's dimensions*. KMM [in Ukrainian].

Hrymashevych, H. I. (2002). *Dictionary of clothing and footwear names of Central Polish and neighboring dialects*. Pivnichnoukrayinskyi dialektolohichnyi tsentr Zhytomyrskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Kolibaba, L. (2018). Morphological forms of nouns in a context linguistic norm. *Ukrainian language*, 2(66), 50–66 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.02>

Kolibaba, L., & Fursa, V. (2017). *Dictionary of verb control*. Lybid [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2011). “Elementary paradigmatic class” as a new term of Ukrainian linguistics. *Slavic collection*, XIV–XV, 191–196. ORIDU NADU [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2007). Morphological paradigmatics of personal female names in modern Ukrainian language. *Scientific Bulletin of University of Chernivtsi. Series Slavic Philology*, 356–359, 290–294. Ruta [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2007). *Tutor (how to learn to write correctly)*. Vydavnychyy dim “Profesional” [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2019). System of factors for determining inflectional paradigms of nouns in modern Ukrainian literary language. In *Grammatical space of modern linguo-Ukrainian studies* (pp. 85–99). Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L., & Kashtalian, O. M. (2012). *Inflectional paradigm of Ukrainian surnames*. POLIMED-Servis [in Ukrainian].

Kuchmak, K. (2022). Elementary paradigmatic classes of hydronyms of the first declination of a mixed group in the Ukrainian language. *Humanities science current issues*, 52, vol. 2, 17–121 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-2-17>

Lavrinets, O. Ya. (2024). Changes in the grammatical norms of the number in proper and foreign names of shoes. *Ukrainian language*, 1(89), 18–42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.018>

Leonova, M. V. (1983). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Lozova, N. Ye. (2016). *Noun. Grammatical guide*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Lozova, N. Ye., & Frydrak, V. B. (2015). *Dzvona or dzvonu? or –a (–я) or –y (–ю) in the genitive case*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Matviyas, I. H. (1974). *Noun in the Ukrainian language*. Radianska shkola [in Ukrainian].

Pliusch, M. Ya. (Ed.) (1994). *Modern literary Ukrainian*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Samiylenko, S. P. (1978). Noun. In *History of the Ukrainian language. Morphology* (pp. 16–128). Naukova dumka [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2003). *Inflectional of Ukrainian language*. Nyiregyhaza [in Ukrainian].

Ukrainian orthography. (2019). Naukova dumka [in Ukrainian].

Vyhovanets, I. R. (1987). *Case system of the Ukrainian language*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Vyhovanets, I. R., & Horodenska, K. H. (2017). Proper-noun type of declension. Division into terminations. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 196–208). Vydavnychyy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Volokh, O. T., Chemerysov, M. T., & Chernov, Ye. I. (1989). *Modern literary Ukrainian. Morphology. Syntax*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Zahnitko, A. P. (2017). Noun number category. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 161–187). Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

ВЕСУМ – Rysin, A., & Starko, V. (2024). *Large electronic dictionary of the Ukrainian language* [in Ukrainian]. <https://vesum.nlp.net.ua/>

ВЗОССУЛ – Busel, V. T. (Ed.) (2008). *Large consolidated orthographic dictionary of the modern Ukrainian vocabulary*. VTF “Perun” [in Ukrainian].

ВТССУМ – Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Large explanatory dictionary of the Modern Ukrainian language*. VTF “Perun” [in Ukrainian].

ГРАК-16 – Shvedova, M., Fon Valdenfels, R., Yaryhin, S., Rysin, A., Starko, V., Nikolayenko, T., & other. (2017–2024). *General regionally annotated corpus of the Ukrainian language* [in Ukrainian]. <http://uacorpus.org/>

ГСУЛМ – *Grammatical dictionary of the Ukrainian literary language. Word change*. (2011). Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

ЕГСУЛМ – *Elektronic grammatical dictionary of the Ukrainian literary language. Word change*. (2003–2024) [in Ukrainian]. <http://www.mova.info/grmasl.aspx>

ПУМК – *Dictionary UA. Ukrainian language and culture portal*. (2005–2024) [in Ukrainian]. <https://slovnyk.ua/>

СУМ – Bilodid, I. K. (Ed.) (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols*. Naukova dumka [in Ukrainian].

СУМ-11Д – *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Additional volume: in 2 books*. (2017). Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

СУМ-20 – *Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols*. (2010–). Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://sum20ua.com/>

СУМ-2016 – Zhaivoronok, V. V. (Ed.) (2016). *Dictionary of the Ukrainian language*. Vydavnychi tsentr “Prosvita” [in Ukrainian].

УОС – *Ukrainian orthographic dictionary*. (2009). Dovira [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 15.04.24

Прорецензовано / Revised: 18.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 22.05.24

Olena LAVRINETS, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6363-1502

e-mail: lavrinets@ukma.edu.ua

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

MORPHOLOGICAL PARADIGMATICS OF PROPER AND FOREIGN NAMES OF FOOTWEAR IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Background. Since the beginning of the XXI century, Ukrainian linguistics has intensified the study of the morphological paradigm of nouns, taking into account several factors. The researchers focus not only on appellatives but also on propriatives of different classes and subclasses. The need for a comprehensive study of the declension system of footwear names is caused by the predominantly fragmentary representation in grammatical descriptions of the Ukrainian language of the morphological paradigm of these nouns and their often different grammatical characterization according to number category (nouns with grammatical singular and plural meaning / pluralia tantum nouns), as well as the emergence of new lexemes in the Ukrainian language that are not recorded in dictionaries, and their grammatical status, phonetic and graphic design, and word formation require unified regulation.

Methods. The study of more than 150 footwear titles used general scientific and linguistic methods: solid sampling, comparison, structural and distributional analysis, systematization, descriptive, statistical, and prognostication.

Results. The article identifies and describes 33 elementary paradigmatic classes of noun names of footwear taking into account relevant factors (full/incomplete case-number paradigm, belonging to a certain gender and gender variation, belonging to one of the cases or being outside them, belonging of nouns of the first and second declensions to hard, soft or mixed groups, identity of word-change affixes and their letter designation, morphonemic phenomena, including phoneme alternation and stress, case variant forms, phonetic and graphic variation, etc.). The nouns with homonymous forms are identified and the means of realizing their case-number semantics are elucidated. Elementary paradigmatic classes of footwear nouns, which have the status of pluralia tantum nouns and whose phonetic, graphic and grammatical development is ongoing, are proposed.

Conclusions. The obtained results can be used in the compilation of printed and electronic dictionaries, as well as in the unified

representation of the morphological paradigm and phonetic and graphic design of noun names of footwear in current electronic dictionaries.

Keywords: noun, footwear name, word change, elementary paradigmatic class, number category, gender category, morphonemic phenomena (alternation, emphasis).

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

ЛІНГВОПОЕТИКА

УДК 811.163.1'342.8

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).73-95](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).73-95)

Анатолій МОЙСІЄНКО, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-7856-2746

e-mail: a.moisienko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

РИМА ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СОНЕТНОГО ТЕКСТУ

Вступ. Присвячено опису римових структур і їхнього функціонування в українському сонетному тексті. На широкому прикладному матеріалі розглянуто римування, що характерне як і для класичного європейського сонета, представленого формами італійського, французького й англійського зразків, так і контамінаційного плану щодо таких форм. Проаналізовано роль рими у структурно-композиційній організації строфи і цілісної системи сонетного вірша, з проєкцією на власне художнє, естетичне сприйняття такої цілісності.

Методи. Описовий, систематизації і матричного моделювання, контекстологічний.

Результати. Простежено закономірності побудови українського сонетного вірша з урахуванням як усталених критеріїв щодо вживання рими, так і численних видозмін, пов'язаних з характером і функціонуванням римового конструкту. Розглянуто різні структурні типи рим – щодо частиномовного вираження, повних і неповних співзвуч, функціональної ролі, наприклад, омонімічних пар – у реченні, окремій строфі, цілісному сонетному тексті. Схарактеризовано різновиди багатой рими (на основі повних співзвуч, коли слово, що повністю римується, корелює з римовим компонентом співвідносного слова при вставці / випаданні фонемозвука перед наголошеним складом, коли римовані слова різняться лише початковими компонентами фонемокомплексу, що передує наголошеному складу,

зокрема, з інтервокальною видозміною в такій препозиції, тощо. Наголошено на ролі рими у створенні цілісної поетикальної матриці сонета, з тими чи тими інструментовками, анаграмуванням, енкамбеманним, хіазмічним чергуванням.

Висновки. *Рима в сонетному тексті, крім власне фонічної ролі, виконує важливу структурно-композиційну, жанротворчу функцію. Римове урізноманітнення як усталених структур строфічної організації, так і з найрізноманітнішими видозмінами, зокрема при лівобічному поширенні римового компонента (з суголоссям усередині, на початку слова) в сучасному сонеті є важливим чинником збагачення фонічної палітри вірша. Своєрідний римовий перегук на рівні окремих складів, складів і слів, цілих рядків сприяє динамізації, естетизації художньої структури. Рима стає своєрідним ограненням не лише звукової, а й образно-змістової цілісності твору.*

Ключові слова: *текст, сонет, рима, римема, фоніка, внутрішня рима, складена рима, поетична мова.*

Вступ

Дослідники поетичної мови неодноразово звертали увагу на особливу роль фонічного компонента в організації віршового твору, зокрема його власне мистецької довершеності і цілісності. За словами Х. Гадамера, поетичний текст – “це особливого роду взаємне поєднання унікального звучання і багатоголосся, завдяки якому кожне слово стає в центр особливої системи координат цілого як тканини, єдиної у своєму роді” [Гадамер, 1991, с. 142]. Про звукову доміную в системі поетичного твору буквально так висловився Л. Якубинський: “Якщо у віршах і є що-небудь окрім “звукового”, то це “що-небудь” виникає, існує, усвідомлюється через і у відношенні до звукового; “звукове” визначає вірш; якщо ми закреслимо звукове у вірші, то і віршів ніяких не буде” [Якубинский, 1986, с. 194].

Неперевершено роль відіграє звуковий елемент у творах, в основі яких так звані канонізовані строфи, – сонет, рондель, тріолет та ін. Звукове означення маємо в самій назві сонета, що походить з латинської (*sonus* – звук), в італійській – *sonetto* (від прованс. *sonet* – пісенька), *son* – звук.

І, звичайно ж, римовий компонент у системі сонетного вірша стає одним із визначальних чинників не лише власне фонічної, а й структурно-жанрової, комбінаційної характеристики твору. Саме залежно від римованого конструкту в межах катреново-терцетної чи катреново-двовіршевої побудови текстової структури дослідники означають і форму сонета як “італійську” чи “французьку”, чи “англійську”.

Римоване слово, фонічна організація рими в сучасному українському сонеті на прикладі творчості окремих авторів уже привертала увагу як мовознавців, так і літературознавців¹. Метою цієї статті є окреслити типологічні особливості структурно-композиційної і власне фонетичної організації рими у віршовому тексті, означити її поетикальну роль у побудові художніх структур.

Використано такі *методи*, як описовий, систематизації і матричного моделювання, контекстологічний, що дозволило класифікувати досліджуваний матеріал за багатьма ознаками при структурному і стилістичному аналізі сонетного вірша.

Результати

Спостереження над українськими сонетними текстами засвідчує, що вони можуть зберігати формальні ознаки італійського сонета (з перехресною – *abab abab* – чи охопною –

---

¹ Див.: Бойко, Н. (2003). Рима як складова частина фонічної організації тексту. *Українська мова та література*, 17–24, 27–29; Васильєва, К. (2017). Сонети на дві рими Олекси Різниківі (збірка “Двострунне грало”). *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*, вип. 283, т. 295, 19–24. Чорноморський держ. пед. ун-т ім. П. Могили; Мороз, І. (2012). Експериментаторство Богдана-Ігоря Антоновича в жанрі сонета. *Слово і час*, 3, 70–73; Накашидзе, І. (2020). Особливості римування сонетів Яра Славутича (на прикладі циклів “Херсонські сонети” та “Перше кохання”). *Научний взгляд в будуще*, вип. 19, т. 1, 139–144; Сіробаба, М. (2013). Жанрово-строфічні модифікації українського сонета. Маторін Б. І.; Ходаківська, Я. (2013). Сонет Лесі Українки “Дихання пустині”: ритміка і рими. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 16, 334–346; Хомеча, Н. (2005). Особливості сонетної форми у творчості бубабістів. *Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство*, 15, 235–241. Рівненський. держ. гуманіт. ун-т; Шаф, О. (2004). Особливості римування в сонетах Емми Андіївської. *Вісник Запорізького. держ. ун-ту: Філологічні науки*, 3, 231–235.

abba abba – послідовністю римованих рядків у катренах і терцетним римуванням – через рядок – за схемою *cdc dcd* чи *cde cde* – через два рядки, так зване тернарне римування, хоч можливі й інші варіації); або французького сонета (з охопним римуванням *abba abba* в катренах і переважно парним римуванням у кожному з терцетів: *ccd eed*, рідше – *ccd ede*); або англійського сонета (з перехресним чергуванням катренових рим, причому різним у кожній із трьох строф, і суміжним римуванням заключного дистиха: *abab cdcd efef gg*). Зрештою, у багатьох випадках український сонетний вірш може мати контамінаційний характер щодо традиційного поділу за італійським, французьким чи англійським зразком.

Засвідчити це можна вже на прикладі творчості І. Франка, який свого часу зробив найбільше, щоб сонет не лише став знаковим як жанрове утворення, а й отримав подальший поступ на українських теренах. У Франкових сонетах знаходимо й італійську форму версифікації – *abab abab cdc cdc* (“Котляревський”, “Народна пісня”, 1873 р.), і французьку (сонети пізнішого періоду – 80–90-х рр. – побудовані за зразком *abba abba ccd eed*, як-от: “Сікстинська мадонна”, і зокрема з варіацією другого катрена *baab*: “Се дім плачу”), чи англійську (*abab cdcd efef gg* – “Хто її зложив”), а також ряд сонетів має італійсько-французьке оформлення (*abab abab ccd eed*: “Минув час мук...”, “Як те залізо з силою дивною”) та інші синтезовані форми: *abba cddc ee fggf* (“Народ наш в бідах добрий практик...”), *abab cdcd ee ff gg* (“Пісня арештанська”), *aaaa aaaa bcbc dd* (“Сонети – се раби...”) тощо.

Нині зразки європейського класичного сонета можна спостерегти на широкому тлі українських сонетних текстів – як у традиційному вимірі, так і з найрізноманітнішими видозмінами, де рима, виконуючи відповідну структурно-композиційну роль, не меншою мірою відіграє важливу естетичну, власне поетичну функцію.

Сонетний вірш, як відомо, особливо почесне місце займав у поезії неокласиків, творчість яких засвідчила не лише тяглість у культивуванні традицій, але й увиразнила внесок митців

у канонізацію класичної віршової форми [Зварич, 2013, с. 12], зокрема і щодо рими. Водночас їхня практика засвідчує широкі інтерпретаційні можливості у творчому пошуку автора. Так, скажімо, майже в усіх сонетах М. Рильського маємо класичне римування у строфах. А проте, як спостеріг Д. Павличко, поет “щедро використовує всі можливі варіанти відступу від приписового сонетного римування, лиш аби вони не виводили вірш за межі поняття сонета. В катренах він дає не лишень оперізує, але й перехресне римування, вдається до найрізноманітнішого комбінування рим у терцетах” [Павличко, 2007, с. 286]. Водночас, посилаючись на М. Зерова, який вважав, що при катреновому римуванні *abba – abba* “комбінація рим у терцетах *ccd, ede* найкраща, бо вона забезпечує жіноче закінчення в останньому рядку сонета при чоловічій клаузулі в першому, і навпаки”, Д. Павличко тут же зазначає: “У Рильського, одначе, дуже рідко зустрінемо додержання цього функціонального припису” [Павличко, 2007]. Аналогічно Л. Гросман, характеризуючи канонічний сонет, називає “найбільш досконалою формулою” римування в катренах паттерн *abba – abba*, у терцетах: *ccd – ede*, з дотриманням правила альтернансу – “якщо сонет започатковується рядком із чоловічою римою, він має завершитись жіночою римою і навпаки”, хоч зразу ж зауважує, що “це правило часто порушується навіть класиками сонета” [Гросман, 1925, с. 124–125]. І, говорячи про творчість Ш. Бодлера, “який дає різні неправильні сонети (так звані *sonnets libertins*, тобто без збереження правил римування в катренах)”, зазначає при цьому, що вони визнані “однією з найкращих варіацій у галузі сонетного мистецтва у Франції” [Гросман, 1925, с. 122].

Український сонет, побудований за різними класичними моделями, як правило, зберігає п’ятиримову форму (по дві рими в катренах і три в терцетах, як у італійському і французькому варіантах) і семиримову (по дві рими в катренах і одноримний дистих, як у англійському варіанті).

А проте нерідко маємо різні строфічні видозміни, що репрезентують сонет на чотири рими, як, напр., у М. Рильського:

abba abba cdc dcd (“Тополя”) чи В. Кулика: abba baab cdc ddc (“Міцкевич”); сонет на три рими, як у Б. Рубчака: abba abba bbaa cc (“Нарциз”) чи П. Коробчука: abba abba ccb ccb (“Коли ти зголосився у поети”); сонет на дві рими, як у С. Крижанівського: abab abab aba bab (“Весна-володарка”) чи О. Різникова (збірка “Двострунне грало”). Про спонуку до написання сонетів на дві рими О. Різників розповідає у передньому слові до згаданої збірки (твори, що ввійшли до неї, народжувались у в’язничних і концтабірних застінках радянського режиму, опубліковані окремим виданням тільки в 2002 р., під прізвисьмом Різниченко):

“Мені чомусь видавалося, що чотири чи п’ять рим, характерних для канонічного сонета, – це недопустима розкіш, недозволена ув’язненому поетові, як напр., обід з одеських ресторанів “Україна” чи “Київ”! Це ж як у гітари п’ять чи сім струн – розкіш, у скрипки чотири – розкіш! Паганіні зумів зіграти на одній струні не згірш, ніж деякі маестро на чотирьох. І тому я, маючи якусь природню звичку обмежувати себе ще більше, ніж мене хтось обмежив, вирішив свідомо порвати оті дві-три зайвих “струни”, залишивши собі лише дві” [Різниченко, 2002]. Нарешті сонет-одноримник, як у В. Рябого (“Щось втратив і набув у часозвуках”) чи Д. Пилипчука (“Чи вклоняться Бандері?”); або взагалі без рим, як у Д. Павличка (цикл “Білі сонети”) чи А. Шкуліпи (вінок “Шлях”).

Загалом же у сучасних сонетних текстах можна знайти численні варіації формування римових структур, комбінування рим у окремих строфах. Так, напр., на рівні чотирирядкових строф перший катрен може мати перехресне римування, а другий – охопне (abab – abba, “Таллінські сонети” Б. Нечерди) і навпаки (abba – abab, “Напутній сонет синові” Г. Ковалю); перший катрен – перехресне римування, другий – суміжне (abab – ccdd, “Бо ж у якій печері, на яким Афоні” В. Неборака); обидва катрени можуть бути побудовані за різними зразками суміжного римування: aabb – ccdd, “Рак” Д. Пилипчука, aabb – aabb, третій сонет з циклу “Україні” М. Чернявського тощо. І. Качуровський свого часу писав: “Виходячи з фактичного стану речей, мусимо визнати, що сонет допускає практично необмежену кількість положень у розташуванні його рим (понад 1500); при бажанні,

сонетист може все життя писати сонети ніколи не повторюючись” [Качуровський, 1967, с. 161].

Статусною ознакою українського сонетного вірша давно стало чергування жіночих (паразитонних) і чоловічих (окситонних) клаузул.

Зауважимо, утвердження строфічної будови на основі саме таких чергувань зовсім не виключає вживання в сучасній практиці лише чоловічих чи тільки жіночих рим. І якщо в перших українських сонетах М. Шашкевича чи М. Устияновича, чи й дещо пізнішого періоду, жіноче римування дослідники нерідко пов’язували із впливом польської силабічної традиції (див. [Павличко, 2007, с. 286–287; Чапля, 1930, с. 39]), а творчість молодомузівців, за словами І. Качуровського, була чи не “останньою неусвідомленою спробою зберегти силабічну метрику на Україні” [Качуровський, 1984, с. 92], то в подальшому віршова система, спираючись на національно-мовні ресурси, освоює найрізноманітніші форми римування, мовби в унісон ломоносівській тезі про те, що коли в мові наявні слова з наголошеними кінцевим і третім від кінця складами, “то навіщо нам таким багатством ігнорувати”, користуючись лише жіночими римами і відмовляючись від “батьорості і сили чоловічих, устремління і висоти триголосних” [Ломоносов, 1952, 7, с. 16]. Зрештою, уже у творчості Г. Сковороди знаходимо відбиття таких версифікаційних новацій. “На відміну від класичної української барокової силабіки, що культивувала лише жіночі рими, Сковорода надає величезної ваги римам чоловічим. Недарма-бо десята пісня “Саду...” “Всякому городу нрав і права” не має жодної жіночої рими” [Ушкалов, 2002, с. 15]. Д. Чижевський, говорячи про реформаторську сутність римування Г. Сковороди, зазначав, зокрема, що “введення чоловічих рим надзвичайно збагатило український вірш” [Чижевський, 2003, с. 245]. Як згодом напише Д. Павличко, “безмежна спроможність української мови вживати в ролі чоловічих рим багатоскладові слова вплинула на всю систему українського віршування і, зокрема, на витворення українського

сонета з залізним правилом чергування м'яких і твердих віршових закінчень” [Павличко, 2007, с. 287].

Проте варто зауважити, що і сучасний сонетний вірш, який відзначається різноманітністю розмірів, з домінуючим урівноваженням щодо вживання жіночого й чоловічого римування, разом з тим у ряді випадків може повністю будуватися лише на парокситонних (жіночих) чи тільки окситонних (чоловічих), рідше – тільки на пропарокситонних (дактилічних) римах, що, звичайно ж, у кожному окремому випадку зумовлено різними авторськими інтенціями і відповідно знаходить відображення у творчості поетів ХХ–ХХІ ст. Порівняймо, напр., парокситонне римування в сонетах М. Рильського (“Моїй Ленорі”), І. Качуровського (“Морозний вітер віяв над полями”), Г. Черінь (“До Атени”), О. Різникова (“Не знає мати, де могила”), Д. Пилипчука (“Сонет про колишне”), І. Шувалової (“Ніч позбавляє страху, позбавляє зору”), Д. Кубая (вінок “Усвідомлення міста”) тощо. А у збірці Б. Кравцева “Глосарій, або тлумачний словник таємничих, призабутих і не завжди зрозумілих слів”, що містить 67 сонетів, за підрахунками М. Сіробаби, “у 55 % випадків переважають жіночі рими” [Сіробаба, 2013, с. 61].

Значно менше сонетів, побудованих повністю на окситонному римуванні: “І часу глиб, і сподівання плин” Г. Половинка, “Землетрус, хатотрус, душотрус” О. Різникова, вінок “П’ятнадцять раз про крилища без голови” І. Мацинського.

Ще менше прикладів із дактилічним (пропарокситонним) римуванням, з наголошеним третім складом від кінця рядка, на зразок *Росте напруга в слові ішемічному. <...>/ Готові чадить в пеклі полемічному* (з сонетного вінка “Тернові терени” В. Капусти), або в іншого автора: *Питаю ж я: московська жандармерія, / Та армія – це що́ було: мізерія?! – з вірша Д. Пилипчука “Чи вклоняться Бандері?”, повністю побудованого на пропарокситонному римуванні. У наступному сонеті В. Капусти маємо строфічну побудову з поєднанням дактилічного і гіпердактилічного римування (останнє характеризується наголошеністю четвертого, п’ятого чи й шостого складу від краю, загалом майже не властиве поетичній мові): *В зачаснім**

чеканні вивірилася / Верлібрами дописаного просліду. / Ошпарена пекучим льодом досвіту, / Крізь гострий біль неждано вивершилася.

Незважаючи на те, що однією з визначальних ознак сонетного тексту є римовані співзвуччя наприкінці віршових рядків і нерідко таке розуміння рими закріплено дефініційно в навчальній чи довідковій літературі (див., напр., [Дудик, 2005, с. 128]), поняття рими в поетичному тексті будемо розглядати ширше – як співзвуччя кінцівок слів (чи й цілих слів, їхніх початкових форм) у тих чи тих позиціях віршових рядків (прикінцевих, серединних і початкових). Адже римовані лексико-граматичні повтори всередині чи на початку рядка відіграють важливу образно-композиційну і стилістичну функцію, можуть виражати навіть жанрову акцентованість (згадаймо знамениту дванадцятирядкову поезію Рільке, у якій по одному з рядків у першій і третій строфі розпадається завдяки серединній римі на два, і відповідно текст набуває форми сонета, на що звернули увагу далеко не всі інтерпретатори твору на інші мови (детальніше див. [Мойсієнко, 2018, с. 184–186]).

Повертаючися до традиційного розуміння рими, пов'язаного з прикінцевим співзвуччям слів у рядках, зауважимо, що такий римовий фонемокомплекс, спільний для двох (чи кількох) віршових рядків, “лівою межею якого є акцент (наголошений голосний – А. М.), а у відкритій окситонній римі опорні приголосні”, в українському мовознавстві отримав назву римема [Мовчун, 2020, с. 202], яка є одиницею загальної типології рим, однією з релевантних одиниць звукової форми мови [Вовк, 2008, с. 20–21], і відповідно в тексті, зокрема сонетному, може бути представлена фіналями не лише з мінімальним фонемним виявом, на зразок *Всю таїну тобі я відкривав, / Проникливі й прості слова шукав* (Д. Луценко) чи *Земля здалась би пустою, якби / Не шелестіли сосни та дуби* (П. Дорошко), а й у конструкціях, де однією з римем виступає цілісна лексична одиниця. Така ціліснослівна римема може мати ідентичну частиномовну вираженість стосовно відповідного корелята, напр., іменникового: *І спека відбивалася у **плині**, / точився*

час повільно, по краплині (М. Фішбейн), дієслівного: *Алхімія дає на світі жити* <...> / *То чим же у дорозі дорожити* (В. Рябий) тощо, чи обидва римовані компоненти представлені різними частинами мови – іменник + дієслово (дієприкметник): *Що сталося? Хто серце розбудив? / Чому так віриш, що нежданих див / От-от надійде хвиля урочиста?* (М. Рильський), *Трамвай трамваєві одгукується в риму.* / *Покинувши красу, невловну і незриму...* (М. Рильський), іменник + прикметник: *Чи буде урожай доріддям рясен?* <...> / *Аби його не збив сусідній ясен* (В. Капуста), іменник + прислівник: *Втім, на долоні засвітила рана / Тим поблиском, що в полі спонадрана / На скибі залишають лемеші* (Д. Павличко), іменник + займенник: *І сміливо за ним в атаку йшли бійці...* / *До болю нам усе в страшні хвилини ці...* (М. Терещенко), іменник + частка: *Люблю тебе, добо переходова, / За смутний вид, за зломи, за огні.* <...> / *За владне “так” і непокірне “ні”* (В. Сосюра) тощо.

Повні співзвуччя, природно, маємо в омонімічних римах (*І вилітають світоносні стріли, Що свою ціль в нестриманості стріли* (Б. Демків); *Суди. Суди, безвихідні суди* <...> *Та сказано: ніколи не суди* (В. Рябий), зокрема складених (*Від зайвих слів, що виростають з Лети* <...> *Земної пам'яті магичні злети* (О. Гордон); *А я не знав: знайдеться оберіг* <...> *О, не даремно серед інших літер Для вигуку я тільки “О” беріг* (Р. Чілачава). Порівняймо в побудові окремих строф:

*Здійнявши крила понад спину,
могутнім помахом війну,
і понад полем я поліну,
порину в запах полину,
не буде мет, не буде спину –
так оголошують війну!* (О. Різників).

Нарешті – у цілісній організації сонетного вірша, що започатковано ще Петраркою (омонімічні рими має його XVIII сонет). Порівняймо в омонімічно-паронімічному втіленні у таких рядках українського поета:

*І часу глиб, і сподівання плин,
І вся краса між сосон і купав...*

*Я сонне сонце у Дніпрі купав,
Легкий, мов успіх, течією плив.
Я бачив край – розгойданий розлив,
Розлогий день, а тінь жаги скупа.
Моя ріка усе в собі скупа,
Де вечір теплі відблиски розлив.*

*І спогад враз торкнеться об літа:
Сріблистий лист осінньо обліта,
Степами тиша, кураї, полин.*

*І я живу – задума світить зір.
Так легітно, хоч у світи полинь,
Пливе Земля між вересневих зір*

(Г. Половинко).

Повне співзвуччя при лівобічному поширенні рими спостерігаємо в конструктах, де зі словом-римемою корелює римовий компонент співвідносного римоніма – при вставці / випаданні фонемозвука перед наголошеним складом однієї з римованих пар, напр.: *Порозметала, як тугий **клубок**. Там андергаут, а ген там **лубок*** (П. Мідянка), а також у випадках, коли римовані слова різняться лише початковими компонентами фонемокомплексу, що передує наголошеному складу (*І чує спрагу в кожному **листу** <...> І проростуть крізь смерті тінь **хистку!*** (Л. Скирда)), зокрема, з інтервокальною видозміною в такій препозиції (*Виборсував чорнозему букати – Шляхи, що ними довелось блукати Вночі коло подільського села* (Д. Павличко)). Рими з тотожними римемами і лівобічною поширеністю, як правило, у словах різного частиномовного вираження відносять до багатих точних рим.

Багатими вважають також рими з інтервокальним заміщенням окремих фонемозвуків у переднаголошеній позиції слів хоч і з однаковим частиномовним статусом, але віддаленої семантики: *Так легко нам. І ранок – мов пастель. Та ще звучать, глибинні і гортанні, живі пісні загиблих на світанні, полеглих у траві між двох пустель* (Ю. Андрухович); *І тільки вітер та ставний вівчар Обходять там побожною ходою Богом висот*

поставлений віттар (М. Зеров); *Складає хлопчик крила з половин. <...> А там вода вирує. З полонин...* (Р. Кухарук).

До багатих, але неточних рим відносять співзвуччя з незначними видозмінами у постпозиції до наголошеного звука, складу: *Рука, що вміє сіяти й **орати** <...> Є Жива в гордім погляді **Оранти*** (Ю. Ковалів); *На вичорніле поле йшли сніги, сповзалися із півночі і **півдня** припорошити “кукуруку” **півня...*** (О. Різників).

Неточні рими в сучасному українському вірші досить повно описані і класифіковані (див., напр., [Чередниченко, 1962, с. 241–250; Мовчун, 2020, с. 86–96] та ін.). Усі варіанти видозмін у межах римеми знаходимо при аналізі неточної рими та в сонетному тексті. Наведемо лише окремі приклади:

– у фіналах з корелятом чоловічої рими (відкритої / закритої): *Поїхав. Другий день Тебе нема <...> Аж куриться садів п’янкий дурман* (О. Слоньовська); *І в’яже туги нескінченну шаль. <...> Не втомлена коханнями душа* (П. Поліщук); *Не зацєбече сонце навесні. <...> І вже не цвіт, а тільки сивий сніг* (Ю. Ковалів); зокрема, з перестановкою прикінцевих компонентів: *Мій незрадливий, безкорисний друг. Вступивши у безмежну долегру* (В. Рябий);

– чоловічої рими закритої, при римемному співвіднесенні: голосний, приголосний – голосний, два приголосні: *Вона нашіптує і мучить бризком барв, Повій і демонів, скривавлених примар* (С. Гординський); при змінному голосному: *Широкий вітер лине злотом хвиль <...> Селянська музо цих достиглих піль!* (Є. Маланюк); при суголосі опорного приголосного і голосного, зі змінним прикінцевим приголосним: *Доба тісна. Людині тісно в ній, аж гульк – уже спускає крила ніч* (О. Різників);

– жіночої рими (відкритої / закритої): *Горбами та низами йдуть дороги <...> це крізь життя змагання шлях пологий* (Б.-І. Антонич); *І вітер дме, і буря тне у парус, а човен цоглами дере мли пару* (Б.-І. Антонич);

– жіночої рими відкритої, з перестановкою серединних приголосних: *У закутку старенької сім’ї Воно пиццало в конопляній ряді. Вже набувались нанашки порядні Під розігріте цокання змії* (П. Мідянка); зі змінним голосним

наприкінці: *Щоб роси бризнули, та тільки не **камінні**, на ниву радощів, і праці, і **терпіння*** (Т. Осьмачка); <...> *заскоро обертається планета, не встигнеш розігнатися для лету* (О. Різників); з перестановкою серединних компонентів і змінним голосним наприкінці: *Втяглися в біг сади, дороги, **трави*** <...> *І від копит лягають вічні **тавра*** (С. Бурлаков); *Під реготи сп'янілої **корогви*** <...> *На отчі пошматовані **пороги*** (Ю. Ковалів) тощо.

Точними й неточними римами в анаграмних конструктах варто розглядати суголося відповідно з тождними прикінцевими компонентами, на зразок *шапки – шапки* (*Над яром липа у рябій косинці, З дупла стріляли реготом **шапки**, Коли у перевернуті **шапки** Ловили квіти бджілок у низинці* (В. Забаштанський)) і різними фіналями, як, напр., у сонеті В. Капусти “Ніч. Ріка. Монастир”, повністю побудованому на анаграмному римуванні:

*Як мідним дзвоном вирватись із тьми,
Сховатись від тривоги в білі крини?
Стрілою пущена чекання мить
Уп'ється гострокутно біля нирки.*

*Допоки не дозріли тайни митр,
Мов ясен при воді, завмреш від скрипу.
Утратить серце з болем віри ритм
І дотліватиме на березі до приску.*

*Та не прогав, якщо вагання мул
Осяде назирцем у нурту млу.
Бентеги монастир того не варт.*

*Ніч тане... Світлотрав'я ростить волос
І підступається до сонця врат,
Де явиться під передзвони Слово.*

Збагаченню римового співзвуччя як точних, так і неточних рим сприяє наявність окремих суголосних фонемозвуків за межами римеми в тому самому слові (*Про днів нових пониклу сивину. Не раз, не раз розмову голосну* (М. Кушнір); *3 високих*

веж у дальній даліні <...> У зброї віри в злотоокі дні (М. Орест), зокрема при прикінцевих глухому – дзвінкому: Зелених оболоків мокрий ліс <...> В сіянні спланих туманом сліз (Д. Павличко), чи в словах невіддаленої препозиції (Якщо ти скульптор, то красу ліни <...> йде літній дощ із сонцем – дощ сліпий (В. Рябий); <...> очам не вірить: золото в реторті. Під стелю бризнув струмом регіт чортів (Б.-І. Антонич); Під грюк копит, під посвист хуртовин <...> Його страшний, його залізний рин (С. Гординський).

Актуалізаційною виразністю в текстовій структурі відзначаються так звані складені рими: Прийшла орда. Лишили олтарі ми. Шукаєм путь в туман незаних Римів (Є. Маларнюк); І Скорпій гас в красі своїй недобрій, А друг Стрілець виносив понад обрій Свій срібний лук і приязні огні (М. Зеров); Де з подиву і гордості горів я <...> Ні мармур, що слабий на білокрів'я (Д. Павличко); Поет душею тліє під арештом <...> Чужої правоти не розгребеш ти (Д. Шупта); Бо ще зоря видюща співчувала, Метафор, паліндромів з пів чувала Було у мові ситній, наче хліб (В. Капуста); А її лиш погляд мій примружений... Чи не пора настала, друже мій (П. Осадчук); Щоб заздрили твоїй пісенній вроді <...> Аби довечно ти жила в народі! (Д. Луценко).

Досить актуалізована в сонетних текстах коренева (префіксально-коренева) рима, що характеризується перенесеністю співзвуч з кінця на початок слова, коли амлаут стає своєрідною “межею рими” [Гаспаров, 1984, с. 290]: Ще жоден птах. Таке ясне світання, А ти так розпростертий між світами (О. Ковальова); Прийшли в мій сан у піднятих забралах І з мого дому холод стін забрали (Б. Демків); В зеленокосім непокірнім березні На не відкритім ще і досі березі (Б. Демків); Забутому на виток Почайни. В святій купілі був лише початок (В. Капуста); Утечемо. Удвох. За тінь. За безвість. Туди, де так дурманно пахне безом (П. Поліщук); Слова киплять, зухвалі, горді. Та кляпом вкляк язик у горлі (І. Світличний); Не заквітує жито в чистім полі <...> І вже не сніг, а тільки попіл... попіл (Ю. Ковалів); У злагоді вказівка нагла <...> Суворий поліційний нагляд (Д. Шупта). Пор. також: римування

з опорою на серединні чи початково-серединні співзвуччя слів, з однаковими приголосними і голосними, але з різними фіналями: *Ніщо так не олюдиює, відомо, <...> як фантастична сталість уподобань* (Б. Нечерда); *“Ищите и обряцете!” В мистецтві Спускається до фальшу шлях простецький* (В. Капуста); *Побудь сама. Допий бузкові чари. Я ж зі своїм освідченням печальним* (П. Поліщук).

Навряд чи таке римування варто пов'язувати з “модою”, “що прийшла до нас від російсько-радянської поезії 20-х років”, яка, мовляв, у росіян “давно проминула”, а в нас “вперто тримається далі”, як пише в київському перевиданні книжки “Фоніка” І. Качуровський [Качуровський, 1994, с. 105] (чого, до речі, не знаходимо у мюнхенській першопублікації її 1984 р.). Натомість М. Гаспаров у монографії “Нарис історії російського вірша”, виданій також 1984 р., розглядав “паронімічне співзвуччя амлауту в переднаголошеній частині римованого слова” як одну з рис “нової рими”, що виникла в ході “третьої кризи точної рими” і яка має сталий вияв у поезії 1960–1970-х рр.” [Гаспаров, 1984, с. 290], що зовсім не свідчить про “давнепроминулість” пошуків у цій царині у російському вірші, до речі, як і нині, а так само про це свідчить і ряд вищенаведених прикладів із сонетів українських авторів ХХІ ст.

Широковживаним, хоч неканонічним у загальному розумінні, є функціонування в поетичному творі внутрішньої рими. Однак серединна, цезурована рима в українських віршових текстах має давню традицію, починаючи від народнопісенної творчості. (див, напр., у народній загадці [Мойсієнко, 2016, с. 88–98]). Український сонет представлений практично всім багатством внутрішньої рими, характерним для віршового тексту. Внутрішнє римування можна спостерегти навіть у сонетах з прикінцевим консонантним суголоссям, як це, напр., подибуємо в творчості Емми Андіївської (*Що – рештки сині – в стільники осині; Погнали грати крізь нове навкілля. / Не видно кіля, що – проколи – в колі...*) чи навіть у так званих білих, неримованих, сонетах, пор. у Д. Павличка: *Напивсь води, умив лице від поту,*

/ Зміцнів і взявся до роботи знов, у А. Шкуліпи: *За голкою, що краєвид мережить, / Не встежити... Та і навіщо біг...*

Таке римування може відбуватися або всередині одного рядка, або вертикально в суміжних рядках, як бачимо це в нижченаведених прикладах із сонетів О. Різникова:

ішли загони ген за гоном гін;

Надію, мамо, маймо: стане днина;

По сні, що як сніг, валить з ніг, і готово;

*Під квітень з вирію шпаки
себе у Кучинім явили,
А ми, зіскучені за ними,
їх годували із руки;*

*А чи зимі уже щемить
громів закільчення? Чи млоїть
близьке закінчення двобою?*

У динамічній системі вірша останнє слово рядка може опиратися на римований суміжний з ним компонент (*Прекрасні дні, в минулім потонулі!* (М. Орест); *Це, Томаше, Клокен – не манекен* (П. Мідянка) чи серединний компонент, з цезуровою римою (*Шукаючи сполук, де б кожен серця стук* (С. Гординський); *Якщо не хміль, то хижка заметіль* (Ю. Ковалів), чи початковий (<...> *у простір, що схожий на простріл* (М. Мірошниченко).

Прикінцева рима нерідко отримує співзвуччя в різних частинах наступного (чи іншого) римованого рядка:

У дзеркалі вогню відбилась ген ріка <...>

Та блиск молодика, що крейдою стіка (П. Мовчан);

Тобі, напевно, сниться щось хороше <...>

Чи вже награвся парубоцьких грици,

І, наморившись, зліг на ложе Божє (Н. Горішна);

Щоб не топтали, не бруднили люди

Холодної, ясної чистоти.

І ти, надіє, лампу не світи... (І. Качуровський).

Ефект серединної рими в ряді випадків підтримується синтаксичним зломом енжамбеманного рядка, на зразок:

*Візьму я роль Адоніса чи **Фавна**,
Чи то пак **Пана**. Ти ж, красуне **славна**,
Моя пінорожденна Афродито... (Д. Пилипчук).*

У наступному прикладі з сонета П. Коробчука заключна частина рядка, що започатковує нове речення, римується з попереднім словом у цьому ж рядку і прикінцевим попереднього рядка:

*Лице і руки вмиє хай сльоза.
Чи сніг. І глянь назад. І за
Ясними мріями крокуй поетом впертим.*

І ще один приклад: у фразі, що завершується на початку другого рядка, перше слово в цьому рядку може римуватися з останнім попереднього рядка, а останнє – зі словом, що започатковує нове енжамбеманне речення:

*Вогні потахли в глибині **твоїх**
Живих очей. Ачей, на білий сніг
Ти не спотвориш акварелі кров'ю (Р. Кухарук).*

Своєрідне чергування енжамбеманно-римових з'яв спостерігаємо в заключних строфах сонета В. Стуса “Дні стали сторч. І рік – мов чорний бір” з цілим рядом співзвуч – *ір/ур, літ/лід, аю*, – що означають межі закінчених речень всередині рядків і відповідних суголось наприкінці рядків:

*Мій ангеле, страждання **проводир**,
знеси мене над хвилю ту летючу,
нехай востаннє спогадом омучу
свій **зір**. І з кручі – прямо в водовир
потомних **літ**. Хай вік schoлов, мов **лід** –
це довгий встид подовжить хвилю лету,
нема кінця суворому поету,
немає **краю**. Ні віків, ні **літ**,
ні миті вже не вистане – рушаю –
і перебіжне обрії **озираю**.*

Прикінцева римема цілісно чи початковим компонентом може відлунюватись у римонімі наступного чи ще іншого рядка (всередині чи на початку його), напр.:

*<...> лишень зима чіпляється за мир,
але не будь **замиренню**, не бути! (О. Різників);*

*Стікає літо сонячним **окропом**,
Окріплий кріп зелену сипле ріль (В. Терен).*

Так само початковорядкова рима коренева (префіксально-коренева) може розгортатися відповідним суголоссям у римонімах як лінійно (***Тай**ися ти, **Тай**сіє, з коханням...* (О. Різників); ***Осілий** попіл **осідлає** – ах – Зелені очі при живих **свічках*** (Р. Кухарук), так і вертикально, зокрема, у складеній омонімічній формі:

***ви, бранці** змінної потреби,
вибранці волі, часу й неба... (О. Різників).*

***Чи** правиця черпає зерно
і висіває небом зоряниці?
Чи я, чи ти, чи ми безчолі й ниці
і нам нічого втямить не дано? (О. Різників).*

Початкова рима в сонетах В. Капусти “Жалі і жала”, “Незверхній здогад”, “Високосний вимір” слугує своєрідним ограненням звукової і змістової цілісності твору, причому, в останньому утворюючи в гармонійній сув’язі з прикінцевою римою доволі незвичне хіазмічне чергування початкових суголось першої строфи і прикінцевих останньої: ***тридцятого**, з ухвали, зухвало, у цятку – з ухвали, у цятку, зухвало, тридцятому*; прикінцевих суголось першої строфи і початкових останньої: ***лютого, зима, сама, майбутнього – зима, майбутнє, сама, у лютому***:

***Тридцятого** на обриві **лютого**
З ухвали всім розгаснути **зима**
Зухвало не сховалася **сама**
У цятку на проталині **майбутнього**.*

*Втручатись у скресання – хто заплутує? –
Не мала влади провесна, бігма;
Немало зневірялась тайкома
З початком іншої пори – покутної.
Хіба замерзлий рік – двовисокосний?
Стьоба безжально і шпига, мов оси.*

Зима скасує провесну з ухвали,
Майбутнє бальзамуючи у цятку.
Сама сховається навек зухвало
У лютому на обрії **тридцятому**.

На поєднанні суголось цілісного слова, початкових і прикінцевих компонентів окремих слів вибудовується римований конструкт, що має анаграмний характер у сонеті В. Самійленка “Коли б твоєї вроди не хвалила...”. Закодоване ім’я ліричної героїні (Людмила), до якої автор звертається у творі, анаграмоване початковим і прикінцевими складами першого рядка другої строфи, які відлунюються звукорядом складеної двослівної рими заключного катренового рядка, а в терцетних строфах – тепер на рівні внутрішнього римоповтору – це ім’я знову прочитується поєднанням відповідних форм цілого слова і початкового складу інших слів:

*Нехай би навіть людськість оніміла
І слова не могла сказати свого,
Твого ім’я доволі одного,
Щоб зараз же тебе пізнав люд – мила
І гарна ти, що й кращої нема,
І між людьми ласкавіша всіма,
Нехай же буду я твоїм поетом.
Я з Музою – зберем ми сили всі,
І впевним люд ми лагідним сонетом,
Що вмієм віддавати честь красі!*

Дискусія і висновки

Отже, рима в сонетному тексті, крім власне фонічної ролі, виконує важливу структурно-композиційну, жанротворчу функцію. Римове урізноманітнення строфічної організації, лівобічне поширення римового компонента (з суголоссям усередині, на початку слова) в сучасному сонеті є важливим чинником збагачення фонічної палітри вірша. Своєрідний римовий перегук на рівні окремих складів, складів і слів, цілих рядків сприяє динамізації, естетизації художньої структури. Рима стає своєрідним ограненням не лише звукової, а й образно-змістової цілісності твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вовк, П. (2008). Міжмовна асиметрія мовного знака. *Studia linguistica*, 1, 20–24.
- Гадамер, Х. Г. (1991). *Актуальность прекрасного*. Искусство.
- Гаспаров, М. (1984). *Очерк истории русского стиха*. Наука.
- Гроссман, Л. (1925). *Поэтика сонета. Проблемы поэтики* (с. 117–140). Земля и фабрика.
- Дудик, П. (2005). *Стилістика української мови*. Академія.
- Зварич, В. (2013). Канонізація сонета як жанру в українській поезії : з творчого досвіду поетів-неокласиків. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 2, 12–15. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка.
- Качуровський, І. (1967). *Строфіка*. Інститут Літератури ім. М. Ореста.
- Качуровський, І. (1994). *Фоніка*. Либідь.
- Качуровський, І. (1984). *Фоніка*. Український Вільний Університет.
- Ломоносов, М. (1952). Письмо о правилах российского стихотворства. *Полное собрание сочинений*, т. 7 (с. 7–22). Изд-во АН СССР.
- Мовчун, Л. (2020). *Українська рима в системі мови і в мовній практиці*. Інститут української мови НАН України.
- Мойсієнко, А. (2018). “Herbsttag” Райнер-Марії Рільке в українських перекладах. *Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови*, с. 181–193. Вид-во Іванченка І. С.
- Мойсієнко, А. (2016). *Народна загадка в текстово-дискурсивному вимірі*. Вид. дім Дм. Бурого.
- Павличко, Д. (2007). *Літературознавство. Критика. Українська література*, т. 1. Основи.

- Різниченко, О. (2002). *Двострунне грало: Сонети*. Друк. https://chtyvo.org.ua/authors/Riznykiv_Oleksa/Dvostrunne_hralo_zbirka/
- Сіробаба, М. (2013). *Жанрово-строфічні модифікації українського сонета*. Підприємець Маторін Б. І.
- Ушкалов, Л. (2002). Передмова. Г. Сковорода, *Сад божественних пісень* (с. 7–16). Майдан.
- Чапля, В. (1930). *Сонет в українській поезії. Исторично-теоретичний нарис. До соціології вірша*. ДВУ.
- Чередниченко, І. (1962). *Нариси з загальної стилістики сучасної української мови*. Рад. школа.
- Чижевський, Д. (2003). *Український літературний барок*. Акта.
- Якубинский, Л. (1986). Откуда берутся стихи. В Л.П. Якубинский. (Ред.), *Избранные работы. Язык и его функционирование* (с. 194–196). Наука.

REFERENCES

- Chaplia, V. (1930). *Sonnet in Ukrainian poetry. Historical and theoretical essay. To the sociology of the poem*. DVU [in Ukrainian].
- Cherednychenko, I (1962). *Essays on general stylistics of the modern Ukrainian language*. Radianska shkola [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D. (2003). *Ukrainian literary baroque*. Akta [in Ukrainian].
- Dudyk, P. (2005). *Stylistics of the Ukrainian language*. Akademiia [in Ukrainian].
- Gadamer, H. G. (1991). *The relevance of beauty*. Iskusstvo [in Russian].
- Gasparov, M. (1984). *Essay on the history of Russian verse*. Nauka [in Russian].
- Grossman, L. (1925). Poetics of the sonnet. *Problems of poetics* (pp. 117–140) [in Russian].
- Kachurovskiy, I. (1967). *Strophe*. Instytut Literatury im. M. Oresta [in Ukrainian].
- Kachurovskiy, I. (1984). *Phonics*. Ukrainskyi Vilnyi Universytet [in Ukrainian].
- Kachurovskiy, I. (1994). *Phonics*. Lybid [in Ukrainian].
- Lomonosov, M. (1952). Letter on the rules of Russian poetry. *Full composition of writings*, vol. 7 (pp. 7–22). Izd-vo AN SSSR [in Russian].
- Moisiienko, A. (2016). *A folk riddle in the text-discursive dimension*. Vyd. dim Dm. Buraho [in Ukrainian].

Moisiienko, A. (2018). “Herbsttag” by Rainer-Maria Rilke in Ukrainian translations. *The text as an artistic given. Problems of poetic language*, pp. 181–193. Vyd-vo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].

Movchun, L. (2020). *Ukrainian rhyme in the language system and in language practice*. Instytut ukrainskoi movy NANU [in Ukrainian].

Pavlychko, D. (2007). *Literary studies. Criticism. Ukrainian literature*, vol. 1. Osnovy [in Ukrainian].

Riznychenko, O. (2002). *Dvostrunne hralo: Sonnets*. Druk [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Riznykiv_Oleksa/Dvostrunne_hralo_zbirka

Sirobaba, M. (2013). *Genre-strophic modifications of the Ukrainian sonnet*. Pidpryiemets Matorin B. I. [in Ukrainian].

Ushkalov, L. (2002). Preface. H. Skovoroda, *Garden of divine songs* (pp. 7–16). Maidan [in Ukrainian].

Vovk, P. (2008). Mizhmovna asymetriia movnoho znaka. *Studia linguistica*, 1, 20–24 [in Ukrainian].

Yakubynskiy, L. (1986). Where do poems come from? In L. P. Yakubynskiy, *Selected works. Language and its functioning* (pp. 194–196). Nauka [in Russian].

Zvarych, V. (2013). Canonization of the sonnet as a genre in Ukrainian poetry: from the creative experience of neoclassical poets. *Literary process: methodology, names, trends*, 2, 12–15. Kyivskiy universytet imeni B. Hrinchenka [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 12.03.24

Прорецензовано / Revised: 11.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.04.24

Anatolii MOISIENKO, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-7856-2746

e-mail: a.moisiienko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RHYME AS A STRUCTURAL COMPONENT OF THE SONNET TEXT

Background. *The article deals with the description of rhyme structures and their functioning in the Ukrainian sonnet text. Using a wide range of case studies, the author examines rhyme structures that are characteristic of the classical European sonnet, represented by Italian, French, and English forms, as well as the contagion plan for such forms. The author analyzes the role of rhyme in the structural and compositional*

organization of the stanza and the integral system of sonnet verse, with a projection on the author's own artistic and aesthetic perception of such integrity.

Methods. Descriptive, systematization and matrix modelling, contextual.

Results. The author traces the regularities of the construction of Ukrainian sonnet verse, taking into account both the established criteria for the use of rhyme and numerous modifications related to the nature and functioning of the rhyme construct. Different structural types of rhymes are considered – in terms of partial expression, full and incomplete rhymes, functional role, for example, homonymous pairs – in a sentence, a separate stanza, and an entire sonnet text. Varieties of rich rhyme are characterized (based on full consonances, when a fully rhyming word correlates with the rhyme component of the correlated word when a phoneme sound is inserted/dropped before the stressed syllable, when rhyming words differ only in the initial components of the phoneme complex preceding the stressed syllable, in particular, with intervocalic modification in such a preposition, etc. The author emphasizes the role of rhyme in creating a holistic poetic matrix of the sonnet, with certain instruments, anagramming, enjambment, and chiasmic alternation.

Conclusions. Rhyme in the sonnet text, in addition to its background role, performs an important structural, compositional, and genre-creating function. Rhyme diversity, both in the established structures of stanza organization and with a variety of modifications, in particular, with the leftward spread of the rhyme component (with consonance inside, at the beginning of the word) in the modern sonnet, is an important factor in enriching the phonetic palette of the poem. A peculiar rhyme resonance at the level of individual syllables, syllables and words, and entire lines contributes to the dynamization and aestheticization of the artistic structure. Rhyme becomes a kind of faceting not only of the sound but also of the figurative and semantic integrity of the work.

Key words: text, sonnet, rhyme, phonics, internal rhyme, compound rhyme, exact rhyme, rich rhyme, homonymous rhyme, poetic language.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

УДК: 811.161.2'367

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).96-120](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).96-120)

Наталія ТОРЧИНСЬКА, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-6182-0027

e-mail: torchynskan@khmnu.edu.ua

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна

Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-5268-0237

e-mail: torchynskyim@khmnu.edu.ua

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Україна

СТРУКТУРНІ І ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА)

Вступ. Парцельовані конструкції кваліфікуються як особливі стилістичні фігури, у яких частини єдиного речення інтонаційно або пунктуаційно розмежовуються на самостійні речення. Основне висловлювання вважається базовою частиною, а парцелятом – одна або кілька виокремлених компонентів, що функціонують як окремі синтаксичні одиниці, проте перебувають у повній залежності від головної структури і за змістом, і за синтаксичними функціями.

Основними вважаються змістопідсилювальна й ритмомелодійна функції парцельованих конструкцій, які використовуються насамперед для підсилення їхньої смислової ваги.

Методи. Для з'ясування структурних і функційних особливостей парцельованих конструкцій, засвідчених у поетичних творах Анатолія Мойсієнка, використано такі методи, як лінгвостилістичний аналіз (визначаються закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування), прагматичний метод (виявляються внутрішні закономірності, яким підкорюється вибір та вживання лексичної одиниці в типізованій ситуації спілкування), контекстологічний метод (аналізується семантика мовних одиниць у єдності з їхнім оточенням (мікроконтекстом і макроконтекстом), що дає змогу встановити значення досліджуваного елемента тексту), дискурсивний аналіз (характеризується комунікативна подія, ситуація, що інтегрує текст, з іншими її складниками, зокрема з обставинами, часом, простором, когнітивними і психологічними чинниками), інтен-аналіз

(виявляються актуальні наміри (інтенції) учасників спілкування за особливостями їхнього мовлення, комунікативної поведінки).

Результати. Запропоновано парцельовані конструкції поділяти на дві групи: 1) парцельовані речення, коли парцелятами є частини складних речень – складносурядних, складнопірядних, складних безсполучникових і складних ускладнених; 2) парцельовані члени речення – підмети, присудки, додатки, означення й обставини. Парцелювання зумовлюється як особливостями ритмомелодіювання поезії, так і потребою конкретизувати особливості зображених подій, насамперед підкресливши їхню смислову вагу.

Висновки. У поетичних творах Анатолія Мойсієнка парцеляція є важливим стилетвірним засобом. Активно побутують у ролі парцелятив частини складносурядних і складнопірядних речень, парцельовані присудки і обставини способу дії, а також комбіновані конструкції, де поєднуються різні типи парцеляції.

Ключові слова: парцеляція, базова частина, парцелят, структура, функціонування, стилістично-виражальні можливості.

Вступ

На межі ХХ–ХХІ ст. значного поширення набувають дослідження, спрямовані на вивчення лінгвостилістичних особливостей художніх текстів. “Семантика мовних знаків розкривається тільки у вживанні, в реальному часопросторовому функціонуванні мови, тому й додаткові стилістичні відтінки, конотації, значеннєві обертони, що ними вирізняються мовні знаки, становлять відкриту систему, детерміновану культурно-освітнім рівнем мовців, носіїв мови. Що глибше пізнання мови в аспекті функціонування, реального вживання мовних одиниць, то глибші й детальніші класифікації системних явищ, виявлення нових засобів вираження для оформлення нових понять і суджень” [Єрмоленко, 2017, с. 25].

Найкращим матеріалом для характеристики, аналізу й висновків щодо функціонування тих чи інших одиниць мовлення є художній текст як витвір мистецтва, який насамперед має значну естетичну цінність, що виражається наявністю багатьох художніх засобів, із-поміж яких епітети, порівняння, метафори, алегорії, рефрени, гіперболи, літоти, іронії, риторичні запитання

та звертання, номінативні речення, приєднувальні і парцельовані конструкції, які підсилюють вплив на читача. Саме набір тих чи інших лінгвостилістичних засобів у палітрі художнього твору дозволяє впізнати ідіостиль письменника, оцінити його з погляду інтенції та комунікативно-прагматичного підходу.

Поетичний доробок А. Мойсієнка постійно привертав увагу мовознавців, літературознавців, перекладознавців. Зокрема, з лінгвістичного погляду проаналізовано і звуко символізм поезій (В. Берковець), і семантико-стилістичні особливості порівнянь (О. Мацько), і категорії темпоральності (В. Коломийцева), і неологізми (Г. Вокальчук і Є. Вокальчук, В. Філінюк), і функціонування метафор (А. Білозуб) та інші особливості поетичного мовлення автора¹. Наприклад, В. Кузьменко розглянув поетичний доробок Анатолія Мойсієнка як своєрідний витвір мистецтва, зауваживши, що “серед канонічних форм, які розробляє сучасний майстер, не тільки сонет, а й рондель, газель, тріолет, октава, рубаї, хоку і навіть вінок сонетів “Я полем йду. Торкаю сонця віть”. Опанувати таку дивовижну за формою річ, правила написання якої були вироблені італійськими митцями ще в XIII ст., під силу далеко не кожному сонетярєві” [Кузьменко, 2009, с. 106]. Окремо дослідник виділяє шахопоезію А. Мойсієнка, зазначивши, що Анатолій Кирилович працює в різних галузях мовознавства, літературознавства,

---

¹ Див.: Берковець, В. (2013). Звуко символізм у поезії Анатолія Мойсієнка. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 117, 35–39; Мацько, О. (2013). Семантико-стилістичні особливості порівнянь у поезіях Анатолія Мойсієнка. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство), РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 117, 44–47; Коломийцева, В. (2013). Час як минуще й вічне в поетичному світі А. Мойсієнка. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 117, 39–44; Вокальчук, Г., Вокальчук, Є. (2013). Неологія Анатолія Мойсієнка на тлі словотворчої практики поетів XX–XXI століть. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство), РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 117, 21–26; Філінюк, В. (2015). Лінгвопоетика оказіоналізмів у творах Анатолія Мойсієнка. *Українське мовознавство*, 45(1), 409–414; Білозуб, А. (2006). Метафора у художньо-поетичному мовленні Анатолія Мойсієнка. *Лінгвістичні студії*, 14, 181–184.

поезії та перекладу, позаяк “науковець живе в поетові, а поет збурує вченого” [Кузьменко, 2009, с. 106].

На особливостях поезики пейзажної лірики у творчості А. Мойсієнка зосередила увагу Г. Осіпчук, яка наголосила на багатьох авторських новаторських ідеях під час змалювання природи, до яких віднесла змінену форму вірша, поглиблене змістове навантаження поезій, новітні засоби вираження, відображення особистісного ставлення до художніх образів, змальованих у творах, тощо [Осіпчук, 2020].

Також оригінальність поезії та світобачення поета схарактеризував О. Строкаль, який, поряд зі звичайними кольоративами, проаналізував індивідуально-авторські неолексеми на позначення кольорів, зауваживши, що “всесвіт ліричного героя більше синьо-блакитно-золотаво-чорний, ніж традиційний білий і чорний, оскільки це світ щастя й смутку, відтінків і півтонів, світ, який важко убити в традиційне біло-чорне полотно” [Строкаль, 2018, с. 35].

До того ж, варто зауважити, що об’єктом вивчення ставав і науковий мовосвіт А. Мойсієнка. Так, Н. Бойко, досліджуючи наукові тексти Анатолія Кириловича “з позицій антропоцентризму, текстоцентризму, з урахуванням структури текстових категорій, засобів їхньої об’єктивності, чинників актуалізації авторських доміантних констант”, з’ясувала, “що до доміантних рис наукового мовосвіту автора належить лінгвостилістична інтерпретація аперцепційної системи Шевченкового вірша, художнє осмислення мовосвітів символу й онімного слова, світу поезики й динаміки текстових структур, світу інтертекстуальності поетичного тексту” [Бойко, 2023, с. 73].

Отже, ідіостиль поета, здавалося б, повністю досліджений, проте є лакуни, які варто заповнити. Це, зокрема, структурні і функційні особливості парцелятивів у поетичному мовленні А. Мойсієнка, які посідають значне місце у структурі тексту, що й зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Мета дослідження – схарактеризувати структурні та функційні особливості парцельованих конструкцій, виокремлених зі збірок А. Мойсієнка “Зелен-кущ на кам’янім узбіччі” (М–22), “Леза

зел. Книга верлібрів” (М–16), “Синьоліт ліхтарів синьоїрій. Книга сонетів. Зі студій про сонет” (М–18).

Окреслену мету можна реалізувати розв’язанням таких *завдань*: 1) шляхом суцільної вибірки виділити всі парцеляти, зафіксовані у збірках; 2) визначити структурні типи парцельованих конструкцій в ідіостилі поета; 3) з’ясувати функції парцелятив у художньому мовленні.

Методи

Для з’ясування структурних і функційних особливостей парцельованих конструкцій, засвідчених у поетичних творах Анатолія Мойсієнка, використано такі методи, як *лінгвостилістичний аналіз* (визначаються закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування), *прагматичний метод* (виявляються внутрішні закономірності, яким підкорюється вибір і вживання лексичної одиниці в типізованій ситуації спілкування), *контекстологічний метод* (аналізується семантика мовних одиниць у єдності з їхнім оточенням (мікроконтекстом і макроконтекстом), що дає змогу встановити значення досліджуваного елемента тексту), *дискурсивний аналіз* (характеризується комунікативна подія, ситуація, що інтегрує текст, з іншими її складниками, зокрема з обставинами, часом, простором, когнітивними і психологічними чинниками), *інтеннт-аналіз* (виявляються актуальні наміри (інтенції) учасників спілкування за особливостями їхнього мовлення, комунікативної поведінки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дотепер мовознавці продовжують з’ясовувати сутність понять ‘парцеляція’ і ‘приєднання’, виявляти спільне / відмінне / тотожне, оскільки це досить поширені стилістичні фігури, які функціонують у художньому мовленні, надаючи йому різноманітних смислових і стилістично-емоційних відтінків.

У процесі такого аналізу науковці часто відштовхуються від дефініцій, узагальнених в енциклопедії “Українська мова”. “Парцеляція – спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення з кількома комунікативними

одинацями – фразами. До опорного речення після розділової паузи додається одна або кілька інтонаційно-сміслових одиниць, що разом з першим передають зміст одного висловлювання. Парцеляція дає змогу, виділяючи певну частину речення у відносно самостійну комунікативну одиницю, підкреслювати її змістову значущість, актуалізувати й посилювати її інформативну місткість, експресивну виразність, а також розвантажувати смислову і граматичну структуру вихідного речення” [Українська мова, 2004, с. 461].

Приєднування (приєднувальний зв’язок) тлумачиться як “різновид синтаксичного зв’язку, співвідношення двох синтаксичних одиниць на основі семантико-граматичної незалежності однієї з них (опорного речення) та смислового і граматичного тяжіння до неї іншої (приєднувальної конструкції). Остання є синтаксично зміщеною частиною простого або складного речення чи цілим реченням і передає додаткове повідомлення, зауваження, пояснення” [Українська мова, 2004, с. 523].

В енциклопедії нижче зазначено, що “на відміну від парцеляції як явища мовленнєвого, тобто факту комунікативного синтаксису, приєднувальний зв’язок виступає синтаксичним явищем мови як системи” [Українська мова, 2004, с. 523].

Зважаючи на відсутність однозначного підходу до трактування вищезгаданих понять, зацентруємо увагу на інших розвідках, де розглянуто синтаксеми, які кваліфікують як парцельовані. Зокрема, парцеляція як граматичне явище, що переходить із розмовної мови в літературну і займає свою нішу в синтаксичній структурі речення, стала об’єктом вивчення О. Станіслав, яка проаналізувала проблему кваліфікації парцельованих конструкцій у діячності й окреслила перспективу наступних досліджень у цьому напрямі, наголосивши, зокрема, на відсутності даних щодо частотності вживання різних видів парцельованих структур та необхідності проаналізувати функціонування парцеляції у текстах різних жанрів і визначити їхні стилістичні можливості [Станіслав, 2012, с. 380].

В. Ачилова означила парцеляцію як стилістично маркований прийом організації тексту, відмежувала парцельований компонент простого речення від неповного речення, словаречення чи сегментованої конструкції (називного теми). “Для позначення першого складника парцельованої конструкції в мовознавчій літературі вживаються різні терміни: базова частина, базова структура, базова конструкція, вихідне речення, опорне речення тощо. Другий складник конструкції називають парцельованим компонентом, парцелятом” [Ачилова, 2011, с. 28].

Парцелювання синтаксичних конструкцій стало ознакою насамперед поетичного мовлення, де членування речення на окремі відрізки з допомогою крапок увиразнює зміст, індивідуалізує його, надає різних лексико-семантичних відтінків, так створюючи індивідуально-авторський стиль. Ці та багато інших аспектів і зумовили інтерес до вивчення особливостей функціонування парцельованих конструкцій на матеріалі поетичних творів. Наприклад, Т. Шевченко описала особливості парцеляції в поетичному мовленні другої половини ХХ ст., обравши для цього поезії Ліни Костенко, Ірини Жиленко, Івана Драча, Миколи Вінграновського, у яких “поєднуються й диференціюються індивідуально-авторські модифікації та трансформації речень, що створюють нові, несподівані експресивно-асоціативні варіації” [Шевченко, 2007, с. 1]. Лише на матеріалі творів Л. Костенко проаналізувала парцеляцію у простих і складних реченнях У. Галів, зазначивши, що саме цей синтаксичний елемент сприяє збереженню оригінальної тональності і стилістично неповторної виразності [Галів, 2014, с. 54]. Х. Петрів сконцентрувалася на парцелятах в ідіостилі Оксани Пахльовської, зокрема проаналізувала основні типи і функції парцельованих конструкцій у поетичних, прозових та есеїстичних творах [Петрів, 2015, с. 14]. Отже, переконуємося, що саме в поетичному мовленні найбільш яскраво проявляється різноманітність парцелятивів із погляду типології і функціонування.

Що стосується градації парцельованих одиниць, то тут відсутній єдиний підхід, проте й не можна говорити про якісь суттєві відмінності.

У монографії “Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі” автори зауважують, що “класифікацію парцельованих конструкцій зазвичай будують на структурних підставах, залежно від характеру парцелятивів (слово, словосполучення, речення), а також від їхньої кількості” [Вінтонів, 2018, с. 118].

Парцеляцію як “мовленнєве членування єдиного системного цілого, унаслідок чого утворюються неповні речення” кваліфікує А. Загнітко і виділяє “1) неповні парцельовані конструкції, що виражаються однорідними членами з уточнювальним, пояснювальним або іншим аспектом; 2) власне парцельовані конструкції, що становлять граматично залежні компоненти попереднього речення, один або кілька його другорядних членів, що інтонаційно оформляються як окремі речення з метою комунікативного навантаження” [Загнітко, 2009, с. 61].

Отже, проаналізовані наукові розвідки дозволяють виокремлювати парцельовані підмети, присудки, другорядні члени речення, засоби ускладнення речення (відокремлені й однорідні члени речення, вставні слова), прості (повні і неповні) і складні речення.

Ми пропонуємо двокомпонентну типологію цих синтаксичних одиниць: 1) парцельовані речення, коли парцелятами є частини складних речень – складносурядних, складнопідрядних, складних безсполучникових і складних ускладнених; 2) парцельовані члени речення – підмети, присудки, додатки, означення й обставини. Головною умовою парцеляції є структурний, смисловий та інтонаційний поділ складного або простого речення на дві частини – базову й парцельовану, а формальною ознакою є розділові знаки, переважно крапка, досить часто – три крапки, іноді – знак питання чи оклику.

Саме за такими ознаками ми й схарактеризуємо типологію, продуктивність і функції парцелятивів у поезіях А. Мойсієнка.

Результати

Як свідчать дані нашого дослідження, одним із більш продуктивних різновидів парцеляції є відмежування від базової частини парцельованої частини складного речення, особливо

складносурядного, рідше – складнопідрядного, епізодично – частини складного безсполучникового речення. Аналізуючи різножанрові твори О. Пахльовської, Х. Петрів теж зазначала, що домінуючим типом парцелятивів є складні речення – за визначенням авторки – “розчленовані складносурядні, складнопідрядні, а також безсполучникові конструкції, з допомогою яких письменниця виділяє більш вагомні думки, підсилює їхню значущість” [Петрів, 2015, с. 128–129].

Безумовно, парцеляція слугує для увиразнення змісту такої конструкції, підкреслення її вагомості, однак у різних типах парцелятивів – частин складних речень – така роль не є рівнозначною, вона залежить від типу зв’язку (сполучникового сурядного й підрядного, безсполучникового одно- чи різнотипного), а в першому випадку – і від конкретно вжитого сполучника, зрештою – і тих відношень, які виникають між базовим й парцельованим компонентом.

Особливо це простежується у розділених парцеляцією частинах складносурядного речення з єднальним сполучником *і*.

Переважно рівноправними є базова й парцельована частини, коли простежується **одночасність** описаних подій: *В зеленім полум’ї веранди Вже догоряє дня бурштин. І сонце, наче Алладин, В густім міжвітті винограду* (М–22, с. 24); *Кажан над садом голубим шуга. І білять хату яблуні в саду* (М–22, с. 49). Однак якщо базова частина є усіченою (на письмі це фіксується трикрапкою), то смислова вага другого компонента зростає: *Сад стоїть... І я в нім одинак* (М–22, с. 145); *А на городах осінь мріє... І невідквітної краси Земля щедротами зоріє Понад десницею Десни* (М–22, 186). Смислова вага парцелята зростає й тоді, коли фіксується нагромадження сполучників (навіть якщо не всі вони стосується другого компонента): *Лунання з усіх гонів степових, І за відром відро з криничних ходів. І закипа земля на кожнім кроці* (М–22, с. 182); *Сова у ніч – самотнім стражем... І сум туманом огорта. І серпень нам про осінь каже, І наші нам болять літа* (М–18, с. 17). Зазначимо, що тут і далі ми не зберігаємо авторський поділ

поезій на рядки, який, звичайно, важливий, проте практично не впливає на виокремлення парцельованих конструкцій.

Подібною є і семантика **перелічування**, яка багато в чому подібна до попередніх, тому й немає вагомого виокремлення цілісних структур: *За тінню тінь, за білою – багряна. І чорна смуту навів мені...* (М–22, с. 93); *Вже і зерен не знайти. І летять в усі боки Снігурі, немов сніжки* (М–22, с. 202), і збільшується смислова вага парцелятивів після усіченої базової частини: *І зрозуміти важко в синім літі Той жовтень щасний і травневий грім... І небо, зачароване від світла, Стояло в ореолі золотім* (М–22, с. 157); *Ліси, переліски... І ниви Аж ген несуть свій стан тугий...* (М–22, с. 186), яка посилюється завдяки нагромадженню сурядних сполучників: *Періцив лютю дощ Над Миколаївським. І наді мною дощ... І дзвонів проливна многоголось... І в серці щось...* (М–22, с. 41); *Ще лижі лижуть ложе кучугур, Але снігур принишк... І в дюнах снігових принишкла білизна, мов юний гріх. І юний сміх Привільно котиться між кучугур...* (М–22, с. 151).

Менш поширена парцеляція частин складносурядних речень, між якими простежуються **причиново-наслідкові відношення** або **послідовність зображених подій**. Водночас зазначимо, що в таких випадках смислове забарвлення парцелятивів зростає, як у першому випадку: *Вже я не той, і ти уже не ти. І поміж нами стало безгоміння...* (М–22, с. 153); *Лиш радісний галас поскрізь вороння. І – тиша німа... І ледь чується музика* (М–22, с. 171), причому другий зразок – яскравий приклад уміло підібраної антитези, яка надовго залишається в пам'яті читачів (як додаток до підсилення емоцій – усічене речення і повторення сполучника).

Аналогічна ситуація і в реченнях, де можна визначити часову послідовність: *Тільки мить одна, мить-хвилиночка. І як сон усе, темна ніченька* (М–22, с. 29); *На ранок Море стихло. І перші промені сонця Вже ніжили Нерозчесене після штормового вітру Волосся прибережних пальм* (М–16, с. 125); Так само увиразненню думки слугують усічення й повтори сполучників, як-от: *Не знісиш кпинів ситих і обмови, Душа заб'ється в лячну голосінь... І лише тиньк. І вже нема душі* (М–18, с. 34).

Не будемо заперечувати певної співзвучності сполучника **і** (як і деяких інших) та відповідних часток, зокрема однозвучної підсилювальної **і**: *Відгомонів у фресках жовтень. **І** вечір хилиться на вітражі Мазками теплими неону* (М–22, с. 59); *Лунання з усіх гонів степових, І за відром відро з криничних ходів. **І** закипа земля на кожнім кроці* (М–22, с. 182), проте кон'юнктиваційних ознак тут, на нашу думку, більше.

Використання сполучника **й**, фонетичного варіанта **і**, передусім зумовлене ритмомелодійними особливостями поезії, потребою дотримуватися відповідного віршового розміру: *Мовчить заобрій, і мовчить зоря, І я мовчу... **Й** нічого вже не вдію* (М–18, с. 10); *Харків спить. Не сплять лиш семафори. **Й** глуна ніч над Харковом не спить* (М–18, с. 67).

Малопродуктивним є і сполучник **та** (у значенні **і**), який поєднує парцельовані частини складносурядного речення переважно з перелічувальними відношеннями: *У постелі нас двоє: я і сум... **Та** зима у нічне вікно Зорепадами зору глипає* (М–22, с. 155); *Тільки ніч. **Та** кватирки холодне кліше* (М–18, с. 32).

Активно парцелюються й частини складносурядних речень із зіставно-протиставними сполучниками. Власне парцеляти практично завжди в таких конструкціях мають більшу смислову вагу, адже саме в них фіксується зміст речення, який зіставляється або протиставляється тому, про що повідомляється в базовій частині.

Традиційно **зіставлення** простежується в реченнях зі сполучником **а**, коли йдеться про контрастні явища: *Пізнати світові іще той сміх, Побожно ще молитися на нього. **А** поки – дивовижа він для всіх, Цей юний гімназист Яновський-Гоголь* (М–22, с. 102); *На синьому морі – сині хвилі, Синій вітер – у синьому небі. **А** в сина – голубі мрії про синє море і синє небо* (М–16, с. 135). Часто парцеляцію фіксуємо після умовно незакінченої базової частини, тобто після трикрапки: *Ще хтось не покохав... **А** вітер ламле лози... (М–22, с. 58); І туга на малиновім плечі... **А** ранок допивав останню сутінь* (М–22, с. 135). Також зазначимо, що в поезіях А. Мойсієнка трапляються перехідні випадки вживання **а** як сполучника, що

за своїми функційними ознаками наближається до частки: *Натомились, мамо, натомились, мамо... А вже ж і не рано, А ще ж і не пізно...* (М–22, с. 73); *Розкішні неліні Литви... А образи які і сцени на їх корі!* (М–22, с. 178).

Протиставні відношення реалізуються шляхом використання більшої кількості сполучників, насамперед *але*: *І сон мене за руку взяв Й повів туди, де небо. Але була слизька стежа – Без сонця і без тебе* (М–22, с. 15); *Наодинці з проліском і весною... Але спочатку було Листя торішнє З-під снігу* (М–16, с. 73), який для підсилення вагомості парцельованої конструкції може повторюватися: *Фонетику вітрів і синтаксис доріг Ти пізнавав, як міт. Але – нестримний біг. Але – нестримний літ* (М–22, с. 5); *Чи ж феї польові й лісовики Могли заповісти нам Навпаки – Де з сурм абсурду аж скрегоче лжа, Де куца правда ріже без ножа? Але болить душа... Але болить душа...* (М–22, с. 6).

Трапляються і сполучники *та* (у значенні *але*): *Ще на краю душі – затишишя... Та криги вже нема, нема* (М–22, с. 65); *Стали інші в ряд, мов солдати. Та стало їм раптом не по собі* (М–22, с. 88), *проте*: *В наш кожен дім вповза чужинська мова, Німецька пісня никне і німецьке слово. Проте – все буде так, як і раніше: Злорадять вороги, а друзі пишуть* (М–22, 172); *Усе, що цвіте, має свій шлях. Проте, як бути нам, ніхто не зна* (М–16, с. 252), а також *а*, коли наявне протиставлення: *Перечекать зібрався, аж принишк До холоду соборного... А з ніш Пливло тепло шортке Мені навстріч, І ніч На мить здалася зовсім не глухою* (М–22, с. 41); *До півночі в актовім залі не згасали дебати про любов. А біля розчиненого вікна у сусідній кімнаті – Двоє закоханих...* (М–16, с. 53). Парцелятами можуть бути не лише протиставні частини складносурядних речень, а й багатокомпонентні конструкції з різними типами зв'язку, і такі випадки непоодинокі: *Вечірні ліхтарі – Мовби осінні птахи, Що тянуть голосну вервечку За обрій... Та тільки не покинути їм ніколи Цієї землі, Бо власним світлом прип'яті до неї* (М–16, с. 8), *Від довір'я, яке скінчилося, від довір'я, що має скінчитися, пісні забивають мені вуха. Але щойно пробуджене квітнєве плесо, що сягає*

ген піднебесся, сповнює мене безмежної свіжості (М–16, с. 268), де засобами ускладнення є частини складнопідрядних речень з підрядними відповідно обставинним причини та присубстантивно-атрибутивним.

Одиничними випадками представлені парцельовані частини складносурядних речень із **розділовими** та **присднувальними відношеннями**. У першому випадку зафіксовано лише сполучник **чи**: *І небо чорнохмарно упилося Звучанням великоднім, велемовним. Чи так мені здалось* (М–22, с. 41); *Може, в неї зуб болить? Чи голівка розболілась?* (М–22, с. 203), частково уподібнений до питальної частки. Присднувальні сполучники вживаються після трикрапки, що трохи підвищує смислове навантаження парцельованих компонентів: *До хати не кличе ні пес, ані див... Та й хати нема вже – лиш білі сніги* (М–18, с. 27); *Гірчить полиново лиш зірка з юги... Та як же ступить хоч півкроку?.. Сніги...* (М–18, с. 27).

Ми наводили вище приклади парцеляції двох частин складносурядного речення (зрештою, такі зразки наявні і в складнопідрядних реченнях, і в синтаксичних конструкціях із сурядністю та підрядністю тощо, про що мова йтиме далі). Однак у поезіях А. Мойсієнка є ще один тип парцеляції, умовно названий нами **парцельовані комплекси** (В. Ачилова назвала їх ланцюжками парцелятивів [Ачилова, 2011, с. 28]), коли значний фрагмент віршового тексту складається з трьох і більше парцелятивів (це насамперед фіксуємо у сонетах), між якими існує переважно сурядний єднальний та зіставно-протиставний зв'язок: *І в сутніе небо радість я поніс, І привітав чуттів гарячу зливу... І ні страху, ні жалоців, ні сліз, І лиш твоя безкрилість душу злила. А крила в мене теж були з вітрів, І з променів, і з музики, й надії... І не було ні злетів, ні падіння – Лише нестримність й шал гучний вгорі. Та явори, що майорінням віт Мене гукали з далей, мов лелеки... І я п'янів, і наслухав той клекіт – Такий близький і вже такий далекий...* (М–18, с. 44); *Так хочеться без кпинів і образ... А з оберемком обережних фраз Тебе стріча вже Куга клишонога – Й праворуч ні ліворуч вже незмога. Але дорога неблизька до Бога, І ти*

ідеи, сколінчивишись не раз. Нараз торкнеться пліч пересторога, Прикпинить, притамує твій екстаз. Й нараз уже дорога – не дорога, В п'їтьмі облоги ноги що баласт... І хтось, поштивий, мудрагель-пройдоха, Вже лагодить тобі гладенький лаз. Але дорога лиш одна до Бога. І ти ідеи. Без кпинів і образ (М–24, с. 103). У першому прикладі парцелюються три частини складносурядного речення з єднальним зв'язком, дві – із зіставно-протиставним і одна частина складнопідрядного речення з підрядним присубстантивно-атрибутивним; у другому – по три частини складносурядного речення із зіставно-протиставним та єднальним зв'язком, а також парцельована обставина способу дії.

Загалом парцеляція частин складносурядних речень у поетичних творах А. Мойсієнка фіксується регулярно, особливо з єднальними та зіставно-протиставними сполучниками. Це зумовлено як ритмомелодійними потребами, так і намаганням підкреслити більшу смислову вагу парцельованого компонента (особливо чітко це простежуємо при відношеннях часової послідовності, зіставлення, протиставлення та причиново-наслідкових).

Не менш продуктивним є парцелювання підрядних частин складнопідрядних речень. Л. Топчий, аналізуючи синтаксичну будову твору М. Дочинця “Вічник. Сповідь духу”, звернула увагу на “складнопідрядні речення з парцельованими детермінантними підрядними частинами”, які вказують на різні причинові відношення та виконують інформативно-підсилювальну функцію [Топчий, 2019, с. 45]. Це ж саме ми можемо сказати про поезію А. Мойсієнка, де переважають парцельовані підрядні речення **причини**: *Троїсті музики Вітру, сонця й дощу Довго ще Будуть водити танок Довкруг нашої хати. Бо ж свято сьогодні – Зелена Тройця* (М–16, с. 70); *Гей, Хто в пустелі є, Озовися! Бо не пам'ятає Себе Ані Прадеревом, Ані звичайною липою, Ані вербою, Ані калиною Чорне дерево на білім піску* (М–16, с. 146–147), **мети**: *Будь гідним його. Аби дню, що позаду, І дню, що попереду, Не забракло Твоїє гідності* (М–16, с. 43); *І ми летім! Щоб і в летінні Земного не зректись тяжіння* (М–18, с. 43), **місця**: *Не Трахтемирів то, а доля. Де понід горами – Дніпро...*

(М–18, с. 26); *Дихнуло весною, Десною... Де цвіт І світ яблуневий – чого б ще хотів?! – З чернігівських весен й садів* (М–18, с. 75), а також присубстантивно-атрибутивні: *Надколото платівка... Якій уже ніколи не звучати Власним голосом* (М–16, с. 79); *Білий рояль І чорна галка... Котру ніколи не обтяжувала боязнь Лишатись у такім товаристві Білою вороною* (М–16, с. 128) і порівняльні: *Вона у думках буйнокрилих Росою вранці не опала... Мов струни голосні цимбалів, У серці пісня задзвеніла* (М–22, с. 169); *На мові чебреців звучить мотив ранковий ... Як ув оркестрі Поля Мореа* (М–18, с. 106).

Рідше спостерігаємо парцеляцію підрядних частин допустових: *Матусі він напише у листі: Театр – єдина втіха, сміх – де горе... Хоч і сміятись над собою сором...* (М–22, с. 102); *Живи ж спокійно, воле, у своїм ярмі, Тягай плуги і пів свій лий на пана. Хоч і не відаєш, яка то річ – пошана* (М–18, с. 133), умови: *І все сказано про маестро. ...Якби не загроза Наступного ходу Лишитись поетом* (М–16, с. 246); *Згадалось, тут моряк ледь не шугнув під лід... Якби не дітлахів непогамовна варта* (М–18, с. 171), міри і ступеня: *Зимової траси кришталь... Аж стала сторчмасто луна...* (М–22, с. 108); *А Майстер Все працював і працював... Аж захопило віддих...* (М–16, с. 146), супровідними: *Осовіли сови на узліссі... Що вже про людей у лісі тім...* (М–18, с. 100).

Парцелюватися можуть і дві підрядні частини: *І троянському коневі В зуби Не дивляться... Бо лише згодом Дізнаються, Що він Троянський* (М–16, с. 222); *Святиться день твій в сяєві Дніпрівім, В моєму слові і в моїй годині... Де Мавки чарівні та чорноброві Ув оркестровім святі при калині, Де в синіх травнях ломикамні дивні Народжуються з гордої любові* (М–18, с. 102), і більше: *Але, друже, зажди. Бо спеклися вуста, Бо знімили вуста, не допивши набгом, Провалились зіниці у ніч напролом, Покотилася доля Чумацьким Шляхом, Як війнуло над Прип'яттю ...* (М–18, с. 13); *Із вродливого дерева, із вродливої крони Та й напитися дзбаном у півнеба у березні, Та й зніміти потому на тисячі літ... Аби чутно було крізь німоту одвічну, Як і очі, і душу чиюсь омиває березовий сік Із*

вродливого дерева, із вродливої крони, Як згусає вино, не розбавлене йотою зазори, Як гірчить хлорофіл, не розмитий кислотним дощем... (М–24, с. 13).

Підсумовуючи, зазначимо, що парцеляція підрядних частин складнопідрядних речень завжди спрямована на актуалізацію їхнього змісту, причому немає значення, який тип синтаксичних відношень спостерігаємо між базовим компонентом і парцелятом. Як свідчать наведені вище приклади, певним чином підвищує смислову вагу останнього його залежність від усіченої частини, що загалом характерно для поезій Анатолія Кириловича.

Ми виділили й декілька парцельованих структур, які кваліфікували як частини складних безсполучникових речень переважно з однотипним зв'язком (перед обмежувально-видільними частками *лише, тільки* можна підставити єднальний сполучник *і*). Саме ці частки зумовили звернення посиленої уваги на другий компонент, тим паче, що парцеляція традиційно стосується усічених структур: *І з ними й ми знімили вже самі... Лише мотив громів, лише мотив громів...* (М–22, с. 116); *Білим птахом театр той південний Промайне ще у згаді не раз... Тільки я в цім суєтнім щоденні, Може, більше не стріну вже Вас* (М–22, с. 150). Немає однозначності у виокремленні синтаксичних відношень між базовою частиною і парцелятом, однак більше підстав вважати їх причиново-наслідковими. Інші типи безсполучникового зв'язку трапляються епізодично, як-от: *Три дими – до хмар аж. Четвертий – ще вище* (М–22, с. 92) – зіставно-протиставний.

Отже, для ідіостилю А. Мойсієнка найбільш продуктивним типом парцелятив-речень є частини складносурядних речень з єднальним і зіставно-протиставним зв'язками та частини складнопідрядних речень із підрядними причини, мети, місця, присубстантивно-атрибутивними і порівняльними.

Розгляд парцельованих членів речення розпочнемо із присудків, які справедливо вважаються найбільш вагомими у структурі простого речення. Загалом будь-який парцелят змушує читача звернути на нього увагу, а особливо парцельовані предикати, які підсилюють переживання; крім того, однорідні

предикатні синтаксеми вказують на драматизм зображених подій [Петрів, 2015, с. 127–128].

Зазвичай парцельюється один присудок: *Я й сам вагою вхмарених небес До болю стиснутий. І зверхньо так поглянув На сонце, і на світло, і на день...* (М–18, с. 51); *Та жінка, ніби найрідніша гостя, Пішла від мене, зранивши мій світ. І лиш одну мені лишила втіху – І досі згадують у літі золотім Те небо, зачароване від світла, І жовтень щасний той, і той травневий грім* (М–22, с. 157).

Традиційно парцельованому присудку може передувати усічена частина простого речення: *Фужер На моєму столі... Паном пихатим поплывував через губу коктейлем заморським, Шампаном...* (М–16, с. 111); *Чорне дерево на білім піску... Впало* (М–16, с. 144).

Характерною особливістю поезій Анатолія Кириловича є особливе оформлення парцеляції у вигляді усічення базової частини, однак після трьох крапок далі текст продовжується з малої літери: *Віддаленіла посмішка... і змовкла У вечорівім небі голубім* (М–22, с. 124); *У хорі птиць час розчинивсь... і щез, тобі ж читаю вголос я Софокла* (М–18, с. 188).

Фіксуємо і парцеляцію двох і більше присудків, що підтверджує думку: однорідні члени речення увиразнюють, створюють ефект динамізму, стрімкості подій і виконують емоційно-експресивну функцію [Топчий, 2019, с. 43]: *... Я полем йду. Торкаю сонця віть І гладжу гриви шовковисті левів* (М–18, с. 124); *Мені б весло схопить і у стремено, І часу плинного не гаяти даремно, Нові й нові все цілують уста. Прийнять на старість заповіт Христа, Потупить зір і опустить рамена, Й довіку вже нести тягар спасенний Важезного залізного хреста* (М–18, с. 184).

Характеризуючи парцельовані підмети, Х. Петрів вказувала, що підмет, відчленований від базової частини, додає ритмічності, а однорідні підмети створюють ланцюгову парцеляцію [Петрів, 2015, с. 127], що простежуємо і в поетичних творах А. Мойсієнка. Немає вагомих відмінностей у продуктивності парцелювання одиничних підметів: *Збулось. Усе. Навік. Нараз.*

Лиш ця дорога не збулась (М–18, с. 23); *Жінка іде. Юна жінка у чорному...* (М–18, с. 94) та однорідних структур: *Все тлінне в світі – ріки і вокзали. Пихата імпозантність, суєта...* (М–22, с. 162); *Ви мені наснилися в Варшаві. Дві свічі, ще й лампа при вікні* (М–18, с. 107), хоча таких конструкцій загалом небагато. Причиною цього є подібність до парцельованих підметів називних речень, а відмінність їх від аналізованих нами конструкцій полягає у відсутності зв'язку з попередньою частиною речення: *Старці... Жінки і діти... Силуети... Лягає тінню кожен їхній крок На ще дрімотне, змучене лице планети* (М–22, с. 188); *Сміється сміх. Сумує сум. Самує Сам Саваоф... Сім самоспалень, сім спасінь...* (М–18, с. 111).

Як і серед присудків, практикується парцеляція підметів (або подібних до них називних речень) з неповнотою базової частини, після якої парцелят пишеться з малої літери: *Над синьою лампою білих снігів Похилена хвіртка... і пес пелехатий...* (М–18, с. 27); *Затим буфет, гримерка... й божевільня, дім творчості, де кожен – пацієнт* (М–18, с. 172).

Парцелюються і другорядні члени речення, які виконують експресивно-видільну функцію [Топчий, 2019, с. 44], сприяють розкриттю глибинної семантики тексту [Петрів, 2015, с. 127–128], причому Х. Петрів стверджує, що переважають відчленовані обставини [Петрів, 2015, с. 128], з чим ми погоджуємося. Здебільшого це обставини способу дії, виражені прислівниками способу дії: *Біг... Біг... Біг... Навмання І навздогін...* (М–16, с. 215); *Сніг проліг на віки, напрямки білий сніг. Гулом сосон в морозянім небі стоїть... Гролом-гомоном, громовинням – Навпрошки. Напролом – Сніг білий* (М–22, с. 76) або якісно-означальними: *І батоги зав'юг зловісні Не б'ють в обличчя прямовисно... Лише навкїсно. Лише навкїсно* (М–22, с. 7); *Кермо Немовби само по собі вже. Само* (М–22, с. 108), а також іменниками: *Там, де далеч у стигмах, Там, де тиша незрима, Тихо зойкнула рима... Крило до крила...* (М–22, с. 9); *І ти ідеш. Без кпинів і образ* (М–18, с. 103) і дієприслівниками: *Ти спиш. Заблукавши у сні... чи у пісні...* (М–22, с. 120); *Паном пихатим поплявував через губу Коктейлем заморським, Шампаном...*

Забувши, нівроку... (М–16, с. 111). Як бачимо вище, поет часто використовує однорідні обставини: *Тільки віченьки, тільки віченьки... В лячнім відчаї, В зичнім відчаї (В вічнім відчаї) В ніч трагічно так колеса гальмами...* (М–22, с. 29); *Соната весни, і зорі соната, І моря соната... Алегро... Фінале* (М–22, с. 77) та залежні від усічених базових частин парцеляти: *Там тане Таня... Тонкостанно...* (М–18, с. 112); *Де вже там шукать чистоти-правоти на сторінках білованих... Чорним-чорно...* (М–22, с. 90).

Значно рідше в поезіях А. Мойсієнка трапляються парцельовані додатки: *Самотній: що маю робить з собою? З ніччю моєю і моїм днем?* (М–22, с. 173); *Нам повні дзбани дорогих напоїв – Заморських вин, чернігівських медів – Вготує доля... чи новітню Трою На тирлі зрад нових і холодів* (М–24, с. 74) та означення: *Дитяточко біжить і благовіино так Попольському щебече щось до нені... Таке малесеньке, і вже воно поляк* (М–22, с. 17); *На зеленім доріжечку Кинув срібну хтось вервечку. Дзюркітлива, сміхотлива, Не вервечка – просто диво* (М–22, с. 190). Серед них фіксуємо залежні від усічених компонентів: *Чебреці пахкі малі... Чи рожеві, чи блакитні – добре* (М–22, с. 237); *Згадаю: урвище круте, Тінь кипариса, чайки блискіт... І “обчеруський” цей “Артек” Під сивим сонцем українським* (М–18, с. 18), зокрема не виділені як окремі речення: *Тремка зажуря твоїх віч Навстріч мені тече... до мене* (М–22, с. 129); *Дихнуло весною, Десною... над тою Єдиною в світі, що світ* (М–18, с. 75), а також оформлені як головні частини складнопідрядних речень: *Малі світлячки – Хата – Що гожий день – На всі сторони світу. ...крім тієї, З котрої Донині не видно Давидка Із фронту* (М–16, с. 81); *Аж бісяться, Аби розгойдати Лапице Над криницею. Над тією, Що вчора була, Повчора* (М–16, с. 142).

Підсумовуючи, можемо погодитися з думкою В. Ачилової, що парцеляція відбувається в межах висловлення, яке може дорівнювати як простому, так і складному реченню, а відчленований компонент завжди знаходиться за межами тієї

частини висловлення, яку він поширює, і відділяється від неї знаком кінця речення, при цьому формальні зв'язки між складниками парцельованої конструкції зберігаються, а знак кінця речення є сигналом їхнього інтонаційного, а не граматичного розриву [Ачилова, 2011, с. 28]. “Кількість парцельованих конструкцій визначається структурними можливостями речення, яке розпадається, тобто кількістю підрядних частин чи однорідних членів, здатних парцелюватись <...>” [Пискач, 2011, с. 135].

Дискусія і висновки

Ідіостиль А. К. Мойсієнка характеризується значною кількістю різноструктурних парцельованих одиниць. Активно побутують у ролі парцелятив частини складносурядних і складнопідрядних речень, парцельовані присудки і обставини способу дії, а також комбіновані конструкції, де поєднуються різні типи парцеляції. Фактично, парцеляти – обов'язковий компонент у синтаксичній структурі майже кожної поезії автора, вони є важливим стилетвірним засобом, адже доповнюють, конкретизують, виокремлюють, нагнітають, дають поштовх до роздумів, часто несподіваних, неочікуваних. Парцеляція семантично вичленовує найбільш важливе для автора: це може бути виражене як відкрито, експліцитно, з допомогою загальноновживаних слів, так і приховано, імпліцитно, шляхом передавання якоїсь концептуальної інформації про навколишній світ або внутрішні переживання.

У перспективі можна з'ясувати стилістично-виражальні можливості інших синтаксичних одиниць у поетичній творчості А. Мойсієнка (напр., однорідних членів речення, вставних і вставлених конструкцій, засобів передачі чужого мовлення тощо), що дозволить сформулювати більш науково достовірне уявлення про ідіостиль поета. З іншого боку, вартує уваги характеристика парцелятив, використаних у творах майстрів пера – як сучасників Анатолія Кириловича, так і представників ХІХ–ХХ ст., адже це допоможе простежити історію становлення й узвичаєння цього стилістичного засобу принаймні на рівні художнього мовлення.

Внесок авторів: Наталія Торчинська – концептуалізація, програмне забезпечення, методологія, написання (оригінальна чернетка); Михайло Торчинський – формальний аналіз, валідація даних, написання (перегляд і редагування).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ачилова, В. П. (2011). Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія “Філологія. Соціальні комунікації”*, 24(63), 1, ч. 2, 25–31.

Бойко, Н. (2023). Домінанти наукового мовосвіту Анатолія Мойсієнка. *Українське мовознавство*, 1(53), 73–87. [https://doi.org/10.17721/um/53\(2023\).73-87](https://doi.org/10.17721/um/53(2023).73-87)

Вінтонів, М. О., Вінтонів, Т. М., & Мала, Ю. В. (2018). *Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі*. ТОВ “ТВОРИ”.

Галів, У. (2014). Парцеляція як домінанта поетичного синтаксису Ліни Костенко (на основі історичних романів у віршах “Берестечко” та “Маруся Чурай”). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 29, 47–56.

Єрмоленко, С. Я. (2017). Лінгвостилістика в контексті загального мовознавства. *Мовознавство*, 4, 20–27.

Загнітко, А. (2009). *Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект*. Донецьк.

Кузьменко, В. (2009). Обличчям до сонця: традиції модерну і модерн традицій як джерела поезики Анатолія Мойсієнка. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 2, 101–107.

Осіпчук, Г. (2020). Рецепція образу природи в поетичному доробку Анатолія Мойсієнка (на матеріалі збірки “Мене любов’ю засвітили скрипки”). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 29, 3, 72–78. eUSPUIR. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13215>

Петрів, Х. (2015). Парцеляція як прийом експресивного синтаксису в системі ідіостилю Оксани Пахльовської. *Лінгвостилістичні студії*, 2, 126–133. <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/55>

Пискач, О. (2011). Особливості парцелювання основних синтагм складного речення в мові закарпатської преси кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Українознавець*. Львів, 134–137. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/49263>

Станіслав, О. (2012). Проблема парцеляції у сучасній лінгвістичній науці. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 105(1), 377–381. eVNUIR. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1194>

Строкаль, О. (2018). Поетика кольороназв у творах Анатолія Мойсієнка. *Українське мовознавство*, 1(48), 29–36. [https://doi.org/10.17721/um/48\(2018\).29-36](https://doi.org/10.17721/um/48(2018).29-36)

Топчий, Л. В. (2019). Функціонально-стилістичні вияви парцеляції у творі Мирослава Дочинця “Вічник. Сповідь духу”. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 30(69), 2, ч. 1, 42–46. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/08>

Українська мова: Енциклопедія (2004). У В.М.Русанівський (Ред. колегія). В. М. Русанівський [та ін.]. Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана.

Шевченко, Т. В. (2007). *Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Дніпропетровський національний університет].

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

М–22 – Мойсієнко, А. (2022). Зелен-кущ на кам'янім узбіччі. Інтерсервіс.

М–16 – Мойсієнко, А. (2016). Леза зел. Книга верлібрів. Дивосвіт.

М–18 – Мойсієнко, А. (2018). Синьоліт ліхтарів синьоїрїї. Книга сонетів. Зі студій про сонет. Щек.

REFERENCES

Achilova, V. P. (2011). Parceling as one of the of expressive syntax techniquis. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series “Phylology. Social communications”*, 24(63), 1, 2, 25–31 [in Ukrainian].

Boyko, N. (2023). Dominants of scientific language education Anatolii Moisiienko. *Ukrainian linguistics*, 1(53), 73–87 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/um/53\(2023\).73-87](https://doi.org/10.17721/um/53(2023).73-87)

Haliv, U. (2014). Parcelyaciya as a dominant of Lina Kostenko’s poetic syntax (from the historical novels “Berestechko” and “Marusya Churay”). *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*, 29, 47–56 [in Ukrainian].

Kuzmenko, V. (2009). Facing the sun: modern traditions and modern traditions as sources of poetics by Anatoly Moysienko. *Visnyk*

Mariupolskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia, 2, 101–107 [in Ukrainian].

Osipchuk, H. (2020). Reception of the image of nature in Anatoliy Moysienko's poetic work (based on the material of the collection "I was illuminated by violins with love"). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 29, 3, 72–78 [in Ukrainian]. eUSPUIR. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13215>

Petriv, Kh. (2015). Parceling as a method of expressive syntax in the system of Oksana Pakhlovska's individual style. *Linhvostylistychni studii*, 2, 126–133 [in Ukrainian]. <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/55>

Pyskach, O. (2011). The peculiarities of parcelling of the main syntagmas of the complex sentence in the language of Transcarpathian press in the end of XX century – at the beginning of XXI century. *Ukrainoznavets*. Lviv, 134–137 [in Ukrainian]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/49263>

Rusanivskiy V. M. (Eds.) (2004). *Ukrainian language. Encyclopedia*. Vyd-vo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana [in Ukrainian].

Shevchenko, T. V. (2007). Parcellation in Ukrainian poetic speech of the second half of the 20th century [Abstract of the thesis of the Candidate of Philosophical Sciences, Dnipropetrovsk National University] [in Ukrainian].

Stanislav, O. (2012). Problema partseliatsii u suchasni linhvistychnii nauksi [The problem of parcellation in modern linguistic science]. *Naukovi zapysky*. Serii: filolohichni nauky, 105(1), 377–381 [in Ukrainian]. eVNUIR. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1194>

Strokal, O. (2018). Poetics of color names in Anatolii Moisiienko's creativity. *Ukrainian linguistics*, 1(48), 29–36 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/um/48\(2018\).29-36](https://doi.org/10.17721/um/48(2018).29-36)

Topchyi, L. V. (2019). Functional and stylistic proofs of parcelling in the work "Vichnyk. Spovid dukhu" by Myroslav Dochyntsa. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series "Phylogeny. Social communications"*, 30(69), 2, 1, 42–46 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-1/08>

Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., & Mala, Yu. V. (2018). *Syntactic means of expressiveness in Ukrainian political discourse*. TOV "TVORY" [in Ukrainian].

Yermolenko, S. Ya. (2017). Linguisticstylistics in the context of general linguistics. *Movoznavstvo*, 4, 20–27 [in Ukrainian].

Zahnitko, A. (2009). *Ukrainian syntax: theoretical and applied aspect*. Donetsk [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

M-22 – Moisiienko, A. (2022). *Zelen-kushch na kamianim uzbichchi* [*A green bush on a stone curb*]. Interservis [in Ukrainian].

M-16 – Moisiienko, A. (2016). *Leza zel. Knyha verlibriv* [*Blades of green. The book of verlibres*]. Dyvosvit [in Ukrainian].

M-18 – Moisiienko, A. (2018). *Synolit likhtariv synoyrii. Knyha sonetiv. Zi studii pro sonet* [*The blue light of the lanterns is blue. A book of sonnets. From studies about the sonnet*]. Shchek [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 14.02.24

Прорецензовано / Revised: 15.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 19.03.24

Nataliya TORCHYNska, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6182-0027

e-mail: torchynskan@khmnu.edu.ua

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

Mykhailo TORCHYNSKYI, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-5268-0237

e-mail: mina@ukr.net

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

**STRUCTURAL AND FUNCTIONAL FEATURES
OF PARCELED CONSTRUCTIONS
(BASED ON THE POEMS OF ANATOLII MOISIENKO)**

Background. Parceled constructions are qualified as special stylistic figures, in which parts of a single sentence are separated into independent sentences by intonation or punctuation. The main statement is considered the basic part. The parcel is one or more defined components that function as separate syntactic units but are completely dependent on the main structure both by implication and syntactic functions.

The content-enhancing and rhythm-melodic functions of parceled constructions, which are in the first instance used to enhance their semantic weight, are considered to be the main ones.

Methods. To determine the structural and functional features of parceled constructions of Anatolii Moisiienko's poetic works, the following methods were used: linguo-stylistic analysis (the regularities of language functioning in various spheres of communication are determined), the pragmatic method (the internal regularities of the choice and lexical units

use in a typified communication situation are identified), the contextual method (the semantics of language units are analyzed in unity with their micro-context and macro-context, what makes it possible to establish the meaning of the studied element of the text), discursive analysis (characterizing of the communicative event, the situation that integrates the text, with other its components, in particular with circumstances, time, space, cognitive and psychological factors), intent analysis (actual intentions of communication participants are revealed by the features of their speech, communicative behavior).

Results. It is proposed to divide the parceled constructions into two groups: 1) parceled sentences, when the parcels are parts of complex sentences – complex ordinal, complex subjunctive, complex unconjunctive; 2) parceled parts of the sentence – subjects, predicates, adjuncts, definitions and circumstances. Parceling is determined both by the features of the rhythm-meloding of poetry and by the need to specify the peculiarities of the depicted events, first of all emphasizing their semantic weight.

Conclusions. In the poetic works of Anatolii Moisiienko, parcelation is an important stylistic tool. Parts of compound, complex sentences, parceled Predicates, and Adverbial Modifiers of manner, as well as combined constructions where different types of parceling are combined, actively play the role of parcels.

Key words: parceling, basic part, parcel, structure, functioning, stylistic and expressive possibilities.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

УДК 811.161.2'42(091)

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).121-140](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).121-140)

Ірина КОЧАН, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-5709-2933

e-mail: kim1950@i.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка,

Львів, Україна

БАРВИСТИЙ СВІТ ПОЕЗІЙ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА

Вступ. Розглянуто барвний світ поезій А. Мойсієнка, у якому чітко окреслено мовну картину світу автора, його внутрішнє сприйняття довкілля через колір. Аналіз здійснено в лексико-семантичному аспекті; враховано граматичне і словотвірне вираження барвопозначень, що дозволило чітко окреслити ментальну свідомість письменника, його мистецьку особистість, яка виступає невід'ємною частиною поезій автора, формує настрій твору, його неповторність. Уживання колірної гами невід'ємне від ідіостилю письменника, що визначає творче обличчя автора, проявляється в його поглядах на явища природи та людське життя.

Методи. Описовий, контекстологічний, трансформаційно-стилістичний.

Результати. У поезії А. Мойсієнка барви позначають явища природи, служать засобами змалювання пейзажів, портретів, явищ навколишнього світу, передають настрій ліричного героя, змальовують як абстрактні поняття, так і конкретні предмети. Усі ці барвні образи увібрали глибину національної культури, народної психології, індивідуального світобачення митця.

В арсеналі автора як ахроматичні, так і хроматичні барви; барвні лексеми виражені різними частинами мови: прикметниками, іменниками, дієсловами, прислівниками, які мають різну структуру, передають різну насиченість кольору, характеризуються неоднаковою синтагматикою з різним асоціативним полем.

Висновки. Барвний світ поезій Анатолія Мойсієнка – це його життя, довкілля, рідна земля, люди, що його оточують, тобто яскравий, різноманітний національно-культурний часопростір, у якому перебуває ліричний герой авторових поезій. Колористична парадигма поетичних творів митця охоплює найширший пласт семантикопозначень предметів і явищ навколишнього світу,

портретних і внутрішньопочуттєвих характеристик. Кожна барва стає індивідуальним маркером поетичного тексту, може змінюватися за колірним тоном, насиченістю і яснотою, що дозволяє досить точно і в той же час образно означувати навколишній світ і ліричного героя в ньому.

Ключові слова: барви поезій, семантика барволексем, авторська картина світу, ідіостиль, А. Мойсієнко.

Вступ

Віршований текст – це різновид художнього тексту, з наявністю ритму, мелодики, який має свій зміст і форму, що функціонують під впливом екстралінгвальних, соціокультурних, психологічних та інших чинників. Поезія А. Мойсієнка – це філософія буття, виняткова характеристика емоційно-психологічного стану людини, характеристика навколишнього світу. Кожен автор має свою мовно-зображальну картину світу – всебічну й багатогранну. Засобами вираження емоційної та мисленнєвої ознаки автора часто стають барви, виражені словом. Вони посідають ключові позиції в семантико-стилістичному аспекті поетичного мовлення. Мовна специфіка барвоназв у художніх творах вказує на ідіостиль митця, на особливості його творчої манери.

Актуальність дослідження. Мова сучасної поезії постійно розширює семантику кольорономенів, однак залишається одним із малодосліджених аспектів індивідуально-авторської картини світу митця, зокрема на рівні семантико-функціональної характеристики кольорономенів у образно-динамічній системі художнього тексту.

Мета дослідження – системний аналіз барвної лексики у творах А. Мойсієнка, що здійснюється на основі таких методів: описового (передбачає процедури нагального аналізу та систематизування досліджуваних одиниць); контекстологічного (аналізується семантика мовних одиниць у єдності з їхнім оточенням), трансформаційно-стилістичного (пов'язаного з інтерпретацією лексико-семантичних структур у тексті).

Об'єктом дослідження є активно вживані в поезії лексичні одиниці зі значенням кольору. *Предметом* – семантичні, структурні і функціональні особливості колористичної лексики у поетичних текстах. Основним матеріалом дослідження стала збірка А. Мойсієнка “Вибране” (2006), а також поезії збірки “Зелен-кущ на кам'янім узбіччі” (2022).

У поезії та прозі сучасних авторів барви привертають до себе все більше і більше уваги літературознавців, мовознавців. Одні дослідники зупиняються на творах одного автора й описують гаму кольорів, притаманних творчій манері письменника (В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового, Б. Лепкого) – І. Бабій; Т. Шевченка – А. Критенко, інші описують один колір в палітрі конкретного письменника: *білий* (Г. Чупринки) – О. Кузьміна, О. Олеся – О. Сидоренко, чи *білий* колір у кількох письменників (Л. Ставицька); *червоний* у різних авторів (А. Порожнюк), *синій* (І. Бабій), *сірий* (Л. Грибова). Кольороназви у фразеології досліджували Л. Бойко та С. Сабліна. Стилїстичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко розглянула Г. Губареват. Класифікацією барволексем української мови займалися А. Критенко, А. Кириченко й ін.

Історію назв кольорів в українській мові подали В. Горобець, О. Дзівак, Г. Півторак. Проблема семантики кольоративів і їхньої естетичної значущості в художньому тексті розглядали в наукових працях І. Бабій, В. Дятчук, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт та ін. Поетику колірних символів висвітлено в дослідженнях С. Єрмоленко, О. Рудь, Л. Шилунової. Мовознавці досліджували також мовні концепти у творах письменників, різноманітні класифікації позначень кольорів.

Про творчість А. Мойсієнка написано чимало цікавих досліджень, зокрема мову його поезій аналізували В. Берковець, Н. Бойко, Г. Вокальчук, О. Гарачковська, Н. Гуйванюк, В. Калашник, М. Плющ, Х. Сторожук, І. Хлистун та ін. Епітети детально дослідила Т. Рудюк, метафори були в полі зору А. Білозуб, Л. Кравець, порівняння в поезіях Анатолія Мойсієнка описала О. Мацько. Проте барвне слово в його творчості далеко не завжди привертало увагу дослідників, більше – принагідно.

Результати

Пласт лексики на позначення кольорів є носієм багатого інформаційного матеріалу. Вивчення кольоропозначень здійснюється в різних напрямках. Людина сприймає колір не лише фізіологічно, а й душевно. Барва – природний колір, забарвлення, тон, колорит, відтінок, а також характер.

Кожній із них властивий різний спектр сполучуваності з іншими лексемами: 1) максимально широкий; 2) середній; 3) мінімальний. Зокрема, в поезії А. Мойсієнка спостерігаємо таку синтагматику барвопозначень:

- **білий** (бик, день, сніг, камінь, кінь, прапор, пісок, світ, пелюсток...); **біла** (ромашка, тінь, чайка), **біле** (пекелля, коріння, тіло, плаття берізки...), **білі** (острівці снігу);

- **чорний** (гриф, креп), **чорна** (земля, тінь), **чорне** (дерево, небо, світіння), **чорні** (брови, віконниці, соняхи); ці кольори здебільшого контрастують поміж собою: **чорні і білі** (фігури), **чорне** дерево на **білому** піску;

- **сивий** (газда, дощ, маєстро, страх), **сива** (голова, качечка), **сиве** (сонце українське), **сиві** (грона);

- **сірий**: **сіре** (небо), **сірі** (ночі);

- **сизий**: **сизі** (обніжки);

- **блакитний** (картузик); **блакитна** (височінь, музика, хвиля, стеля...), **блакитне** (око), **блакитні** (долоньки, дисертації, проліски);

- **голубий** (сад, манеж), **голуба** (стезя), **голубе** (небо), **голубі** (вагони, морози, овали хмарин, ранки, тополі);

- **синій** (вітер, дощ, птах, лід, кит, травень), **синя** (брама, волошка, заполоч відлиги, лампа, світлотінь, хмара), **сине** (місто, озеро, поле, плесо, тло океану), **сині** (вікна, дзвони, журавлі, іскри);

- **жовтий**: **жовті** (жолуді), **жовтогруді** (синички);

- **черлений** (день), **черлене** (світаннячко, шемрання), **черлені** (кетяги);

- **червоний** (мак), **червоне** (вогнище китайки);

- **багряний**: **багряна** (тінь);

- **рожевий**: **рожева** (окалина);

- **фіолетовий** (свєтр), **фіолет** (неба);
- **зелений** (барвіночок, віадук, моріжок, сад, сміх, поїзд, степ, хміль), **зелена** (кора, неділя, рана, оаза, травичка, собітка, Тройця), **зелене** (жито, листя, вишиваннячко, небо), **зелені** (гаї, віадук, леви, свята, стрічки);

- **золотий** (дош, каблучок, пожежник), **золота** (кульбаба, рибка, Родощ, слава, пектораль), **золоте** (есе, рядно, узлісся), **золоті** (вітри, громи, пожежі, клешні, шоломи);

- **срібний** (усміх, невід), **сріблистий** (іній), **срібна** (вервечка, ніч, осінь, течія), **срібне** (плесо), **срібні** (струмки, шати).

Як бачимо, домінують *біла, синя, зелена* барви.

Спостерігаємо і поєднання декількох кольорів: *жовто-зелена* (пляшка), *голуба білосніжність*, *золоте-голубе* (тіло джмеля), *яскраво-червоне* (сонце), *голубувато-сірі* і *червоно-цегляні* (хмари).

Позначення барви притаманне здебільшого **прикметникам**, які інколи мають коротку форму: *зелен-* (бір, дуб, гай, ліс), або у своєму складі афікси, що дещо змінюють семантику кольору до його посилення чи послаблення, тобто позначають різний ступінь вияву колірної ознаки. **Посилення:** *темнюща* вість, *празелений* (ліс); **послаблення,** неповноти вияву, наближення до барви: *сріблистий* (іній), *жовтава* (жилка кленового листка); може входити до складу композитів: *сивочолий* (конюх), *золотолистий* (плагіат), *рожевобокі* (снігурі), чи юкстапозитів: *жовто-зелена* (пляшка), *голубувато-сірі* і *червоно-цегляні* (хмари), *чорнющо-чорна* (тінь); *пребілий-білий* (сніг). Кожен колір може змінюватися у трьох напрямках: за колірним тоном, насиченістю і яснотою.

Позначення барви може передаватися іншими частинами мови:

- **іменниками:** *фіолет* неба, *вранішня синь*, *струмить блакиттю*, *злотом* люльку креше, *небесна голубизна*, складної побудови: *білосніжність*, *синьовир*, *синьоліт*, *синьозір*, *синьоирій*, *чорносміх*, *чорногруддя* дум, *голуба білосніжність*, *сміється чорнослово*, чи юкстапозитної структури: *білодзвоном-бетоном*;

- **прислівниками:** *біло-біло*, *кров'ю червоно* стіка, *льон цвіте синьо*, *срібно* пестить скроні пил дорожній, *зашумувало зелено* листя, *засвітилася зелено* кора, *світлофор... горить червоно*

в міжвітті перехрестя; *чорнохмарно* упилося небо, *синьогриво* даль підперезав;

• **дієсловами:** хмара *присиніла*, сад *відзеленів*, соняхи *зчорніють*, морозець перший *посріблів* покоси, дієслівними формами: *золочена* дуга місяця, *золочена* кокарда місяця.

Існують у лексиконі автора й барви за подібністю до іншого предмета: *бузкові* (відсвіти), *вишневе* (небо), *яблукове* (надвечір'я), *малинове* (плече), *трояндовий* (туман).

Барва – це важливий чинник, який допомагає художникові слова виразити думки і відчуття. Зрозуміти її позначення – це проникнути в глибини підсвідомості письменника, осягнути своєрідність його творчої лабораторії, індивідуальні риси авторського бачення. Зрозуміло, що в кожного митця своє вміння використовувати кольори, своє осмислення тої чи тої проблеми.

У поезії А. Мойсієнка барвна лексика виступає на означення: 1) явищ природи; 2) рослинного і 3) тваринного світу; 4) пейзажів; 5) портретних замальовок; 6) абстрактних понять; 7) виробничо-побутових предметів; 8) емоційного стану, настрою, стану душі, внутрішніх переживань. Нижче наведемо приклади.

1. Явища природи: *До Дніпра прийшла у гості **Синя** хмара з високості. Ось тобі мої гостинці – **срібен** дощик у рукав (398)¹. Випурхнули грози в **золотих** громах (401), Довкола одна **зелен-пилюка** (421). Ти все ще бачитимеш таке **голубе** небо (422); <...> з **блискучої** пластмаси виокруглю **яскраво-червоне** сонце (428). Вітер уздовж проводів дуднить металевим холодом Час від часу в **зеленому** небі (427). В чеканні марнім **синя** хвиля... Й поезії земне коріння **Вишневим** небом зацвіте. хай сміється **чорносливо** злива, злу наперекір (Зелен-кущ, 50). І небо **чорнохмарно** упилося звучанням великоднім, велемовним (334). І **синій** лід, мов **синій** кит, У січні їй лише наснитись (42). Випурхнули грози в **золотих** громах (401).*

2. Рослинний світ: ***Блакитні** проліски тендітні мують ніжски (364); Лиш **синьо** льон цвіте за звичкою... <...> Де*

---

¹ Тут і далі у дужках вказуємо сторінки цитованих прикладів зі збірки “Вибране”, для прикладів зі збірки “Зелен-кущ на кам’янім узбіччі” зі сторінками зазначаємо скорочену назву збірки.

в **синім** полі й електрички чужому болю не чужі... (368). **Зелен** ліс, **зелен** гай, **зелен** бір-дідуган, **зелен** дуб-сонцелюб, **зелена** травичка (393). **Зелен-дуб** – велетень, леле! Вперезався хмелем **зеленим**. **Зелений** барвіночок гінке та веселе **зелене** вишиваннячко до ніг йому стеле (415). А улітку пишно так Зацвіте **червоний** мак (395). **Жовтень жовті** жолуді На базар несе (355). **Підсніжник** аж сплесне в долоньки **блакитні** (59). **Йце** не скоро **золота** кульбаба **срібною** стане, мов вітер (307). **Чорні** соняхи... **Більш** не вернеться літо до вас у гості (333). **Дорога** сільська моя <...> Мене підіймала над світом весняним, щоб житу **зеленому**, **синій** волошці рівнею бути (344).

3. Тваринний світ: Зацвіли на годівниці **Снігурі розжевовокі**... (405). <...> І **синичка жовтогруда** – всі радіти сонцю будуть (402). **Серед** осені в **синім** озері **Сива** качечка “кря” та “кря” (396). І тіло джмеля – **золоте-голубе**... (327). **Метелик** загубивсь у **срібній** тиші. **Соловей** на соломині вів соло **золоте** (413). Чи гриву збив тхось **білому** коневі (30).

4. Пейзаж: **Не** хочеться, щоб кінчився пейзаж – хмари **голубувато-сірі** і **чорвоно-цегляного** кольору на **зеленому** небі (422). **Щогла** – **Що** голка На **синім** тлі океану... **Окаянно** **Зшивала** **Хвилі** І небо (304). **Маленькі білі** острівці снігу посеред березня (371).

5. Портрет людини: **Через** терни йшов, роздоріжжями брів, – **Сяйво карих** віч, смуга **чорних** брів... (63). І пил дорожній **срібно** пестить скроні (349). **Суша**, ледь **жовтава** жилка кленового листка на твоїй скроні (118).

6. Абстрактні поняття: **Тільки** слава над степом вікомним стоїть – **золота**, як вісонь. **Метелик** загубивсь у **срібній** тиші. **Узолотому** вінку цвіла **Берегиня** (320). **Тремка голубинь** враз торкнулась тебе, **синє** лоно вечірньої казки. А когось **голубою білосніжністю** всміхається доля за чайним виголом... (364). **За** тінню – тінь, за **білою** – **багряна**, І **чорна** смуту навів мені... (346) **Блакитна** музика з-під абажура **Струмує** м'яко на папір... (29). **Білий** бик біг з гір (410). **Соловей** на соломині вів соло **золоте** (413). **Світання** **синя** брама (346). **Упала** **темнюща** вість (340).

7. Виробничо-побутові предмети: **Білий** камінь з альмінських кар'єрів (Зелен-кущ, 162). <...> базарні ряди **Звиваються Зеленими** віадуками <...> (387). **Осінь** витче **срібний** невід (113). **Голубі** в метро вагони – **Мов** хмарини-вітрогони (399). **Набиває вітер золотий** кисет (355). **Зяють чорні** віконниці (340).

8. Настрій, стан душі, внутрішні переживання: **Здригнеться** крик ув обімлілім тілі, **Мов** на пательні, у пекеллі **білім** **Вогонь** зміша форшмаки і книші. **Так, є** вогонь **ще, та** нема душі (82). **Ми** молоді такі...**зелено-молодо!**.. (294). **Тільки слава над степом** вікомним **стоїть – Золота**, як вісонь. **Із глибинь – нам оця сонцевіть – І** пекуча **яса, і ясна сонцезлоть, – І блакиттю** струмить, і втіша, і болить, **Обпікає** нам **душу і плоть** (323).

Як зазначає О. Строкаль, “колір може набувати додаткових асоціативно-конотативних значень залежно від сюжету, композиції, авторського задуму, контекстуального оточення. Творячи певний колористичний простір, автор відображає барви рідної для нього природи, увиразнює та доповнює їх. У його мовотворчості номінації не лише відтворюють дійсність, але й передають авторське ставлення до неї” [Строкаль, 2018, с. 30].

Уживання колірної гами невід’ємне від ідіостилію письменника. Ідіостиль визначає обличчя письменника, проявляється в його поглядах на явища природи та людське життя, це його глибокі знання рідної мови і її використання у своїй творчості.

Барви супроводжують авторську картину світу, у якій відображено рідну для нього природу, близьких людей, передано стан ліричного героя, його внутрішній світ. Ці барвні образи увібрали глибину національної культури, народної психології, індивідуального світобачення.

За спостереженнями О. Строкаля, чи не найбільш уживаним, улюбленим кольором автора є **синій**, а також **блакитний, срібний** [Строкаль, 2018, с. 30–32].

Синій – символ вірності, задуми, довір’я і безкінечности. Як безкінечними бачаться морська далечінь і небесна глибина. Цей колір настільки серйозний, що аж холодний. У ньому – фарби моря, неба і прохолода землі. Образи неба і моря з їхньою епітетикою надзвичайно промовисті в поетичній мові А. Мойсієнка.

Гей, на **синьому** небі, на **блакитному** небі вишиванкою зоряний степ (17). Це забарвлення неба, якого лише торкнувся вечір, і на ньому пробивається зоряне небо. Отож, бачимо поета-художника, закоханого в рідну землю, рідну природу.

Ген **синій** птах, грудьми розсікши воду, шубовснув глухо в вир морського лона... Вдяглась швиденько. По піску пухкому Подріботіла дріботно додому (35). Образ синього птаха, який шубовснув у воду, – розбиті мрії...

Над **синім** дощем
чи над **синім** безлюднім містом –
Ліхтарі понад **сивим** бездомним дощем <...>(86).

Ідеться і про безконечність дощу, і про нічний час (бо місто вже безлюдне), а в освітленні ліхтарів синій колір змінюється на сивий.

Ще одна пейзажна замальовка: **Сині** вікна, і місто, і літо в безодні.... **Синьозір** ліхтарів, **синьовир** ліхтарів, **Синьоліт** ліхтарів **синьоирій** (86), де відтінок барви підсилено авторськими okazіоналізмами. А дощ у нічному місті у променях ліхтарів “посивів”, тобто знебарвився. Спостерігаємо круговий рух дощу, лет його крапель.

І **синій** лід, мов **синій** кит,
У січні їй лише наснитъся (42).

Синій кит – дуже рідкісна екзотична тварина, яку сьогодні можна побачити хіба що уві сні. А **синій** лід – це лід вечірньо-нічної пори.

Різний рівень насичення синьої барви спостерігаємо не лише в прикметниках, а й іменниках-композиціях, дієслівних формах:

Неждано так ця хмара **присиніла**
З-над Сожу, а чи, може, з-над Березина...
Трьома вітрами хмара підперезана,.. (Зелен-кущ, 104)

Насиченість синього кольору з домішками червоного утворює **фіолетову** барву. Це особливий символ філософських роздумів.

Тече ріка. І неба **фіолет** –
Мені течінню зоряно-пливкою... (28).

До групи хроматичних кольорів входить **блакитний**. **Блакитна** барва символізує справедливість, лояльність, добру славу, добрий настрій. У нижченаведених рядках – це барва неба середини весни. Вона не сіра, не сива, а саме блакитна. І цей колір відбивається у водоймі.

*Але присядем на порозі квітня...
Така **блакитна** хвиля у Десни –
Що аж до сонця височінь **блакитна** (77).*

Реальні явища природи, рослини, тварини також можуть мати блакитний колір: *Підсніжник аж сплесне в долоньки **блакитні**... (59).*

Широка символіка барви може позначати чистоту, світ душі: ***Блакитна** музика з-під абажура
Струмує м'яко на папір... (29),* тобто тиха, спокійна, умиротворена, це музика творчого натхнення...

Або і з філософським підтекстом: *Із глибин – праглибин – нам оця сонцевіть – ...і **блакиттю**
струмить, і втіша, і болить, обпікає нам душу і плоть (323).*

Або у споминах з дитинства:

*І гойднеться спомин, наче музика,
В літеплі вечірньої зорі...
Дівчинка в **блакитному** картузику
Малювала **синіх** журавлів (53),*

де **блакитний** картузик – асоціюється з молодістю, юністю, а **синій** журавель з нездійсненою мрією.

Блакитний колір має синонім **голубий** із тим самим значенням.

*Хмарин квітневих **голубі** овали
Все далі від хурдеч і від зими (80).
Трави нескошені квартали
Стояли в небі **голубім**... (90).
Ніс жовтень розмальовані валізи
Щедрот осінніх в ранки **голубі** (66).
І чорнозем, аж **голубий** в леміші,
Устиг вдихнуть вже першого тепла (84).*

Голубий символізує благородство, ніжність і вірність, і легкий сум через розуміння конечності прекрасного і неповторного в людському житті та недосяжності вічного, як недосяжна небесна блакить...

Автор помічає голубі ранки не лише ранньою весною, а й ранньою осінню:

*Ніс жовтень розмальовані валізи
Щедрот осінніх в ранки голубі (66).*

Як стверджує Г. Осіпчук, “у художньому тексті відображається не лише світ поета, але й поет у цьому світі: його переконання, думки, ідеї, бажання, засудження, захоплення та інше...” [Осіпчук, 2020, с. 75].

*Левині гриви й голубий манеж –
З розгону все на кахлі із Левині (85).*

Ці рядки натякають на місце виробництва чудових кахлів, на яких зображені епізоди циркового життя.

Психологи довели заспокійливий вплив на нервову систему людини **зеленого, салатого** кольорів. Бо це барви природи.

*За Ріпками – схили зелені...
І поїзд зелений весни
Стрімкіш все відходить від мене –
Крізь ночі, безсоння і сні (25).*

Зелений поїзд весни символізує не лише зміну пори року, а й зміну життєвого часу – перехід у період зрілості. Бо за семантикою **зелений** – символ природи і молодості. Він виступає кольором надії на злагоду, мир і спокій. Його можна сприймати і як колір життя.

*Дорога в стежку перейшла
І стала вже самим міжтрав'ям...
І степ – немов суцільний шлях,
Шумкий і зелен-кучерявий (26).*

Кожна людина по-своєму сприймає барву залежно від свого психотипу.

*Зелений сад відзеленів... і в зиму
Вніс сиву голову оголену свою (41).*

Знову характеристика барв природи, зміна кольору довкілля, що відтворено різними частиномовними категоріями.

Однак натрапляємо і на незвичне, нереальне поєднання барв з лексемами, в результаті чого з'явилися образи, яких не існує в природі, напр.:

*І гладжу гриви шовковистих левів...
Зелені леви снилися мені <...>.
Чи сон, чи яв? – лише **зелений** сміх,
Якого вже і стамувать несила (111).*

В одному фрагменті нерідко спостерігаємо вживання декількох барв: *І небесно світилася якусь мить **зелена** оаза на тому місці, де знов лежало **чорне** дерево на **білім** піску (321–322). У **золотому** вінку цвіла Берегиня. Зашумувало **зелено** листя... Засвітилася **зелено** кора (320). Іще не скоро **золота** кульбаба **срібною** стане, мов вітер (307)*, що дозволяє повніше відтворити картини довкілля.

Тут спинилися лише на найпоширеніших барвах у текстах Мойсієнкових поезій (з-поміж інших кольорів – також *жовтий, золотий, срібний, розсевий* тощо).

У поетичних творах А. Мойсієнка, крім барвних кольорів (хроматичних), досить поширені і ахроматичні – *білий*, з відтінками *сірого*, та *чорний*.

Білий – символ чистоти й радості. Він – нейтральний: у ньому – чарівна сила денного сонячного світла.

***Білий** камінь з альмінських кар'єрів,
Білі плетива сонячних рук...
Ми не встигли тоді на прем'єру.
Так було лебедино довкруг... (Зелен-кущ, 162)*

Тут і реальні асоціації з альмінськими кар'єрами у Криму, де видобували вапняк для побудови Сімферопольського драматичного театру.

*Святкуємо
гори капітуляцію...
Нам білий прапор снігу*

*ліг
під ноги (44).*

Амплітуда образного осмислення навколишнього світу через білу барву – від чарівливої тендітної квітки ромашки, що немов ореол маленького сонця, притягує особливою теплотою і природною грацією (*Приємлю спорити придорожній І білу ромашкуприємлю... (12)*), до *пекелля білого вогню* в іншій поезії:

*Мов правчорашній день у кунтуші,
Здригнеться крик ув обімлілім тілі,
Мов на пательні, у пекеллі **білім**
Вогонь зміша форшмаки і книші.
Так, є вогонь ще, та нема душі (82).*

Форшмак – слово німецького походження, що позначає страву з рубленого м'яса чи риби. А *книші* – житній, рідше пшеничний, виріб з борошна, що є обрядовим хлібом для вшанування предків. Поверх круглої хлібини зверху накладають маленьке хлібенятко, яке називають “душею”. Натяк на тих, хто відійшов у вічність...

У святковому ритуалі давніх слов'ян однією з емблем був *білий* кінь, що біжить по небу. Наші предки шанували білого коня, якого вважали священним. У поета читаємо: *Чи хтось розсипав пелюсток рукав? Чи гриву збив хтось білому коневі? (30)*. Це образне переосмислення весняного пейзажу, що асоціюється із цвітінням садових дерев (яблунь, вишень, слив, абрикосів, черешень...), цвіт яких поступово осипається, забарвлюючи пелюстками все довкола. І надзвичайно промовистий заключний рядок цієї поезії:

І білять хату яблуні в саду (30).

Близькою до білої барви є *сива*. Вона не входить до переліку ахроматичних назв, бо має значення: ‘яка утратила своє забарвлення, стала білою, сріблистою (про волосся)’. *Зелений*

сад відзеленив... і в зиму Вніс **сиву** голову оголену свою (41). Цей колір у поезії уособлює зміну пір року.

*Ірпінь, Ірпінь... Вже й замело перони
Снігами несходимими, як вічність.
І вірші знов читав я... **Сиві** грона
Мені багаттям дихали у вічі (33).*

Колір диму має сивуватий відтінок. Він може позначати також і забарвлення шерсті або пір'я тварин: *Серед осені в синім озері **Сива** качечка “кря” та “кря”... (396).*

Отож, біла барва в поезії має широкий спектр позначень, переносних уживань.

Протилежна білому – **чорна** барва. Це ахроматична безбарвна група. **Чорний** – символ темряви, зла і смерті. Взагалі, всіх злих сил, процесів гниття і затемнення.

Проте не завжди з епітетом **чорний** пов'язані ті чи ті негачії. Більше того, у народнопоетичній творчості, напр., постійні епітетні вирази **чорні брови, карії очі** здавно усталилися на позначення жіночої краси. Порівняймо в поета: *й мов солодкий дим з тих далеких днів – сяйво **карих** віч, смуга **чорних** брів (63).* Такі портретні характеристики як національні ознаки молодості і краси переносяться навіть на міфічні істоти:

*Святиться день твій в сяєві Дніпровім,
В моему слові і в моїй годині...
Де Мавки чарівні та **чорноброві**
Ув оркестровім святі при калині <...> (95).*

Чорний колір може передавати і психологічний стан героя: *Мені розлука довга з Вами **чорніш** од Ваших **чорних** кіс (439).* Порівняймо також:

*Соняхи, соняхи...
Аж кружелиться
Ув очах передчасна осінь.
Чорні соняхи...
Більш не вернеться*

природи, яка може бути або дуже привабливою, умиротвореною, або навпаки: лякливою, загрозливою, страшною...

*Так грали чайки білопінно
Над морем увертюру штурму,
Що аж ставало небо чорним –
Де непокореність левина (92).*

Хто знає і любить море, легко уявить собі білопінні хвилі, що раз по раз прагнуть напасти на морський берег. А як відомо, колір моря залежить від кольору неба. Тому на його чорному фоні піністі хвилі різко контрастують, наводячи застереження і страх, бо “у небо випускали **чорне** – надсадне блискавок світіння” (92).

Контраст білого і чорного спостерігаємо і в поемі “Чорне дерево на білім піску”: **Чорне** дерево на **білім** піску уже не пам’ятає свого **зеленого** листя, своєї **зеленої** кори, **зеленої** оази, що напувала його соком...Уже не пам’ятає свого **білого** коріння, що провалилося крізь **чорну** землю у тартар (313).

Багатобарвна характеристика опису природи у творчості А. Мойсієнка (як і в будь-якого істинного митця, коли “обріі образного бачення можуть розширюватися й звужуватися, набирати різнобарвних форм, перетинатися між собою”, трансформуючися в новий образ [Кононенко, 2018, с. 143], дозволяє окреслити засобами колористики ті чи ті пейзажні, часопросторові картини доквілля, означені, напр., певною порою року.

Ось як виглядає колористика весни: *Хмарин квітневих голубі овали Все далі від хурдеч і від зими (80). Маленькі білі островці снігу посеред березня (371). Блакитні проліски тендітні мують ніжки (364). Але присядем на порозі квітня... Така блакитна хвиля у Десни –Що аж до сонця височінь блакитна (77).*

А це вже літо: *Зелен-дуб – Велетень, Леле! Вперезався хмелем Зеленим. Зелений барвіночок Гінке та веселе Зелене вишиваннячко До ніг йому стеле (415).* Природно, що ця барва є і назвою одного із національних свят: *Сьогодні Неділя Зелена, клечальна. Зелених стрічок, Любистку, М’яти, бузку Ще вчора Внесла до хати мати (378).*

А в цих рядках ідеться про осінь: *А понад озером пожовкле листя скрізь Журбою віяло <...>* (440). *Ніс жовтень розмальовані валізи Щедрот осінніх в ранки голубі* (66); *Осіннім днем на золотім узліссі Самотня сарна билася в журбі...* (66).

Нарешті зима: *І в дюнах снігових принишкла білизна мов юний гріх* (310); *Сніг проліг на віки, напрямки білий сніг* (48). *Нам білий прапор снігу ліг під ноги* (44).

Дискусія і висновки

Барвний світ поезій Анатолія Мойсієнка – це його життя, довкілля, рідна земля, люди, що його оточують, тобто яскравий, різноманітний національно-культурний часопростір, у якому перебуває ліричний герой авторових поезій. Колористична парадигма поетичних творів митця охоплює найширший пласт семантикопозначень предметів і явищ навколишнього світу, портретних і внутрішньопочуттєвих характеристик. Крім первиннозначеннєвої характеристики, барвне слово в поезії А. Мойсієнка виконує важливу асоціаливно-образну, символічну функцію, стає індивідуальним маркером поетичного тексту, може змінюватися за колірним тоном, насиченістю і яснотою, що дозволяє досить точно і в той же час образно означувати навколишній світ і ліричного героя в ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Кононенко, В. (2018). *Лінгвопоетичні етюди*. Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника.

Осіпчук, Г. (2020). Рецепція образу природи в поетичному доробку Анатолія Мойсієнка (на матеріалі збірки “Мене любов’ю засвітили скрипки”). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 29, 3, 72–78. eUSPUIR. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13215>

Строкаль, О. (2018). Поетика кольороназв у творах Анатолія Мойсієнка. *Українське мовознавство*, 1(48), 29–36. [https://doi.org/10.17721/um/48\(2018\).29-36](https://doi.org/10.17721/um/48(2018).29-36)

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Мойсієнко, А. К. (2006). *Вибране. Поезії і переклади*. Фенікс.

Мойсієнко, А. (2022). *Зелен-кущ на кам’янім узбіччі*. Інтерсервіс.

REFERENCES

Kononenko, V. (2018). *Lingupoetic sketches*. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].

Osipchuk, H. (2020). Reception of the image of nature in Anatoliy Moysiienko's poetic work (based on the material of the collection "I was illuminated by violins with love"). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 29, 3, 72–78 [in Ukrainian]. eUSPUIR. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/13215>

Stokal, O. (2018) Poetics of color names in Anatolii Moisiienko's creativity. *Ukrainian linguistics*, 1(48), 29–36 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/um/48\(2018\).29-36](https://doi.org/10.17721/um/48(2018).29-36)

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Moisiienko, A. K. (2006). *Selected. Poetry and translations*. Fenix [in Ukrainian].

Moisiienko, A. (2022). *Zelen-kushch na kamianim uzbichchi [A green bush on a stone curb]*. Interservis [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 12.12.23

Прорецензовано / Revised: 19.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 23.01.24

Iryna KOCHAN, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-5709-2933

e-mail: kim1950@i.ua

Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

**THE COLOURFUL WORLD OF POETRY
BY ANATOLII MOISIENKO**

Background. The colourful world of A. Moisiienko's poetry is analyzed in the article. The author clearly outlines the linguistic picture of the writer's world, his inner perception of the environment through the colour. The analysis is carried out in the lexical and semantic aspect, taking into account the grammatical and word-formation expression of colour designations, which allows to outline the mental consciousness of the writer, and his artistic personality, which is an integral part of the author's poems, shapes the mood of the work, its uniqueness. The use of colours is essential in the writer's idiosyncrasy, which defines the creative image of the author, manifested in his views on the phenomena of nature and human life.

Methods. Descriptive, contextual, transformational-stylistic.

Results. In A. Moisiienko's poetry, colours denote natural phenomena, serve as means of depicting landscapes, portraits, and phenomena of the surrounding world, convey the mood of the lyrical hero, and depict both abstract concepts and concrete objects. All these colourful images have absorbed the depth of national culture, folk psychology, and the individual worldview. The author's arsenal includes both achromatic and chromatic colours. Colourful lexemes are expressed by different parts of speech: adjectives, nouns, verbs, and adverbs, which have different structures, convey different colour saturation, and are characterized by different syntagmatic patterns with different associative fields.

Conclusions. The colourful world of Anatolii Moisiienko's poetry is his life, environment, native land, and people around him, that is, a bright, diverse national and cultural time-space in which the lyrical hero of the author's poems lives. The colouristic paradigm of the artist's poetic works covers the widest layer of semantic designations of objects and phenomena of the surrounding world, portrait and inner emotional characteristics. In addition to its primary meaning, the colourful word in the poetry of A. Moisiienko performs an important associative and figurative, symbolic function, becomes an individual marker of the poetic text. Each colour can vary in colour tone, saturation, and clarity, which allows one to define the surrounding world and the lyrical hero in it quite accurately and at the same time figuratively.

Key words: colors of poetry, semantics of barvolexes, author's picture of the world, idiostyle, Anatolii Moisiienko.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 811.161.2-115:398.91''18''

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).141-159](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).141-159)

Максим БОНДАРЕНКО, асп.

ORCID ID: 0000-0001-9569-8015

e-mail: maximbondarenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

ЕКСПЛІЦИТНІ СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМПАРАТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ ХІХ СТОЛІТТЯ

Вступ. Для сучасної історичної лінгвістики надзвичайно актуальним є дослідження компаративності мовних одиниць, адже вербалізація процесів і результатів порівняння дій, ознак, явищ чи предметів не лише проливає світло на систему поглядів наших предків, їхніх уявлень про людину та її місце у світі, а й дає змогу простежити особливості мовної системи на певному синхронному зрізі. Особливо цікавим є виявлення специфіки добору мовних засобів для реалізації порівняльної семантики в пареміях, які були невід'ємною частиною мовної картини світу українців минулого.

Методи. У дослідженні застосовано зіставний метод для розгляду особливостей способів вираження компаративності в пареміях, засвідчених у збірках "Галицько-руські народні приповідки" (1901–1910) І. Франка та "Українські приказки, прислів'я і таке інше" (1864) М. Номиса, а також описовий метод з прийомом внутрішньої інтерпретації для класифікації аналізованих одиниць за чітко визначеними параметрами.

Результати. На основі наявних класифікацій порівняльних конструкцій було запропоновано власну класифікацію способів вираження компаративності в пареміях. Визначено два основні способи вираження порівняльних відношень у паремійних одиницях – експліцитний та імпліцитний, а також їхні підвиди. Докладно проаналізовано структурно цілісні порівняльні конструкції (порівняльні звороти (непоширені й поширені) зі сполучниками **як, мов, немов,**

наче, неначе, неначебно, ніби, нібито, немовби, немовбито та ін. + підрядні речення); конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: кращий, ніж...; вищий, ніж...; одиниці, що мають лише об'єкт порівняння. Особливу увагу присвячено компаративним пареміям, до складу яких входять давні за походженням порівняльні сполучники (мол, аки/ак, коби), яких сучасна українська мова не фіксує, а також одиницям з двома порівняльними сполучниками, що виступають засобами мовного оформлення компаративної семантики.

Висновки. Дослідження компаративних паремій, засвідчених в аналізованих збірках, дає змогу виявити специфіку “ословлення” дійсності українцями XIX ст., з'ясувати роль і місце паремій у їхній мовній картині світу, простежити динаміку лексичної та фразеологічної підсистем української мови цього періоду. Серед експліцитних способів вираження компаративності найбільш продуктивним є творення структурно цілісних порівняльних конструкцій (порівняльні звороти (непоширені й поширені) з порівняльними сполучниками, а також підрядні речення).

Ключові слова: компаративність, компаративні паремії, порівняльні конструкції, структурні особливості паремій, експліцитні способи вираження компаративності, мовна картина світу.

Вступ

Порівняльні конструкції – давні за походженням, структурно неоднорідні та семантично складні утворення, для якісного дослідження яких необхідно застосовувати комплексний лінгвістичний підхід, що полягає в аналізі соціокультурних, когнітивних, формально-структурних, функціональних і семантичних особливостей розглянутих одиниць. Виникнення сполук з компаративною семантикою безпосередньо пов'язане із процесом пізнання людиною довкілля, адже наші предки відчували себе невіддільною частиною природи, і цей органічний зв'язок безпосередньо відображався в мові, що віддзеркалювала систему тогочасних народних уявлень. Процес формування порівняльних конструкцій пов'язаний із розвитком концептуальної та мовної картин світу українців, соціально-історичними та побутовими реаліями.

У сучасній лінгвістиці з'явилося чимало нових поглядів на підходи до дослідження категорії компаративності й одиниць, що її репрезентують. Однак, по-перше, термінологічне поле компаративності як лінгвістичної категорії не до кінця сформоване, поняттєвий апарат потребує ґрунтового аналізу, уточнення та впорядкування відповідних одиниць. На цю проблему в дисертаційному дослідженні звернула увагу Н. Шаповалова, слушно зауваживши, що «терміни “порівняння”, “порівняльна конструкція”, “порівняльний зворот”, “порівняльна структура” тощо використовуються лінгвістами певною мірою довільно, то – як синоніми, то – як абсолютно різні поняття, то, навпаки, зовсім ототожнюються. Це призводить до неточності у трактуванні понять, співвідносних із мовним порівнянням, а нерідко спотворює розуміння авторської позиції загалом» [Шаповалова, 1998, с. 1]. Авторка здійснила спробу розв'язання названої проблеми, однак нині в українській лінгвістиці далі спостерігаємо стійку тенденцію до неупорядкованості цієї терміносистеми, своєрідну довільність у потрактуванні компаративем як важливого складника мови. У нашому дослідженні термін *компаративність* розглядаємо в найширшому розумінні, що передбачає систему порівняльних одиниць, порівняльних смислових відношень і зв'язків тощо.

По-друге, вивчення порівняльних одиниць часто обмежують одним чи кількома аспектами здебільшого в межах лінгвістики, що неабияк звужує межі дослідження, унеможливорює всеохопний і глибокий аналіз компаративних конструкцій. Їх, безперечно, варто розглядати цілісно, використовувати за можливості не лише традиційні, а й новітні підходи, вибудовані на засадах мультидисциплінарності. Порівняння – одиниця не суто лінгвістичного характеру, тому її аналіз передбачає застосування знань із різних сфер: когнітивістики, логіки, філософії, психології й ін. Зокрема, на це вказує О. Грипас, розглядаючи аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. Лінгвістка зауважує, що “для представлення категорії порівняння в повному обсязі необхідно визначити її статус не тільки в мові, а й у філософії та логіці”

[Грипас, 2010, с. 98]. Однак підкреслюючи важливість комплексного підходу до вивчення порівняльних одиниць, дослідниця порушує ще одну надзвичайно актуальну проблему – розрізнення структури логічного порівняння і структури його вербальної репрезентації. Вона наголошує на необхідності цього розмежування, адже “єдність мови і мислення не означає їхнього абсолютного збігу, але логічна схема порівняння є тим спільним, що залишається постійним, незмінним у її різних мовних формах” [Грипас, 2010, с. 98]. На думку авторки, під час опису порівняльних конструкцій на формально-граматичному рівні ми можемо уникнути багатьох суперечностей і неоднозначностей, “спираючись на гносеологічне розуміння природи компаративних відношень, установлюючи глибинну основу порівняння” [Грипас, 2010, с. 98].

По-третє, нині немає чітких критеріїв диференціації компаративних конструкцій, що значною мірою ускладнює їхню систематизацію та дослідження. Натомість з’являється дедалі більше нових підходів до семантичної і структурної класифікації розгляданих одиниць, проте цілісної системи класифікаційних параметрів компаративем нині не створено. Кожен лінгвіст прагне вибудувати власну схему, яка б відповідала специфіці досліджуваного матеріалу. Скажімо, Ж. Воробйова наголошує, що чимало наявних класифікацій порівнянь створено на основі граматичних ознак, таких як, напр., спосіб морфологічного вираження, синтаксична функція. Саме тому дослідниця зазначає, що “увагу слід звернути до класифікації, що побудована на характері семантичних відношень між предметом і образом порівняння (логічні та образні)” [Воробйова, 2005, с. 42]. На її думку, саме семантична класифікація є найбільш продуктивною, адже дає змогу простежити особливості психології людей, з’ясувати специфіку їхніх індивідуальних картин світу.

Безперечно, особливості реалізації категорії компаративності в мові і специфіка функціонування різних порівняльних одиниць привертала увагу українських лінгвістів. Зокрема, О. Грипас, аналізуючи принципи категоризації компаративності

як системного утворення в українській мові, обґрунтувала доцільність вивчення цього явища саме на засадах функційно-семантичної категорії [Грипас, 2013], А. Романченко розглянула лексико-семантичні засоби вираження функцій функційно-семантичного поля компаративності в українській мові [Романченко, 2012], О. Щепка з'ясувала специфіку компаративних одиниць як репрезентантів функційно-семантичної категорії градуальності [Щепка, 2012].

Особливо широко категорія компаративності представлена в українських пареміях, які часто побудовані не стільки на основі гумору, іронії чи сатири, скільки на глибоких філософських роздумах, дидактичних настановах, морально-етичних принципах. Створення паремій із компаративною семантикою давало змогу нашим предкам якнайвлучніше передавати емоції та враження від побутових ситуацій, висловлювати думки щодо соціально-історичних подій, виражати суб'єктивне ставлення до довкілля, реалізувати свою мовну винахідливість і креативність.

Попри високий ступінь актуальності вивчення компаративних паремій та неабияку колоритність паремійного корпусу, у сучасній лінгвістиці представлено не так багато цілісних досліджень, які проливали б світло на процес формування вищезгаданих одиниць, їхню структуру та семантику, особливості функціонування. Можна згадати аналіз функціонально-семантичного статусу порівняльних конструкцій у сучасній українській мові (зокрема й на матеріалі компаративних фразеологічних одиниць, засвідчених у словниках стійких народних порівнянь) [див.: Шаповалова, 1998]; дослідження семантики та лінгвокультурного потенціалу компаративних паремій, а також специфіки їхнього онімного простору на матеріалі збірки “Українські приказки, прислів'я і таке інше” М. Номиса [див.: Бондаренко, 2023a; 2023b]; опис особливостей семантико-синтаксичної організації компаративних паремій у російській мові [див.: Садова, 2006]; порівняння компаративних відношень на матеріалі українського й англійського паремійного корпусів [див.: Шульга, 2015].

Проте комплексного аналізу способів вираження компаративності в пареміях з урахуванням їхніх структурних особливостей у сучасному мовознавстві ще не представлено, що й зумовлює актуальність і наукову новизну нашого дослідження.

Мета пропонованої статті – з'ясувати мовну специфіку експліцитних способів вираження компаративності в українських пареміях ХІХ ст. і їхні структурні особливості.

Джерельну базу дослідження становлять “Галицько-руські народні приповідки” (1901–1910) І. Франка та “Українські приказки, прислів'я і таке інше” (1864) М. Номиса, що фіксують паремійні одиниці, записані здебільшого в ХІХ ст. у різних куточках України.

Методи

Застосовано зіставний метод для виявлення особливостей способів вираження компаративності в пареміях, засвідчених у збірках І. Франка та М. Номиса, а також описовий метод із прийомом внутрішньої інтерпретації для класифікації досліджуваних одиниць за встановленими параметрами.

Результати

У сучасному мовознавстві існують різні погляди на лінгвістичну природу компаративності, а відтак – різні підходи до класифікацій способів її вираження. На нашу думку, доволі ґрунтовною є класифікація, запропонована Н. Шаповаловою у дисертаційному дослідженні, присвяченому встановленню функціонально-семантичного статусу порівнянь у сучасній українській мові. Лінгвістка виокремлює два загальні класи компаративем, у складі яких наявні менш ємні угруповання: 1) з імпліцитним показником: а) прислівникові з префіксом *по-* і суфіксами *-ому*, *-ему*, *-и*; б) з орудним відмінком у порівняльному значенні; в) суфіксальні утворення зі значенням часткової подібності; 2) з експліцитним показником порівняльних відношень: а) конструкції з показником сполучникового типу; б) компаративеми з лексемами відкритої семантики типу: *схожий*, *подібний*, *здаватися* тощо [Шаповалова, 1998, с. 2–3].

Ураховуючи специфіку паремійного матеріалу, його складність і неоднорідність, пропонуємо власну класифікацію способів вираження компаративності в пареміях, яка ґрунтуватиметься на класифікації Н. Шаповалової та розширеній нами структурній класифікації Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько [докладніше див.: Бондаренко, 2023а, с. 116–117].

Основні способи вираження компаративності в українських пареміях:

1) компаративні паремії з експліцитним показником: структурно цілісні порівняльні конструкції (порівняльні звороти (непоширені й поширені) зі сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито* та ін. + підрядні речення); конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: *кращий, ніж...; вищий, ніж...; одиниці, що мають лише об'єкт порівняння*;

2) компаративні паремії з імпліцитним показником: форма орудного відмінка в порівняльному значенні; описові порівняння; речення порівняльної структури, у яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину; порівняльно-приєднувальні конструкції, побудовані за принципом образної аналогії; заперечні порівняння; власне імпліцитні порівняльні конструкції; порівняльні конструкції типу *який... такий*.

Для якісного й ґрунтового аналізу порівняльних паремій розглянемо докладніше експліцитні способи вираження компаративності.

1. Компаративні паремії з експліцитним показником

До компаративних паремій з експліцитним показником зараховуємо ті одиниці, у яких семантика порівняння реалізується через певні формально-граматичні засоби: порівняльні сполучники, модально-порівняльні частки, поєднання порівняльних сполучників із прикметниками чи прислівниками вищого ступеня порівняння тощо. Ці одиниці є надзвичайно важливими для творення порівняльних конструкцій, адже вони виступають засобами мовного оформлення компаративної семантики. Н. Шаповалова вважає, що такий показник порівняльних відношень “відіграє

вирішальну роль у реалізації компаративного змісту в чотириелементній моделі порівняльної конструкції (“суб’єкт” – “об’єкт” – “основа” – “показник”), оскільки забезпечує її цілісність. Тобто, між компарантом і компаратором не існує реального зв’язку, він виникає лише у свідомості мовця, який прагне відтворити певну ситуацію дійсності” [Шаповалова, 1998, с. 5]. До того ж ці засоби є своєрідними формальними маркерами для пошуку одиниць із компаративною семантикою. Порівняльні конструкції з експліцитним показником не потребують додаткового осмислення та інтерпретації, адже показники компаративних відношень дають змогу швидко і якісно встановити об’єкт і предмет порівняння, а також ознаку, на основі якої це порівняння відбувається.

1.1. Структурно цілісні порівняльні конструкції (порівняльні звороти (непоширені й поширені) зі сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито* та ін. + підрядні речення)

Ця група компаративних паремій у збірках М. Номиса та І. Франка – найбільша в кількісному й найколеритніша та найінформативніша в якісному плані. До складу компаративних паремій входять такі порівняльні сполучники:

– *як*: *Спасся, як медвідь* (Н., с. 118, № 1813); *Били, як kota* (Н., с. 204, № 4030); *Хорош, як бабин Ярош* (Н., с. 343, № 7555); *Веретено як копач* (Ф., I, с. 214); *В’їдливий як гадина* (Ф., I, с. 345); *Хліб як колач, як паска, як осух* (Ф., III, с. 349) та багато ін.

Як бачимо, компаративна семантика більшості розгляданих паремій зі збірки М. Номиса реалізується саме за допомогою сполучника *як*, тому він і є найчастіше вживаним показником порівняльних відношень. Привертає увагу той факт, що у збірці І. Франка в порівняльних паремійних одиницях зі сполучниковим компонентом фактично в усіх випадках засвідчено функціонування лише цього порівняльного сполучника, послідовне використання інших сполучників із компаративною семантикою не фіксуємо. Можемо припустити, що в усному народному мовленні представники західного регіону України віддавали перевагу

саме цьому сполучнику для творення порівняльних конструкцій, він був органічним складником їхнього мовосвіту.

– **мов**: *Здихнув тяжко та важно, мов ковальський міх* (Н., с. 135, № 2277); *Величаєця, мов попада на весіллі* (Н., с. 143, № 2491); *Надувся, мов кулик на вітер* (Н., с. 180, № 3374); *Мурдуєця мов скажена пані* (Н., с. 181, № 3405); *Роздрочились, мов бугаї* (Н., с. 210, № 4168) та ін.

Порівняльний сполучник *мов* доволі часто функціонує в аналізованих одиницях зі збірки М. Номиса як абсолютний замітник вищезгаданого сполучника **як**, про що свідчить паралельне вживання обох елементів у варіантах тієї самої паремії. Однак у збірці І. Франка паремійних одиниць із таким показником порівняльних відношень не засвідчено.

– **неначе**: *Холодно, неначе перед Роздвом* (Н., с. 68, № 639); *Голосить, неначе по мертвому* (Н., с. 139, № 2383); *Хизуєця, неначе на пристяжці* (Н., с. 144, № 2508); *Забажав неначе перед смертю* (Н., с. 153, № 2692); *Йти, неначе у ярмо* (Н., с. 247, № 5095); *Вип'яв очі – неначе ті баньки* (Н., с. 306, № 6597) та ін.

У пареміях зі збірки “Українські приказки, прислів'я і таке інше” порівняльний сполучник *неначе* вживається не надто часто. Проте здебільшого він стоїть саме перед прийменниково-іменниковими конструкціями, хоча трапляються поодинокі випадки, коли цей показник порівняльних відношень функціонує перед об'єктом порівняння, вираженим іменником. В одиницях зі збірки “Галицько-руські народні приповідки” такого порівняльного сполучника не фіксуємо.

– **наче**: *Чваниця, наче тая кобила, що віз побила* (Н., с. 144, № 2511); *Оце колотить, наче чорт лозою* (Н., с. 182, № 3422); *Оце (хватає), наче собака мухи!* (Н., с. 237, № 4834) та ін.

Порівняльний сполучник *наче* є найменш уживаним у пареміях зі збірки М. Номиса, а в компаративних одиницях зі збірки І. Франка узагалі не засвідчений.

У збірці М. Номиса часто трапляються компаративні паремії, які мають варіанти, здебільшого зафіксовані в інших населених пунктах або й у межах того самого села чи міста. Привертає

увагу те, що часто таким варіативним складником є порівняльні сполучники, тобто показники порівняльних відношень у пареміях. Наприклад, на Поділлі, на території південних областей Правобережної України, а також на Лівобережжі функціонувала паремія *Написав, мов курка лапою*, на Лубенщині та в південних областях Правобережної України вона набула такого вигляду: *Написав, як сорока лапою* (зі зміною об'єкта порівняння змінився й засіб мовного оформлення компаративної семантики). До того ж, утворився ще один варіант розгляданої паремії вже з іншим порівняльним сполучником: *Се написав, неначе сорока* (засвідчений, можливо, на території Брацлавщини) (Н., с. 286–287, № 6079). Або ж у Києві та Радомишлі Житомирської області (а також у записах етнографа, фольклориста Г. Залюбовського) було зафіксовано паремію *Кива головою, неначе кобила в Спасівку*, а на території, можливо, Брацлавщини записано такий її спрощений варіант зі зміненим порівняльним сполучником: *Кива, як кобила* (Н., с. 143, № 2478). Як бачимо, у збірці “Українські приказки, прислів'я і таке інше” широко представлено явище варіативності порівняльних сполучників, які є основним засобом вираження порівняльної семантики в пареміях. В одиницях з “Галицько-руських народних приповідок” такої варіативності не спостерігаємо.

Вартими уваги є компаративні паремії, до складу яких входять давні за походженням порівняльні сполучники:

– *мол* (*Як наєсиш мезги (м'якенька кора, під товстою, на сосні) хвоївою, та нап'єсиш води моховой, то здоров'є мол возом по животу покоиць (про Литвяків)*) (Н., с. 73, № 744));

– *аки/ак* (*Біда, аки в Родні* (у гирла Росі) (Н., с. 133, № 2221); *Качаєця, ак бубник голеньке* (Н., с. 408, № 9234)); порівняльний сполучник *аки* зафіксований іще у старослов'янських рукописах X–XI ст. із порівняльним значенням (СС, с. 67), у “Словнику староукраїнської мови XVI – першої половини XVII ст.” його пояснено так: “спол. (цсл. акы) (зв'язує члени речення) (порівняльний) як...” (СУМ XVI–XVII, вип. 1, с. 85), що вказує на його активне функціонування в українській мові цього періоду,

тому й не дивно, що цей сполучник ще трапляється в кількох пареміях, засвідчених уже в ХІХ ст.;

– *коби* (*Сухий Марець, мокрий Май – буде жито коби (як-би) гай – Теплий Априль, мокрий Май – буде хліб, як гай – Як мокрий в Априль, а сухий Май, то буде в клуняхь рай* (Н., с. 59, № 446)); в інваріанті паремії використано давній порівняльний сполучник *коби*, який зафіксовано в більшості сучасних словників, проте з дещо іншими лексичними значеннями. Скажімо, у СУМ-11 лексеми *коб*, *коби* зафіксовані з такими значеннями: “1. спол. Якби, коли б. 2. спол. Аби (у 1 знач.), тільки б. 3. у знач. част. Коли б, хоч би” (СУМ, IV, с. 200) та ремаркою *діалектне*. Проте зі змісту паремії-інваріанта зрозуміло, що лексему *жито* порівнюють з лексемою *гай*, до того ж компаративну семантику цієї одиниці підтверджує її однотипний варіант (однак уже з часто вживаним сполучником *як*): *буде хліб, як гай*. Тому з упевненістю можемо стверджувати, що в народному мовленні українців ХІХ ст. цей сполучник інколи функціонував як показник саме порівняльної семантики. Зокрема, про це свідчить його фіксація у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка з такими значеннями: “1) Если-бы, когда-бы. 2) Какъ. 3) Какъ-бы. 4) Пусть, лишь-бы” (Г., т. 2, с. 258). Одним із наведених значень Б. Грінченко якраз і підтверджує те, що цей сполучник функціонував і як порівняльний. Проте з часом розглядана лексема втратила це значення, тому сучасними мовцями може сприйматися як чужорідна та незрозуміла.

У паремії *Вона так и пряде (очицями), як ...* (Н., с. 378, № 8445) пропущено об’єкт порівняння, однак наявність порівняльного сполучника забезпечує збереження компаративної семантики. Очевидно, ця одиниця була дуже популярною, тому кожен потенційний мовець міг, спираючись на власний суб’єктивний досвід, використовуючи свою лінгвокреативність, запропонувати відповідне до конкретної ситуації продовження цієї паремії.

Надзвичайно цікавими в збірці М. Номиса є паремії з двома порівняльними сполучниками, що виступають засобами мовного оформлення компаративної семантики. Наприклад, *Видав, як наче на заріз* (Н., с. 170, № 3122); *Сидить, наче як*

туман (Н., с. 180, № 3378); *Ходиш, неначе як гріх без душі* (Н., с. 486, № 10990). Можемо припустити, що одночасне використання двох однотипних сполучників зумовлене або бажанням мовця підсилити порівняльні відношення в пареміях, або одночасним співіснуванням двох варіантів із різними сполучниками, які в усному народнорозмовному мовленні злилися в один. До того ж варто зазначити, що всі вищезгадані одиниці зафіксовані в межах однієї місцевості, можливо, Брацлавщини, тому можемо кваліфікувати це явище як регіональну особливість.

1.2. Конструкції із формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: *кращий, ніж...; вищий, ніж... та ін.*

Такі конструкції теж вражають своєю колоритністю та строкатістю форм. Здебільшого в пареміях, що належать до цієї групи, прикметники та прислівники вищого ступеня порівняння поєднуються з порівняльними сполучниками або певними прийменниками. Привертає увагу той факт, що в збірці М. Номиса таких порівняльних одиниць засвідчено значно більше, аніж в І. Франка. Найпродуктивнішими є такі моделі:

– *adj. (comp. form)...* + *як*: *Гіриша відьма вчена, як родима* (Н., с. 47, № 235); *Старіший Гриць, як Парася* (Н., с. 86, № 1011); *Біда старша, як роскіш* (Ф., I, с. 77); *Близша сорочка тілу, як рідная тітка* (Ф., III, с. 202) та ін.;

– *adj. (comp. form)...* + *ніж*: *Довше моє бідацтво, ніж його богацтво* (Ф., I, с. 92); *Близша сорочка тіла, ніж кожух* (Ф., III, с. 202) та ін.;

– *adj. (comp. form)...* + *від (од)*: *Дурніший од попа – Хіба я дурніший од попа!* – *Хіба ж то він дурніший від попа ...* (Н., с. 294, № 6264); *Почин дорогий од грошей* (Н., с. 467, № 10546); *Благовісник старіший від Великоднє* (Ф., I, с. 100–101); *Верба пожиточнійша від яблінки* (Ф., I, с. 213) та ін.;

– *adv. (comp. form)...* + *як*: *Більше панів, як псів* – *...а мужиків и не видно ся за ними* (Н., с. 92, № 1169); *Більше страху, як переполоху* (Н., с. 219, № 4403); *Моя свиня більше*

знає, як ваш астроном (Н., с. 304, № 6540); *Більше* біди, як лободи (Ф., I, с. 79) та ін.;

– *adv. (comp. form)...* + *ніж*: *Се гіри, ніж* – ходи істи (Н., с. 244, № 5017); *Лекше* говорити, *ніж* зробити (Н., с. 266, № 5603); *Більш* смороду, *ніж* потіхи (Н., с. 439, № 9853); *Борше* багатий запотребує бідного, *ніж* бідний багатого (Ф., I, с. 143); *Більше* відваги *ніж* розуму (Ф., I, с. 307) та ін.;

– *adv. (comp. form)...* + *від (од)*: *Допекла гіри од* сирі кваші (Н., с. 156, № 2767) та ін.

Показовим є те, що в збірці “Українські приказки, прислів’я і таке інше” М. Номис подає доволі багато граматично однакових (однотипних) конструкцій, які, очевидно, були напрочуд популярними серед українців минулого. Усі вони відповідають моделі “*лучче..., ніж/як/чим...*”: *Лучче* держатись у багатого пана за клямку, *як* у бідного за столом сидіти (Н., с. 93, № 1188); *Лучче* з медведем борікацьця, *ніж* з паном рахувацьця (Н., с. 94, № 1207); *Лучче* птиці на сухій гільці, *чим* ся в золотій клітці (Н., с. 100, № 1336); *Лучче* своє личко, *як* чужий ремінець (Н., с. 431, № 9682); *Лучче* свої воші бити, *ніж* чужі гроші лічити (Н., с. 431, № 9683) та багато інших. У збірці “Галицько-руські народні приповідки” укладач рідко фіксує одиниці, вибудовані за такою моделлю, у засвідчених одиницях лексему *лучче* замінено на *ліпше*, що відповідало особливостям тогочасного мовлення представників західного регіону України: *Ліпше* відригаючи, *ніж* спльовуючи (Ф., I, с. 317); *Ліпше* солом’яне житє, *як* золота смерть (Ф., III, с. 194) та ін.

В обох розгляданих збірках трапляються компаративні одиниці з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників, однак із пропущеними порівняльними сполучниками. Очевидно, це зумовлено економією мовних ресурсів. Однак варто зауважити, що порівняльні відношення реалізуються повною мірою, адже пропущені показники компаративної семантики легко відновити з контексту. Наприклад: *Москаль як ворона, та хитріший* чорта (Н., с. 78, № 838); *Звиваєця жсавій* гадюки (Н., с. 272, № 5755); *У друга вода солодча* вражеського меду (Н., с. 422, № 9513); *Висше* носа писок *задирати* (Ф., I, с. 269); *Бода-с* справ *тонше* волоса, *а дальше* голоса! (Ф., III, с. 219) та ін.

1.3. Одиниці, що мають лише об'єкт порівняння

Часто укладачі збірок фіксують цікаві порівняльні одиниці, що мають лише показник порівняльних відношень (порівняльний сполучник) та об'єкт порівняння, натомість предмета порівняння немає. На нашу думку, це зумовлено тим, що порівняльна частина паремії ставала дуже популярною, легко відтворюваною, тому предмет порівняння втрачався, а об'єкт з порівняльним сполучником вільно функціонував, міг приєднуватися до будь-якого нового предмета залежно від особливостей ситуації, що породжувала нові прислів'я та приказки. У збірці М. Номиса таких випадків зафіксовано доволі багато, І. Франко засвідчує такі одиниці рідше. Серед порівняльних сполучників найбільш поширеними були такі:

– **як**: *Як у батька за пазухою* (Н., с. 111, № 1638); *Як у воду впав* (Н., с. 121 № 1893); *Як кіт в салі* (Н., с. 173, № 3195); *Як у болото верг* (Ф., I, с. 161); *Як вилами світ пхати* (Ф, I, с. 250); *Як на огни згоріло* (Ф, II, с. 628);

– **наче**: *Наче курця впустив* (Н., с. 135, № 2284); *Оце! неначе та орда* (Н., с. 156, № 2780); *Наче сутана у камені шумить* (Н., с. 182, № 3433);

– **мов**: *Мов та скаженюка* (Н., с. 181, № 3394); *Мов чарами одвело* (Н., с. 240 № 4917); *Мов заморочено* (Н., с. 353, № 7842) та ін.

Дискусія і висновки

Дослідження компаративності як лінгвістичної категорії потребує розв'язання багатьох проблем, які існують у сучасній лінгвістиці. Вивчення компаративних паремій, засвідчених у збірках М. Номиса та І. Франка, є надзвичайно важливим, адже дає змогу осягнути специфіку концептуальної і мовної картин світу українців ХІХ ст., простежити динаміку лексичної та фразеологічної підсистем тогочасної української мови, а також схарактеризувати екстралінгвальні чинники, що тією чи тією мірою впливали на вибір мовних одиниць під час комунікації. Серед основних способів вираження компаративності в пареміях виокремлюємо експліцитні й імпліцитні. У більшості паремій,

засвідчених у розгляданих збірках, компаративність виражена експліцитно, ідеться здебільшого про ядрові одиниці. Цей спосіб вираження компаративності вважаємо продуктивним і необхідним для повноцінної реалізації порівняльних відношень у пареміях. Вважаємо, що перспективним є дослідження ще й імпліцитних способів вираження компаративності в розгляданих одиницях, що дасть змогу сформуванню цілісного уявлення про специфіку реалізації порівняльної семантики в пареміях, ґрунтовніше з'ясувати їхні структурні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бондаренко, М. О. (2023а). Семантика і лінгвокультурний потенціал компаративних паремій (на матеріалі збірки Матвія Номиса “Українські приказки, прислів'я і таке інше”). *Українська мова*, 1(85), 114–124. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.114>

Бондаренко, М. О. (2023b). Онімний простір українських компаративних паремій (на матеріалі збірки Матвія Номиса “Українські приказки, прислів'я і таке інше”). *Українське мовознавство*, 53, 120–134. [https://doi.org/10.17721/um/53\(2023\).120-134](https://doi.org/10.17721/um/53(2023).120-134)

Воробйова, Ж. Ю. (2005). Порівняння в функціонально-семантичному аспекті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*, 1, 41–45.

Грипас, О. Ю. (2013). Принципи категоризації компаративності як системного утворення в українській мові. *Studia philologica*, 2, 16–19.

Грипас, О. Ю. (2010). Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, 6, 97–100.

Романченко, А. П. (2012). Лексико-семантичні засоби вираження компаративності (функції та їх реалізація). *Вісник ОНУ*, 17, 4, 149–158.

Садова, Г. Ю. (2006). *Семантико-синтаксична організація компаративних паремій* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України].

Шаповалова, Н. П. (1998). *Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Дніпропетровський державний університет].

Шульга, С. Я. (2015). Компаративні відношення на матеріалі українських та англійських паремій: зіставний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 19(2), 137–140.

Щепка, О. (2015). Компаративні одиниці як репрезентанти функційно-семантичної категорії градуальності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*, 22, 121–124.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Г. – Грінченко, Б. (Упорядн.) (1996). *Словарь української мови: у 4 т., т. 2. Наукова думка.*

Н. – Номис, М. (Уклад.), Пазяк, М. М. (Упорядн.). (1993). *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Либідь.

СС – Цейтлин, Р. М., Вечерка, Р., & Благова, Э. (Ред.). (1999). *Старославянський словарь (по рукописям X–XI веков)*. Русский язык.

СУМ – Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т., т. 4*. Наукова думка.

СУМ XVI–XVII – Гринчишин, Д., & Чікало, М. (Ред.). (1994). *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст., 1*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Ф. – Франко, І. (Ред.). (2006). *Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т.* Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

REFERENCES

Bondarenko, M. O. (2023a). Semantics and linguocultural potential of comparative paremias (based on the material from the collection of Matviy Nomys “Ukrainian sayings, proverbs, and so on”). *Ukrainian language*, 1(85), 114–124 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.114>

Bondarenko, M. O. (2023b). Onymic space of Ukrainian comparative paramias (based on the material from the collection of Matviy Nomys “Ukrainian sayings, proverbs, and the like”). *Ukrainian linguistics*, 53, 120–134 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/um/53\(2023\).120-134](https://doi.org/10.17721/um/53(2023).120-134)

Grypas, O. Yu. (2013). Principles of categorization of comparativity as a system formation in the Ukrainian language. *Studia philologica*, 2, 16–19 [in Ukrainian].

Grypas, O. Yu. (2010). Aspects of the study of the functional-semantic category of comparison. *Scientific journal of the National Pedagogical*

University named after M. P. Drahomanov. Series 10: Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language, 6, 97–100 [in Ukrainian].

Romanchenko, A. P. (2012). Lexical-semantic means of expressing comparativity (function and realization). *Bulletin of ONU*, 17, 4, 149–158 [in Ukrainian].

Sadova, H. Yu. (2006). *Semantic and syntactic organization of comparative paremias* [Abstract of the thesis of the Candidate of Philol. Sciences, Institute of Linguistics named after O. O. Potebnia of the National Academy of Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].

Shapovalova, N. P. (1998). *The functional-semantic status of comparative constructions in the modern Ukrainian language* [Abstract of the thesis of the Candidate of Philol. Sciences, Dnipropetrovsk State University] [in Ukrainian].

Shulga, S. Ya. (2015). Comparative relations on the material of Ukrainian and English paremias: a comparative aspect. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 19(2), 137–140 [in Ukrainian].

Shchepka, O. (2015). Comparative Units as Representatives of Functional Semantic Category of Graduality. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi. Series: Philology (linguistics)*, 22, 121–124 [in Ukrainian].

Vorobyova, Zh. Yu. (2005). Comparison in the functional-semantic aspect. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 8: Philological sciences (linguistics and literary studies)*, 1, 41–45 [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Г. – Grinchenko, B. (Compiler). (1996). *Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes*, vol. 2. Naukova dumka [in Ukrainian].

Н. – Nomys, M. (Compiler), Pazyak, M. M. (Ed.). (1993). *Ukrainian Sayings, Proverbs and the Like*. Lybid [in Ukrainian].

СС – Zeitlin, R. M., Vecherka, R., & E. Blagova (Eds.). (1999). *Old Slavonic dictionary (based on manuscripts of the 10th–11th centuries)*. Russkiy yazyk [in Russian].

СМ – СМ – Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols*, vol. 4. Naukova dumka [in Ukrainian].

СМ XVI–XVII – Hrynchyshyn, D., & Chikalo, M. (Eds.). (1994). *Dictionary of the Ukrainian language of the 16th – first half of the*

17th centuries, 1. I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Ф. – Franko, I. (Ed.). (2006). *Galician-Ruthenian Folk Paremias: in 3 volumes*. Ivan Franko LNU Publishing Center [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 05.03.24

Прорецензовано / Revised: 03.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 08.04.24

Maksym BONDARENKO, PhD Student

ORCID ID: 0000-0001-9569-8015

e-mail: maximbondarenko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EXPLICIT WAYS OF EXPRESSING COMPARATIVITY IN UKRAINIAN PAREMIAS OF THE 19TH CENTURY

Background. For modern historical linguistics, the study of the comparativity of linguistic units is extremely relevant, because the verbalization of the processes and results of comparing actions, phenomena or objects not only sheds light on the system of views of our ancestors, their ideas about people and their place in the world, but also makes it possible to trace the peculiarities of the linguistic system on a certain synchronous slice. It is especially interesting to identify the specificity of the selection of linguistic means for the implementation of comparative semantics in paremias, which were an integral part of the linguistic picture of the world of Ukrainians in the past.

Methods. In the study, we applied the comparative method to consider the peculiarities of the ways of expressing comparativity in paremias, attested in the collections of I. Franko “Galician-Ruthenian folk paremias” (1901–1910) and M. Nomys “Ukrainian proverbs, sayings, and the like” (1864), as well as a descriptive method with the using of internal interpretation for the classification of analyzed units according to clearly defined parameters.

Results. On the basis of existing classifications of comparative constructions, a separate classification of ways of expressing comparativity in paremias was proposed. Two main ways of expressing comparative relations in paremic units are defined – explicit and implicit, as well as their subspecies. Structurally complete comparative constructions (comparative inflections (uncommon and common) with conjunctions **як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби,**

немовбито etc. + subordinate clauses); constructions with forms of degrees of comparison of adverbs and adjectives: кращий, ніж...; вищий, ніж...; units that only have an object of comparison are analyzed in detail. Special attention is paid to comparative paremias, which include comparative conjunctions of ancient origin (мол, аки/ак, коби), which the modern Ukrainian language does not record, as well as units with two comparative conjunctions, which act as means of linguistic design of comparative semantics.

Conclusions. The study of comparative paremias, attested in the analyzed collections, makes it possible to reveal the specifics of the verbalization of reality by Ukrainians of the 19th century, to clarify the role and place of paremias in their linguistic picture of the world, to trace the dynamics of the lexical and phraseological subsystems of the Ukrainian language of this period. Among the explicit ways of expressing comparativity, the most productive is the creation of structurally complete comparative constructions (comparative phrases (uncommon and common) with comparative conjunctions, as well as subordinate clauses).

Keywords: comparativity, comparative paremias, comparative constructions, structural features of paremias, explicit ways of expressing comparativity, linguistic picture of the world.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

Зоряна ГРИЦИНА, магістр

ORCID ID: 0009-0007-6316-6357

e-mail: zoriana.gr@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

АФЕКТОНИМИ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Вступ. Афектоніми – це мовні засоби з притаманним їм позитивно-оцінним забарвленням, що виражається емоційними лексемами на різних мовних рівнях. Такі одиниці в сучасній українській пісенній ліриці не були предметом лінгвістичного дослідження, що й зумовило актуальність пропонованої статті. Вивчення афектонімів у текстах сучасних українських пісень допоможе зрозуміти їхню роль у мовній картині світу українців ХХІ ст.

Методи. Для виконання поставлених у дослідженні завдань застосовано системний, контекстуальний і компонентний аналіз з елементами описового та функціонального методу.

Результати. Афектонімам властиве лексико-семантичне розмаїття, цей клас слів постійно збагачується завдяки творчості комунікантів. Ключовою особливістю афектонімів є їхня спрямованість на те, щоб викликати реакцію адресата.

Сучасні українські гурти та виконавці використовують афектоніми таких лексико-семантичних груп: 1) зооморфізми; 2) флоризми; 3) лексеми на позначення людей за зовнішніми ознаками та ставленням до них мовця; 4) назви з астрономічним і метеорологічним значенням; 5) назви міфологічних істот, героїв відомих творів; 6) назви титулів; 7) назви зі значенням коштовності; 8) лексеми з негативною семантикою, ужиті в пестливому значенні; 9) назви абстрактних понять; 10) ввічливі та офіційні форми; 11) назви предметів побуту; 12) назви зі значенням ‘коханий’.

У текстах сучасних українських гуртів і виконавців переважають афектоніми іменникового типу через їхню здатність виражати глибокі емоції. Прикметники вживають рідше, оскільки їхня емоційна насиченість нижча, але нестягнені форми прикметників жіночого

роду свідчать про продовження фольклорних традицій. Музиканти використовують афектоніми для створення складних виражень емоцій і звукових образів у ліриці.

Висновки. Доведено, що афектоніми посідають чільне місце у творчому доробку сучасних авторів музичних текстів. Ці одиниці є продовженням української народнопісенної традиції, а також органічним компонентом спілкування і творчості як попередніх поколінь, так і сучасних українців.

Ключові слова: афектонім, лексико-семантичні групи афектонімів, оцінне забарвлення, мовна картина світу.

Вступ

Афектоніми – це багатий за природою й характеристиками мовний ресурс, який виражений апелятивами з іманентним позитивно-оцінним забарвленням. Такі лексеми мають широкий емоційний діапазон, представлений на різних мовних рівнях. Одиниці такого типу в текстах сучасних українських пісень ще не були об'єктом лінгвістичного вивчення, що й зумовлює **актуальність** цієї статті.

Під час дослідження ми з'ясували, що сам термін *афектонім* (*afektonim*) увели в широкий ужиток польські вчені, щоб окреслити поняття *czule słówka* (слова прихильності), *intymne przezwiska* (інтимні прізвиська) або *intymne zwroty* (інтимні фрази) чітко й стисло [див.: Perlin, & Milewska, 2000]. Зараз цей термін активно використовують українські [Григораш, 2013; Дашко, 2012; Махній, 2011; Мокляк, 2015] і словенські мовознавці [Kobos, & Jurič, 2010], оскільки саме він набуває статусу фахового номінування позитивно-оцінних звертань і є точним, лаконічним і найменш суперечливим. Проте в англійській лінгвістиці на позначення таких лексем вживають *terms of endearment* (терміни прихильності) [Harrod, 1909]; у французькій – *termes d'affection* (терміни прихильності), а також менш фахово – *mots-caresses* (слова-нестоїці) [Treppe, 1997]; у німецькій – *kosenamen* (імена улюбленців) або також *hypercourism* (гіпокоризм) [Kunze, 1998]. Термін *афектонім* є вузькоспеціалізованим, тому широкому загалу він може здаватися

“загрозливим”, зважаючи на поширене вживання слова *афект* у словосполученні “вбивство в стані афекту” в засобах масової інформації. “Словник української мови” за редакцією В. Жайворонка терміна *афектонім* не подає, проте в ньому пояснено спільнокореневі з наведеною лексемою слова: *афект* – це стан короткочасного сильного нервового збудження; *афектація* – неприродність, штучність у поведінці, манерах, мовленні, перебільшене, підкреслене вираження якого-небудь почуття або настрою; *афектований* – пройнятий афектацією; *афективний* – пов’язаний з почуттями, настроями, переживаннями [Жайворонко, 2012, с. 35]. Проте альтернативний словник польської мови, орфографії, іноземних слів та ігровий словник в одному, який відкритий для редагування всім користувачам, уже містить термін *афектонім* і трактує його як “пестливе прізвисько, що вживається в ситуаціях особливої близькості між супутниками життя, членами сім’ї, близькими друзями тощо” [Słownik SJP.PL].

Афектоніми є об’єктом дослідження не лише лексикології, а й прагмалінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, теорії мовної комунікації. Це спричинено яскраво вираженою комунікативною спрямованістю цих одиниць, їхньою орієнтацією на співрозмовника, високим градусом експресивності. Лінгвістичне вивчення афектонімів у текстах сучасних українських пісень є важливим кроком для розуміння ролі й місця цих лінгвальних одиниць у мовній картині світу українців XXI ст.

Матеріал дослідження. Джерельною базою дослідження стали більше 1000 текстів 62 сучасних українських гуртів і виконавців, які працюють у різних жанрах¹, а **фактичним матеріалом** – зібрані понад 100 різних за семантикою, конотаціями та морфологічними особливостями афектонімів.

Об’єктом дослідження є афектоніми, уживані в текстах молодих українських гуртів і виконавців, а **предметом** –

---

¹ Тексти взято з <https://www.spotify.com/ua-uk/free/>

лексико-семантичні й інтенційні особливості цих одиниць у текстах сучасних українських пісень.

Мета дослідження – з'ясувати роль і місце афектонімів у мовній картині світу українців ХХІ ст., виявити лексико-семантичну специфіку цих одиниць, засвідчених у піснях сучасних українських гуртів і виконавців, у контексті української пісенної традиції. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: окреслити сучасні наукові погляди на лінгвістичну природу афектонімів; з'ясувати роль таких апелятивів у текстах сучасних українських пісень, визначити підґрунтя їхньої експресивності; виявити морфологічні й семантичні особливості афектонімів, визначити семантичні групи одиниць такого типу в ліриці молодих гуртів і виконавців.

Методи

Описовий метод (опис груп афектонімів за частинимовною належністю і семантикою), функціональний (виявлення функцій афектонімів на конкретних прикладах), системний аналіз (добір ілюстративного матеріалу на базі текстів пісень сучасних українських гуртів і виконавців), контекстуальний аналіз (розбір пісенного тексту як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу; реконструкція авторського задуму, мотивів і цілей, загального змісту, рецептивної спрямованості композицій), компонентний аналіз (виявлення у значеннях афектонімів сем, із яких складається їхній зміст).

Результати

Афектонімам властиве лексико-семантичне розмаїття, цей клас слів постійно збагачується завдяки творчості комунікантів. Ключовою особливістю афектонімів є їхня спрямованість на те, щоб викликати реакцію адресата.

Сучасні українські гурти та виконавці використовують афектоніми таких лексико-семантичних груп: 1) зооморфізми; 2) флоризми; 3) лексеми на позначення людей за зовнішніми ознаками та ставленням до них мовця; 4) назви з астрономічним

і метеорологічним значенням; 5) назви міфологічних істот, героїв відомих творів; 6) назви титулів; 7) назви зі значенням коштовності; 8) лексеми з негативною семантикою, ужиті в пестливому значенні; 9) назви абстрактних понять; 10) ввічливі та офіційні форми; 11) назви предметів побуту; 12) назви зі значенням ‘коханий’.

У текстах сучасних українських гуртів і виконавців переважають афектоніми іменникового типу через їхню здатність виражати глибокі емоції. Прикметники вживають рідше, оскільки їхня емоційна насиченість нижча, але нестягнені форми прикметників жіночого роду свідчать про продовження фольклорних традицій. Музиканти використовують афектоніми для створення складних виражень емоцій і звукових образів у ліриці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз і типологізацію афектонімів у текстах сучасних українських пісень, що дозволяє виявити місце й роль цих одиниць у мовній картині світу українців ХХІ ст., а також відкриває нові підходи до розуміння емоційної й культурної семантики української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська культура відзначається високим рівнем емоційності й експресивності мовлення [Чабаненко, 1984, с. 74–75]. Це проявляється зокрема й у розвиненій системі афектонімів. Їх уживання є одним зі способів вираження емоцій, оскільки експресивні лексеми є важливим засобом формування атмосфери любові або особливої приязні.

Український народ віками творив свою пісню і паралельно вів наполегливу й жорстоку визвольну боротьбу. У своїй ліриці українці висловлювали думки й почуття, вкладаючи в них біль, радість і гнів, завзяття і жагу до волі, правдиво відображаючи різні історичні події, свідками й учасниками яких вони були. У фольклорі возвеличували подвиги козаків, зображували свавілля, знуцання, кріпацтво, а також поетично оспівували звичаї та

традиції, кохання і світлі почуття. “Українська народна пісня – це історія українського народу, його страждань і радості, його боротьби і сподівань” [Улицький, & Левицький, 1946, с. 3].

Українські народнопісенні традиції значною мірою експлікують високу емоційну й соціальну насиченість, що проявляється у відображенні цінностей сімейної гармонії, взаємодопомоги та значення близьких міжособистісних зв'язків [Романенко, 2022, с. 41]. Уживання пестливих лексичних одиниць, зокрема й афектонімів, у музичних творах може слугувати одним зі способів вербалізації цих цінностей, створюючи атмосферу тепла та родинної злагоди в мовному вираженні, а також апелювати до ввічливих взаємин, які були притаманними українцям упродовж століть, що фіксуємо і у фольклорних текстах, і в сучасних авторських.

Категорія ввічливості є складником національної культури, який відображає її специфічні риси і є показником національного менталітету. Вона є важливим компонентом мовної культури, який віддзеркалює духовний світ носіїв мови. Успішність взаємодії між комунікантами залежить не лише від граматичної правильності побудови висловлювань із використанням мовленнєвих формул етикету, але й від розуміння національно-культурного контексту вербальної та невербальної поведінки, соціокультурних норм, а також відповідних комунікативних стратегій і тактик [Журавльова, 2012, с. 7]. У кожен історичну епоху серед представників різних літературних і мовностилістичних напрямів можна виявити певні патерни у виборі звертань і використанні стилістичних засобів, що відображають індивідуальний підхід до мовної експресії [Полюга, 1984, с. 71]. Показово, що звертання в народних піснях мають різний ступінь стилістичної значущості й демонструють різний рівень інтимності, який часто визначається контекстом і загальним настроєм твору: радісним і легким або глибоко трагічним. Таку саму тенденцію спостерігаємо і в сучасних авторських ліричних текстах.

Лексичний склад афектонімів демонструє значну різноманітність і динамічність, не підпадаючи під жодні конвенційні обмеження протягом століть. Комуніканти творчо збагачують арсенал таких номінацій. Стійке зацікавлення як старшого, так і молодшого поколінь однаковими образами свідчить про те, що українські афектоніми є стандартизованим номінативним простором [Мокляк, 2015, с. 98]. У пісенному доробку сучасних українських гуртів і виконавців найчастіше вживаним афектонімом є лексема *милий*: *Залишаю тобі радість, ти не плач! // Залишаю тобі море, ти пливи! // Відпускаю тебе, милий, ти пробач! // Забирайся із моєї голови!* (Karoon, СХОЖА. “Замету”); *Це – не любов, це – дещо інше, // Коли ти плачеш, мила, мокрі мої крила. // Це – не любов, це – дещо більше, // Те що підтримав Бог тільки для нас обох...* (ADAM. “Дещо інше”). 20 із 62 проаналізованих гуртів і виконавців використали цю одиницю у своїх тестах. Для деяких авторів текстів вона є маркерною. Вживання такого афектоніма фіксуємо й у фольклорі: *Не хочу я нічого, // Тільки тебе одного, // Ти будь здоров, мій миленький, А все пропадай!* (“Іхав козак за Дунай”); *“Ой, умру я, мила... // Як ти будеш жива – Чи згадаєш, мила, // Де моя могила?”* (“Ой, не шуми, луже”). Наведені паралелі свідчать про те, що певні емоційні й лексичні моделі залишаються для сучасних українців не менш актуальними й важливими, ніж були для їхніх предків. Крім того, афектонім *милий* є універсальним у своєму значенні і зрозумілим для широкого кола слухачів. Це слово легко сприймається й асоціюється з позитивними емоціями, що пояснює вибір саме його з-поміж інших мовних засобів як у фольклорних, так і в сучасних творах.

Однією з основних характеристик афектонімів є їхня орієнтація на адресата з метою досягнення перлокутивного ефекту, що передбачає певну реакцію з боку співрозмовника [Мокляк, 2015, с. 16]. Очевидно, що українці здавна

усвідомлювали це, тому в народнопісенних тестах є багато афектонімів на позначення об'єктів або суб'єктів взаємин.

Афектоніми, які використовують сучасні українські гурти та виконавці, можна поділити за такими лексико-семантичними групами:

1) зооморфізми: *киця, котик, ластівка, лебідонька, метелик, пташка, ципочка*, напр.: **Метелик ти мій**, *лети на світло у темну ніч // І крилами до весни зустрінемося віч на віч // І зорі посеред хмар, як очі твої сумні // І може настане час, скажеш ти: // І більше не болить, не болить, не болить* (AVERIN. CHURSANOV. “So slow”);

2) флоризми: *горішок, квітка, квіточка*, напр.: *Літо-літо-літечко, де ти, моя квіточко? // Такий як треба, на межі кружу, тушу на куражі // Лечу зараз до тебе швиденько через АТБ // Давно хотів тобі сказати: “Мала, тобі шось взять?”* (Paashee. “Летимо на тазіку”);

3) лексеми на позначення людей за їхніми зовнішніми ознаками й ставленням мовця: *бейба, бейбі, братанчик, бро, герой, дівчинка, краля, ляля, маленький, малий, малишка, мамасіта, маммі, невгамовний, нестримний, неземний, нетерплячий*, напр.: *Хай, чують сусіди, як у мене дах іде // Моя мамасіта, я визиваю таксі до // Твого парадного, друзі з порадами // В серце поранене лізуть* (Santorin, “Mamacita”);

4) назви з астрономічно-метеорологічним значенням: *захід, зірка, небо, планета, світанок*, напр.: *Ми помилково втратили час, // Дивлюсь у пастку – не хочу йти назад // Ці очі, немов капкан, // Щоночі я бачу, як // Тремтиш у моїх руках, // Ніжна зірка моя* (Ivan NAVI. “Це вона”);

5) назви міфологічних істот, героїв відомих творів: *ангел, Барбі, бестія, Бог, відьма, Джульєтта, Діва, Кен, Мавка, Маріам, муза, Офелія, Попелюшка, Супермен*, напр.: *Та лишити все це не примусити // Як же так? // Як же так, моя муза-бестія?* (Білий Бо. “Бестія”);

6) назви титулів: *принц, принцеса, королева*, напр.: *Раптом буду рабою твоїх очей // Непотрібним відчується “світ речей”*

// Розлюбви мене, **маленький принц** // Розлюбви мене, розлюбви мене (Lely45, “Маленький принц”);

7) назви зі значенням дорогоцінності: **золото, золотко, золотце, скарб**, напр.: *Закотилось колесо бігцем // Що у тебе, золотце, з лицем? // Кажеш, що не вірила у сни, // То чого ж ти плакала, поясни?* (Один в каное. “Веснянка”);

8) лексеми з негативною семантикою, ужиті в пестливому значенні: **лох, стерво, сучка**, напр.: *Від тебе навіть не допоможе пігулка, // Закипаю, наче гробана турка!.. // Болію кожен день я від твоїх істерик, // Я так люблю тебе, стерво* (OSTROVSKYI. “Стерво”);

9) назви абстрактних понять: **весна, диво, залежність, казка, любов, магія, мрія, ніченька, отрута, повітря, підтримка, хімія**, напр.: *Моя весна, розбуди мене // Сон би лиш не став, а решта усе мине й мине // Моя весна, розбуди мене // Поїдемо по містам, розбавимо світ тенет, тенет* (Білий Бо. “Ти і я”);

10) ввічливі й офіційні форми: **дама, леді, мадам, панночка**, напр.: *Поклади свої карти на скло, // Скажи, Мадам, // Що мене сюди привело? // Я віддам все своє сrebro, // Лиш скажи, де добро, а де зло?* (Livingston. “Мадам Таро”);

11) назви предметів побуту (у переносному значенні): **книга, ліхтарик, маяк**, напр.: *Ти сяєш, коли нема світла // Серед бетону – моя квітка // І сховаю тебе стиха, // Моя непрочитана книга* (Balsam. “Квітка”);

12) назви зі значенням “коханий”: **єдиний, коханий, любий, любимий, милий, рідний, рідненький, солоденький, хороший**, напр.: *Навколо все темніє. // Ти світло, єдина, // Хто знає, як я сліпну? // За тобою, моя мила, // Піду я, як та хвиля* (KARNA. “Моя мила”).

У текстах сучасних українських гуртів і виконавців переважають афектоніми іменникового походження через їхню спроможність виражати глибокі емоції: **ангел, бейба, бейбі, бестія, бог, братанчик, бро, весна, відьма, герой, дама, диво, діва, дівчинка, залежність, захід, золотко, золото, зірка, казка, квітка, квіточка, Кен, киця, книга, зірка, королева, краля,**

ластівка, лебідонька, леді, любов, леді, ліхтарик, мавка, магія, мадам, малишка, мамасіта, маммі, Маріам, маяк, метелик, мрія, муза, небо, ніченька, океан, Офелія, панночка, планета, повітря, Попелюшка, принц, принцеса, пташка, підтримка, світ, світанок, світло, скарб, сонечко, сонце, сучка, україночка, фам фаталь, хімія, ципочка.

Прикметники рідше засвідчено як апелюючи такого типу, оскільки їхня емоційна інтенсивність може бути меншою порівняно з іменниками: *божевільний, єдиний, коханий, любий, любимий, маленький, малий, милий, неземний, невгамовний, нестримний, нетерплячий, рідненький, рідний, солоденький, сонячний, хороший, чорнобривий*. Через уживання нестягнених форм прикметників жіночого роду в сучасній українській ліриці спостерігаємо продовження фольклорних традицій: *Невгамовна ти моя, // Рідная і милая! // Невгамовна ти моя, // Чарівна, красивая! // Невгамовна ти моя, // Наче річки течія, // Невгамовна ти моя, // Нестримная!* (ДІТИ ФРІСТАЙЛА. “Невгамовна”).

Афектоніми-словосполучення сучасні музиканти використовують для створення складних виявів емоцій і звукових образів у музиці: *ангел мій, ангел із неба, моя бейбі, моя весна, герой мій, моя дама, безмежне ніжне диво, моя ти дівка, моя Джульєтта, дівчинка моя, мій захід, моє золото, ніжна зірка моя, моя казка, моя квітка, моя квіточка, мій Кен, королева драми, моя королева, ця краля, ластівка моя, моя леді, перша леді, любий мій, моя люба, любов моя, моя ляля, Мавка моя, моя мадам, моя мала, моя мамасіта, метелик ти мій, моя мила, моя мрія, карамельна мрія, мрія заповітна, моя муза, моя неземна, ніченька моя, моє повітря, моя Попелюшка, маленький принц, моя принцеса, пташка дика, пташка моя, мій світ, світло мого дня, найдорожчий мій скарб, киця солоденька, моє сонце, україночка моя, моя хімія, мій хороший, ципочка моя.*

Із плином часу, зміною реалій і цінностей багато афектонімів, які часто використовували в народних піснях, вийшли з активного вжитку або забулися зовсім. У фольклорі уособленням сили й мужності були козаки, отамани, гетьмани,

тому до них часто апелювали в піснях: *Ти, козаче молоденький, // В тебе коник вороненький: // Сідлай коня та їдь з двора, // Бо ти не мій, я не твоя!* (“Ой, у полі озерце”). Нині втіленням волі й незламності є захисники України, для яких теж пишуть чимало пісень, вживаючи афектоніми: *За Україну, за волю // Безстрашно пішов в бій // Я вірю, – настане // Мир на землі моїй // Я просто чекаю // Щоб ти прийшов живий // Я дуже кохаю тебе, Герою мій* (Anna Trinchet. “Не залишай”). Бачимо, що сучасні пісні також віддзеркалюють цінності суспільства, але з урахуванням сучасних реалій.

Широкий спектр лексико-семантичних груп афектонімів у ліриці сучасних українських гуртів і виконавців є результатом синергії культурних, соціальних, мовних чинників і творчої активності авторів, що забезпечує постійний розвиток і збагачення мовного матеріалу. Сучасні автори активно експериментують із мовою, створюючи нові вислови, шукаючи оригінальні способи вираження почуттів і емоцій. Творча свобода і прагнення до інновацій сприяють появі нових афектонімів у ліриці. Взаємодія з іншими культурами та мовами через глобалізаційні процеси приводить до появи афектонімів, запозичених з інших мов і культур, а швидке поширення таких лексем через інтернет і соцмережі сприяє розширенню лексико-семантичного поля української лірики.

Часте повторення тих самих афектонімів в українському фольклорі сприяло виникненню стійких народнопоетичних сполук для позначення об’єктів або суб’єктів близьких стосунків. Цим лексичним одиницям притаманна емоційна насиченість. Серед них привертають увагу поетичні фразеологізми, які виконують роль звертання в піснях, напр.: *зіронька ясна, дівчина кохана, моє серденько, орел сизий* [Попович, 2017, с. 52]. У текстах сучасних українських пісень сталими є інші одиниці, напр.: *жінка-вамп, фам-фаталь, королева драми, маленький принц, міцний горішок, перша леді*. Очевидно, що їхнє формування відбувалося не на підґрунті фольклору, а під впливом світової літератури, кінематографа і культури загалом.

Проте як у народних піснях, так і в сучасних авторських ці звертання не лише називають властивості або ознаки конкретних об'єктів, але й надають їм оцінки та емоційної характеристики.

Усна народна творчість виявляє значну різноманітність демінутивів, які часто використовують у ролі афектонімів. Крім того, активне вживання суфіксів зі зменшувально-пестливим значенням є важливим аспектом народнопоетичного слова [Данилюк, 2010, с. 136]. У фольклорі наявний потужний арсенал зменшувальних форм, які передають різні емоційно-оцінні аспекти людського буття. Зазвичай демінутивні суфікси додають для специфікації назв людей, їхніх частин тіла, тварин, рослин, предметів одягу та побуту, страв, а також абстрактних понять. Сучасна лірика запозичила цю тенденцію. Молоді українські гурти й виконавці теж апелюють до демінутивів, передаючи своє ставлення до адресата: *Ти наче я, я наче ти // Пташко моя, якщо можеш – пробачиш // Твої думки як льодовики, ти відлітаєш // Лебідонько, не плач // Над морем сивий штурм // Він викликає страх // Зігрій мене теплом* (Brykulets. “Лебідонька”). У цьому уривку простежуємо продовження відразу двох фольклорних тенденцій: використання зооморфізмів і лексем із демінутивними суфіксами. Сучасні виконавці не лише свідомо й несвідомо зберігають народнопоетичні тенденції, але й творчо переосмислюють їх, додаючи нові елементи й адаптуючи старі форми до сучасних умов. Це свідчить про динамічний розвиток мови та культури, здатність інтегрувати старе і нове в гармонійну цілісність.

Афектоніми в сучасній українській поетичній мові засвідчують органічний зв'язок із народнопісенною естетикою. Незважаючи на те, що часом вони набувають більш книжного тону, розширюючи свій виражальний арсенал за допомогою додаткових мовних засобів та набуваючи нових лексичних відтінків, їхня структура та загальний інтимний зміст свідчать про зв'язок з народнопісенною спадщиною [Полюга, 1984, с. 71]. Отже, афектоніми не лише передають почуття та емоції, а й сприяють збереженню та розвитку української поетичної традиції.

Дискусія і висновки

1. Афектоніми посідали й посідають важливе місце в мовній картині світу українців, відображають специфіку емоційного осягнення ними світу і є органічним компонентом спілкування і творчості як попередніх генерацій, так і сучасних українців. Вивчення цих одиниць як лексем із виразно заманіфестованою спрямованістю на реципієнта є актуальним, зважаючи на те, що мова – це елемент соціальної взаємодії.

2. Щоб досягти повного розуміння семантики афектонімів, необхідно досліджувати і феномени експресивності й емоційності, які є невід’ємними складниками таких апелятивів. Експресивна лексика, зокрема й афектоніми, відіграє важливу роль у формуванні суб’єктивно-модального плану тексту, творенні народнопісенної естетики, художніх засобів і налагодженні зв’язку з аудиторією.

3. У текстах сучасних українських пісень найбільше афектонімів іменникового походження, значно менше – прикметникового, наявні дво- і трикомпонентні афектоніми-словосполучення.

4. Частина афектонімів, засвідчених у текстах молодих гуртів і виконавців, продовжує фольклорні традиції, інші одиниці з’явилися під впливом масової культури й модних тенденцій, проте більшість таких лексем є органічним компонентом мовної картини світу українців ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Григоращ, С. М. (2013). Лексика інтимної сфери життя людини (номінації осіб): структурно-семантичні особливості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 6 (72), 261–265.

Данилюк, Н. О. (2010). *Поетичне слово в українській народній пісні*. Волинський національний університет ім. Лесі Українки.

Дашко, Л. Т. (2013). Афектонім в англійській мові. Лексико-семантичний аналіз. *Мови і світ: дослідження та викладання*, 115, 250–252.

Жайворонок, В. В. (Ред.) (2012). *Словник української мови*. Просвіта.

Журавльова, Н. М. (2012). *Поетика української епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ століття*. Запорізький нац. ун-т.

Махній, М. М. (2011). Українські афектоніми: розмаїття інтимних назв коханої людини. У М. М. Махній (Ред.). *Незвичайна антропология: науково-популярний курс* (с. 168–171). ЧНПУ.

Мокляк, О. І. (2015). *Лінгвопрагматичні характеристики українських афектонімів* [Дис. канд. філол. наук, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України].

Полюга, Л. М. (1984). Ой ти, дівчино, ясна зоре! (Про звертання до коханої). *Культура слова*, 27, 70–73.

Попович, А. С. (Ред.) (2017). *Стилістика української мови*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Романенко, О. П. (2022). *Комбінаторна семантика демінутивів у новогрецькій, сербській та українській мовах (на матеріалі колискових пісень)* [Дис. доктора філософії (Філологія), Київський національний лінгвістичний університет].

Улицький, С., & Левицький, Б. (Ред.) (1946). *Український народній співаник*. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20785/file.pdf>

Чабаненко, В. А. (1984). *Основи мовної експресії*. Вища школа.

Harrod, S. G. (1909). *Latin terms of endearment and of family relationship; a lexicographical study based on volume VI of the Corpus Inscriptionum Latinarum*. Princeton University.

Kobos, Z.-K., & Jurič, P. (2010). Pogled v poljsko, slovensko in makedonsko jezikovno čustveno plat. <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=144542&lang=slv>

Kunze, K. (1998). *Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. Deutscher Taschenbuch Verlag.

Perlin, J., & Milewska, M. (2000). Afektonimy w polskim, francuskim, hiszpańskim i niderlandzkim. Analiza morfologiczna i semantyczna. *Uczucia w języku i tekście. Język a kultura*, 14, 165–173.

Słownik SJP.PL. <https://sjp.pl/>

Treps, M. (1997). *Le Dico des mots-caresses*. SEUIL.

REFERENCES

Chabanenko, V. A. (1984). Basics of linguistic expression. *High school* [in Ukrainian].

Danylyuk, N. O. (2010). *A poetic word in a Ukrainian folk song*. Lesya Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian].

Dashko, L. T. (2013). Affectonym in English. Lexical-semantic analysis. *Languages and the world: research and teaching*, 115, 250–252 [in Ukrainian].

Grygorash, S. M. (2013). Vocabulary intimate sphere of human life (the category of persons): structural and semantic features. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological sciences*, 6 (72), 261–265 [in Ukrainian].

Harrod, S. G. (1909). *Latin terms of endearment and of family relationship; a lexicographical study based on volume VI of the Corpus Inscriptionum Latinarum*. Princeton University.

Kobos Z.-K., Jurič P. (2010). *Pogled v poljsko, slovensko in makedonsko jezikovno čustveno plat* [in Slovenian]. <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=144542&lang=slv>

Kunze, K. (1998). *Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. Deutscher Taschenbuch Verlag.

Makhnii, M. M. (2011). Ukrainian affectonyms: a variety of intimate names of a loved one. In M. M. Makhnii (Ed.). *Extraordinary anthropology: popular science course*, (pp. 168–171). Chernihiv National Pedagogical University [in Ukrainian].

Moklyak, O. I. (2015). *Linguo-pragmatic characteristics of Ukrainian affectonyms* [Doctoral dissertation of the Candidate of Philol. Sciences, O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine].

Perlin, J., & Milewska, M. (2000). Afektonimy w polskim, francuskim, hiszpańskim i niderlandzkim. Analiza morfologiczna i semantyczna. *Uczucia w języku i tekście. Język a kultura*, 14, 165–173 [in Polish].

Poliuha, L. M. (1984). Oh, you, girl, bright dawn! (About addressing a loved one). *Culture of the word*, 27, 70–73 [in Ukrainian].

Popowych, A. S. (2017). *Stylistics of the Ukrainian language*. Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University [in Ukrainian].

Romanenko, O. P. (2022). *Combinatorial semantics of diminutives in modern Greek, Serbian and Ukrainian languages (based on the material of lullabies)* [Doctoral dissertation (Philology), Kyiv National Linguistic University] [in Ukrainian].

Słownik SJP.PL [in Polish]. <https://sjp.pl/>

Treps, M. (1997). *Le Dico des mots-caresses*. SEUIL [in French].

Ulytskyi, S., & Levytskyi, B. (Eds.). (1946). *Ukrainian folk song* [in Ukrainian]. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20785/file.pdf>.

Zhaivoronok, V. V. (Ed.) (2012). *Dictionary of the Ukrainian language*. Prosvita [in Ukrainian].

Zhuravliova, N. M. (2012). *Poetics of Ukrainian epistolary politeness of the 19th and early 20th centuries*. Zaporizhzhia National University [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 12.03.24

Прорецензовано / Revised: 08.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 12.04.24

Zoriana HRYTSYNA, Master's Student

ORCID ID: 0009-0007-6316-6357

e-mail: zoriana.gr@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

AFFECTONYMS IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF UKRAINIANS OF THE XXI CENTURY

Background. *Affectonyms are linguistic resources with inherent positive-evaluative coloring, expressed through various emotional lexemes across different language levels. These units in contemporary Ukrainian song lyrics have not been studied linguistically, making this article relevant. The study of affectonyms in contemporary Ukrainian song lyrics helps to understand their role in the linguistic worldview Ukrainians of the XXI century.*

Methods. *To fulfill the tasks, set out in the article, descriptive method, functional method, systematic analysis, contextual analysis, and component analysis were used.*

Results. *The lexical and semantic diversity of affectonyms is vast and dynamic, constantly enriched by communicators' creativity. A key feature of affectonyms is their aim to elicit a reaction from the addressee.*

Contemporary Ukrainian bands and performers use affectonyms in the following groups: 1) zoomorphisms; 2) florisms; 3) lexemes to refer to people by their external features and the speaker's attitude; 4) names with astronomical and meteorological meanings; 5) names of mythological creatures, heroes of famous works 6) names of titles; 7) names with the meaning of preciousness; 8) lexemes with negative semantics; 9) names of abstract concepts; 10) polite and formal forms; 11) names of household items; 12) names with the meaning of "beloved".

The lyrics of contemporary Ukrainian bands and performers are dominated by noun affectonyms due to their ability to express deep emotions. Adjectives are less common, as their emotional intensity is lower,

but uninflated feminine adjective forms show a continuation of folklore traditions. Musicians use affectonym phrases to create complex expressions of emotional connection and sound images in music.

Conclusions. Affectonyms have always occupied an important place in the linguistic worldview of Ukrainians, reflecting the specifics of their emotional comprehension of the world and being an organic component of communication and creativity of both previous generations and modern Ukrainians.

Key words: affectonym, lexical and semantic groups of affectonyms, evaluative colouring, linguistic worldview.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2:81'42

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).177-203](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).177-203)

Тарас ГОЛОТА, асп.

ORCID ID: 0009-0009-4767-0937

e-mail: taras.holota@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

МОВНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ В РЕКЛАМІ НА УКРАЇНСЬКИХ TELEGRAM-КАНАЛАХ

Вступ. Оскільки доступ до інтернету нині з'являється в усе більшої кількості українців, засоби масової інформації (ЗМІ) поступово переходять від традиційних способів поширення інформації до сучасних, як-от канали або профілі у соцмережах, чат-боти тощо. Досліджено мовні засоби маніпуляції в рекламі на українських Telegram-каналах. Проаналізовано 12 000 дописів із Telegram-каналів “Times of Ukraine”, “Реальна Україна / Радар Тривога” та “ХК Київ”.

Методи. Матеріал охоплює понад 950 000 слововживань, включно з 1200 рекламними оголошеннями. Використано такі методи лінгвістичного дослідження, як аналіз і синтез.

Результати. Виявлено послідовне використання авторами рекламних текстів директивного стилю, емоційно забарвленої лексики, іконічних знаків (емоджі), апелювання до авторитету, упуцнення першоджерел інформації, гіперболізації, капіталізації (написання слова великими літерами), виділення окремих фраз жирним шрифтом, імплікації страху і відчуття терміновості, закликів до дії, тактики переконання кількістю (у випадку наведення статистичних відомостей), маніпуляції відчуттям неповноцінності тощо.

Використання емоційно забарвленої лексики виявилося характерним в усьому кластері матеріалів. Автори використовують афективну лексику, яка резонує з почуттями аудиторії та посилює переконливість повідомлень. Визначено, що систематичні апеляції до авторитету через посилання на впливових діячів або інституції

можна розглядати як тактику встановлення та / або зміцнення довіри до джерела інформації.

Під час аналізу виявлено надуживання авторами дописів прийомом замовчування першоджерела, що унеможлиблює визнання таких повідомлень як достовірних. Дослідження також продемонструвало використання гіперболічних висловів, покликаних створити підвищене відчуття терміновості й змусити читача діяти на користь Telegram-каналу.

Висновки. Отримані результати підкреслюють потребу в підвищенні рівня медіаграмотності серед споживачів цифрового контенту. Результати дослідження можуть послугувати основою для розроблення методів самозахисту від інформаційної маніпуляції в соціальних мережах.

Ключові слова: мовна маніпуляція в рекламних текстах, мовні інструменти маніпуляції емоціями, вербалізація дезінформації в медіа.

Вступ

Сучасний медіапростір зазнає значного впливу вільних і часто немодерованих джерел інформації, опублікованих на платформах соціальних мереж на зразок Telegram. Різні соціологічні дослідження Gradus Research показують, що 95 % опитаних користуються інтернетом зі смартфона, 72 % – проводять у мережі більш ніж чотири години на день, а 91 % – убачають у цьому соціальну норму [Gradus Research Company, 2023].

Доступність новин привчає користувачів смартфонами тримувати якнайбільше інформації у найкоротшій формі. Однак у такому вигляді електронні ЗМІ часто не встигають перевіряти правдивість новини, намагаючись стати першоджерелом на таких ресурсах, як Telegram. Популярність цих каналів залежить від реакцій аудиторії та її чисельності, тому будь-який власник або адміністратор Telegram-каналу насамперед орієнтований не на правдивість поданої інформації, а на її емоційне навантаження та своєчасну публікацію.

Згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у контексті джерел інформації спостерігаємо перехід від домінування телебачення до превалювання інтернет-ресурсів і значної дефрагментованості медійного простору. Нині

44 % користувачів отримують інформацію через Telegram-канали, 43 % – із телебачення (особливо старші респонденти), 36 % – із YouTube-каналів і 34 % – з інтернет-видань. Опитування також демонструє, що серед респондентів існує попит на швидкий і стислий формат подання інформації (короткі дописи або відеоматеріали) [KIIS, 2023].

Важливим елементом сучасних соцмереж є реклама. Підсилена популярністю Telegram-каналів серед українців, мінімальною модерацією контенту та майже суцільною відсутністю цензури, реклама на цих ресурсах часто маніпулює емоціями реципієнта. У перебігу швидкоплинного обміну новинами через інформаційно-комунікаційні технології питання дослідження мовного складника рекламної парадигми постає в новому аспекті. Окрім лінгвістичних елементів маніпуляції в рекламі, варто також виокремлювати й позамовні, а саме використання емоджі (від яп. 絵 *E* “картинка” і 文字 *Moji* “знак, символ” – “цифрове зображення, яке додають до повідомлення в електронному спілкуванні, щоби висловити певну ідею або почуття” [Cambridge Dictionary]), мініатюр зображень, відеоматеріалів тощо. Усі ці інструменти можуть використовуватись одночасно з метою якнайпотужнішого емоційного відгуку серед реципієнтів.

Звернемося до найсвіжіших публікацій. Так, напр., під час аналізу ілюкативної мети рекламного мовлення О. Бугайова поділяє соціальні рекламні тексти на ті, де репрезентована гармонізація 1) фізичних і духовних цінностей людини, 2) міжособистісних стосунків, 3) людини як члена соціуму, 4) ставлення людини до довкілля [Бугайова, 2019, с. 94].

Доречно буде також навести запропонований О. Віннічук і Т. Білецькою перелік таких технік психологічного впливу, як роздрібнення інформації (коли з інтерв’ю видаляють фрагменти, відсутність яких спотворює зміст висловлювання), “проникнення” конфіденційної службової інформації (організоване з метою “витікання” компромату журналістам), семантичне маніпулювання (обережний вибір слів, термінів, понять, що викликають або позитивні, або негативні асоціації, що дозволяє

створити образ месії або ворога), “кидання бруду” (комплекс визначень і метафор у рекламному тексті, призначених надати об’єкту вкрай негативного відтінку), історичні паралелі (некоректні порівняння та асоціації, чутки та ін.), “копчений оселедець” (подання певної інформації в сенсаційній формі з метою відволікання уваги аудиторії від іншої, важливішої, але незручної для влади інформації), псевдоподія (інсценування події), “випадкова добірка” (свідчення звичайних громадян та експертів на підтримку певної думки або ідеї) тощо [Віннічук, Білецька, 2020, с. 43]. Інший перелік технік і технологій впливу виділяє Я. Гнезділова, фокусуючи увагу на маніпуляції 1) гнівом, 2) мовчанням, 3) надією, 4) марнославством, 5) любов’ю / коханням, 6) страхом, 7) невпевненістю в собі, 8) почуттями провини, образи та жалості [Гнезділова, 2016, с. 173–174].

Окрім технологій і технік впливу, варто розглядати також мету сугестії як і її прийоми. За нашим робочим визначенням, викладеним тут, сугестія (від лат. *suggerere* “навіювати”) є видом маніпулятивного впливу на свідомість і підсвідомість із метою спонукання реципієнта до певних дій на основі трансформованого розумового стану. В. Екшмідт переконаний, що “<...> у процесі навіювання відбувається зміна нейрофізіологічної динаміки адресата, характерною рисою сугестивності є пригнічення раціонального мислення” [Екшмідт, 2015, с. 279]. У контексті гіпертекстуальності як фундаментальної риси сучасної інтернет-реклами цікавою є теза Т. Киричок, що характеризує гіпертекст як нелінійну, асоціативну медійну площину, особливість якої полягає в можливості миттєвих переходів між блоками інформації [Киричок, 2008, с. 78]. Також В. Різник вважає, що, крім впливу на ментально-інформаційну безпеку особи, шкідлива інформація у, напр., політичній рекламі може приховувати деструктивні наслідки, які загрожуватимуть національній безпеці України [Різник, 2023, с. 43].

Методи

Упродовж аналізу публікацій помітною виявилася відсутність уваги саме до лінгвокогнітивних аспектів сугестії, виокремлення конкретних мовних інструментів, а також аналізу контексту сучасних платформ соцмереж як медіаторів такої інформації.

Окрім того, необхідно брати до уваги екстралінгвальні фактори, адже вони діють у синергії із суто мовними техніками, підсилюючи негативний ефект сугестії. Тому їх неможливо ігнорувати, особливо досліджуючи креолізований, мульти-модальний текст, який уже давно став доволі популярною формою рекламних оголошень. Отже, аналіз і синтез стали основними методами, використаними задля отримання об'єктивних результатів.

Мета статті – проаналізувати текстові рекламні оголошення на таких Telegram-каналах, як “Times of Ukraine”, “Реальна Україна / Радар Тривога” та “ХК Київ”, приділяючи особливу увагу виокремленню лінгвістичних аспектів маніпуляції емоціями та їхньому тлумаченню.

Результати

На 05.11.2023 Telegram-канал “Times of Ukraine” налічує 840 708 підписників. Проаналізовано близько 5000 дописів, опублікованих у період із 01.05.2023 по 31.10.2023, загальним обсягом ~350 000 слововживань. Серед них близько 400 текстів рекламних оголошень. Саме цей період було обрано з метою дослідити способи маніпуляції інформацією в рекламних текстах під тиском інформаційно-психологічних операцій російської федерації, а також у зв'язку з початком контрастувальної операції Збройних сил України (ЗСУ). Репрезентативні зразки рекламних оголошень і їхнє тлумачення подано в таблиці:

Приклад	Тлумачення
“☞ Четверта хвиля вступу! ‡ Миттєвий вступ – без іспитів, НМТ і ЗНО! Київський університет культури продовжує зірковий набір! – Денна, заочна та дистанційна форми навчання! – Здобувай 2 вищі освіти – одночасно!	1. Використання емоційних стимулів і звертань: – автор використовує емоджі ☞ з метою привернення уваги та створення відчуття руху й активності, що опосередковано стимулює реципієнта до дій; – емоджі ‡ у цьому випадку вжите для підкреслення нагальності та важливості інформації;

Приклад	Тлумачення
– Є вступ на магістратуру та аспірантуру – Можливість вступити на основі дипломів бакалавра/спеціаліста/магістра без іспитів – Навчайся на денній формі – онлайн – Стажування і практика з 1 курсу – Перший семестр – безкоштовний! – Помісячна оплата – Перша та друга вища освіта! – Переведення та поновлення з інших ЗВО – Дистанційний вступ та навчання з будь-якої точки світу Навчайся і працюй одночасно! Професії майбутнього, які не замінить штучний інтелект! (Times of Ukraine, 23.10.2023)	– словосполучення <i>Миттєвий вступ</i> покликане створити враження швидкості та простоти вступу, адже зазвичай це комплексний процес, що вимагає безлічі дій; – прикметник <i>зірковий</i> у словосполученні <i>зірковий набір</i> ужитий для встановлення асоціації з успіхом і престижем. 2. Вербалізація спрощеного процесу вступу: формулювання <i>без іспитів, НМТ і ЗНО</i> експліцитно вказує на полегшений процес вступу до освітнього закладу, що має привернути більше уваги. 3. Перелічення переваг із акцентом на зручність і перспективи: – використання пунктів списку для структурування інформації робить текст легким для сприйняття; – пвтворення слів <i>можливість</i> і <i>переведення</i> наголошує на гнучкості умов. 4. Пропозиції з фінансовими стимулами: <i>Перший семестр – безкоштовний!</i> є типовим прийомом для заклику до дії, використаємо, аби привернути увагу через зменшення фінансових бар’єрів

Приклад	Тлумачення
	5. Акцент на перспективах і побоюванні здобути неактуальну професію: вербалізація нині популярної тези щодо загрози від штучного інтелекту – <i>Професії майбутнього, які не замінить штучний інтелект!</i> – наперед відповідає на запитання реципієнта, нівелюючи страх перед можливістю здобути безперспективну освіту
“¶ Сьогодні заробляти в телеграмі може навіть дитина – Школярі створюють канали в ТГ з мемами та заробляють на рекламі в 5–7 разів більше за своїх вчителів. – Підлітки та студенти продають рекламу у телеграмі заробляють від 30 000 грн комісії, приділяючи не більше 3 годин на день. – Мами у декреті роблять контент для каналів, і мають в 2–3 рази більше середньої зарплатні. – <i>Ідей для заробітку віддалено – тисячі, але вам все одно нічого не спадає на думку?</i> – <i>Заробити перші гроші можна за 1–2 тижні, а якщо читати канал Богдана Тимошука (із покликанням),</i>	1. Емотивна лексика та підсилення: – Емоджі ¶ на початку тексту є дискурсивним маркером, який стимулює увагу та емоційну реакцію. Використаний як засіб для створення ефекту нагальності. У цьому контексті <i>дискурсивний маркер</i> слугує іконічним знаком, який впливає на сприйняття тексту. На думку Л. Білоконенко, <i>дискурсивний маркер</i> визначають як вставне слово / вираз, вигук, модальну частку [Білоконенко, 2013, с 47]. – Уживання дієслова <i>заробляти</i> та іменника <i>дитина</i> у цьому контексті, як і фраз в 5–7 разів більше, 30 000 грн комісії, в 2–3 рази більше середньої зарплатні, є прикладами емотивної конотації, мета якої – викликати сильні позитивні емоції та мотивувати читача до дій. Це яскравий приклад маніпулювання відчуттям неповноцінності

Приклад	Тлумачення
<i>то ще швидше. Він має мережу каналів на 3,5 млн підписників, а в блозі пояснює, як заробляти в телеграмі \$ 2–3 тисячі на місяць.</i> <i>– Зберігайте собі канал та втілюйте в життя бізнес, який вам до душі та по кишені: (покликання) (Times of Ukraine, 19.08.2023)</i>	2. Порівняння та контрастування: використання порівняльних структур, як-от: <i>в 5–7 разів більше</i> та <i>в 2–3 рази більше</i>, фокусує увагу реципієнта на значній перевазі запропонованих можливостей порівняно зі звичними суспільству доходами. 3. Апелювання до соціальних груп: номінація конкретних соціальних груп на зразок <i>школярі, підлітки та студенти, мами у декреті</i> слугує засобом соціальної апеляції, що сприяє створенню відчуття залученості й емоційного зв'язку з текстом. 4. Гіперболізація та обіцянки: фрази, як-от: <i>Ідей для заробітку віддалено – тисячі</i> та <i>Заробити перші гроші можна за 1–2 тижні</i>, є прикладами гіперболічних висловів, покликаних посилити враження від заявлених можливостей. 5. Викликання відчуття ексклюзивності та унікальності: Опис досягнень блогера на зразок <i>мережу каналів на 3,5 млн підписників і заробляти в телеграмі \$ 2–3 тисячі на місяць</i> вербалізує стратегію соціального доказу, яка підсилює довіру та інтерес до інформації через асоціації з успішною особистістю

Приклад	Тлумачення
“⚡Підпишіться на канал Блискавка (із покликанням), вони одні з перших повідомляють про: – Актуальні новини країни та світу (із покликанням) – Можливу загрозу під час повітряної тривоги (із покликанням) – Кількість ракет, яка може бути випущена (із покликанням) – Актуальні та офіційні новини з фронту (із покликанням) – <i>Вся правда без фейків та реклам. Підпишіться та поділіться з близькими, залишаємо посилання</i> (покликання) (Times of Ukraine, 06.07.2023)	1. Візуальна привабливість і емоджі: Символ ⚡ виступає як іконічний знак, що символізує швидкість і екстремність. Спрямований на привернення уваги в умовах високої інформаційної конкуренції. 2. Асертивні твердження: автор висловів, як-от: <i>одні з перших повідомляють та Актуальні новини країни та світу</i>, використовує асертивну стратегію, підкреслюючи достовірність і важливість інформації, що впливає з цього джерела. Тут і далі – асертивність передбачає намір стверджувати або зі значною впевненістю повідомляти що-небудь. 3. Звертання до відчуття страху: фрази <i>Можливу загрозу під час повітряної тривоги та Кількість ракет, яка може бути випущена</i> містять апелятивні засоби, що допомагають авторові актуалізувати підсвідомі страхи українців і потребу в захисті. Вони викликають бажання в реципієнта долучитися до каналу, який є джерелом такої інформації. 4. Експлікація авторитету: твердження <i>Вся правда без фейків та реклам</i> базується на модусі достовірності; воно стверджує незмінність інформації, що підвищує довіру до джерела

Приклад	Тлумачення
	5. Імперативний заклик до дії: фінальний імператив <i>Підпишіться та поділіться</i> з близькими побудований на директивних мовленнєвих актах. Автори рекламних оголошень використовують їх, аби надати читачеві чіткі інструкції щодо бажаних дій, посилюючи їхню важливість через згадування близьких людей. 6. Ушивання покликань у слова на інші канали: часто автори Telegram-каналів інтегрують необхідні покликання прямо у слова або фрази
“⚡ Завершується набір на перший потік безкоштовної англійської для українців! <i>Сьогодні кожному українцю необхідна англійська мова – командою професійних вчителів створено безкоштовний telegram канал з авторськими матеріалами (із покликанням) для вивчення англійської!</i> ▶ Старт: 27 жовтня ▶ Доступ: необмежений ▶ Вартість: безкоштовно ① <i>За 7 днів долучилось більше 70 тис. українців – кожен отримує доступ до ексклюзивних матеріалів (із покликанням), розроблених для швидкого опанування англійської!</i>	1. Символічна візуалізація: використання символу ⚡ у ролі іконічного знака служить для індукування стану готовності й невідкладності, що має на меті миттєво привернути увагу реципієнта. 2. Категоричність і актуалізація: висловлювання <i>Сьогодні кожному українцю необхідна англійська мова</i> побудоване на актуалізації суспільних потреб. Так автор підкреслює невідкладну необхідність володіння англійською мовою. 3. Апелювання до масовості й перевіреності: числовий показник у словосполученні <i>більше 70 тис. українців</i> є аргументом, побудованим на кількісних характеристиках, що впливає на сприйняття пропозиції як перевіреної та популярної

Приклад	Тлумачення
<i>Кількість місць обмежена – не зволікайте!</i> <i>Сьогодні – кожен учасник отримує подарунок!</i> (Times of Ukraine, 26.10.2023; видалено 28.10.2023, згідно з відомостями на аналітичному веб-застосунку TGStat)	4. Створення відчуття обмеженості: констатуючи, що <i>Кількість місць обмежена</i>, автор рекламного тексту апелює до обмеженої доступності цієї пропозиції, мотивуючи реципієнта до негайних дій шляхом створення відчуття дефіциту. 5. Директивність і спонукання до дій: імператив <i>не зволікайте!</i> разом із пропозицією <i>кожен учасник отримує подарунок!</i> базований на директивних мовленнєвих актах. Спонукає до негайної реакції та взаємодії. Така вербалізація також імплікує позитивну мотивацію через обіцянку негайної винагороди. У сучасному онлайн-просторі користувачі звикли отримувати негайну реакцію на власні дії. Тому такі заклики миттєво резонують зі сприйняттям реципієнта. 6. Гарантія доступності та ексклюзивності матеріалів: в оголошенні <i>кожен отримує доступ до ексклюзивних матеріалів</i> концептуалізована ексклюзивність. Обмеженість доступу до ресурсу підсилює його цінність для реципієнта

Приклад	Тлумачення
Статистика показує, що 96 % українців не знають англійську мову. – А ще більше досі впевнені, що “Fuck” – це їх єдиний мат, а всі діалоги починаються зі слів: “The weather is fine today” або “London is the capital of Great Britain”. – Щоб це виправити, та почати впевнено говорити мовою Голлівуду без шкільних зубріжок та стереотипів, читайте канал “Speaking English” (із покликанням). – Автор мега-зрозуміло пояснює розмовну англійську, крок за кроком прокачуючи ваш словниковий запас сленгом та виразами носіїв. Підписуйтесь, настав час говорити по-європейськи: (покликання) (Times of Ukraine, 25.05.2023)	1. Статистична аргументація: вступна фраза <i>Статистика показує, що 96 % українців не знають англійську мову</i> ґрунтується на тактиці аргументації через наведення кількісних показників. Автор покладався на числові відомості для створення враження невідкладної потреби у вивченні мови. Також це відверта маніпуляція, адже відсутнє покликання на першоджерело інформації. 2. Критика нинішнього стану: Автор рекламного тексту апелює до стереотипів, передбачаючи, що рекламований Telegram-канал може допомогти читачам поліпшити їхні знання мови та виправити ситуацію. 3. Мотивація до зміни через дискредитацію некомпетентності: фраза <i>щоб це виправити</i> ініціює проблемно орієнтовану мотивацію, указуючи на канал як на розв’язання зазначеної проблеми. 4. Позичування ресурсу як рішення: заклик до дії <i>читайте канал “Speaking English”</i> спирається на директивний тон, репрезентуючи ресурс як безпосередній та ефективний спосіб подолання мовного бар’єру

Приклад	Тлумачення
	5. Авторитетність і дидактична ефективність: уривок <i>Автор мега-зрозуміло пояснює</i> ґрунтується на асертивній оцінці, що виступає як свідчення високої якості та зрозумілості матеріалів, викликає довіру до авторитету автора. 6. Стимулювання до приєднання: <i>Підписуйтесь, настав час говорити по-європейськи</i> – експліковано спонукальний директив, покликаний створити відчуття терміновості та необхідності приєднання до спільноти. 7. Еволюція мовного самоідентифікування: фраза <i>настав час говорити по-європейськи</i> базована на самоідентифікації, даючи мотивацію для поліпшення мовних навичок із метою ефективнішого подолання мовного бар'єру під час вивчення мови. Також автор наведеного рекламного тексту паразитує на проблематиці європейської інтеграції України

Telegram-канал “Реальна Україна / Радар Тривога” на 05.11.2023 налічує 478 770 підписників. Проаналізовано близько 6000 дописів, опублікованих у період із 01.07.2023 до 31.10.2023, загальним обсягом ~500 000 слововживань. Серед них ~700 текстів рекламних оголошень. Цей період обрано

зважаючи на дату початку контрнаступальних дій ЗСУ, оскільки ворог у цей час активізував психологічні атаки в мережі Інтернет.

Розглянемо перший репрезентативний приклад рекламного тексту на Telegram-каналі “Реальна Україна / Радар Тривога”: *“Англійська мова в Україні потребує поширення”, – про це заявив Володимир Зеленський та подав відповідний законопроект до Верховної Ради України* 📄 *“Нація, яка хоче бути лідером, робить освіту лідером! В сучасному світі мовою глобальної співпраці є англійська. Це мова бізнесу, науки та спілкування”, – йдеться в промові президента. Близько 2 млрд людей в світі вільно спілкуються англійською мовою, якщо ви ще не в списку цих людей – вам точно на БЕЗКОШТОВНИЙ вебінар-практикум від Marianna.English (покликання) 😊 🏠 Всіх учасників вебінару очікують подарункові чек-листи, Telegram канал з щоденними міні уроками та деталі щомісячного розіграшу iPhone 14 Pro Max 📱 🎁 Для реєстрації на вебінар (покликання) тисни кнопку нижче 📄 (Реальна Україна / Радар Тривога, 05.07.2023). Автор наведеного рекламного тексту використовує низку риторичних і лінгвістичних стратегій для впливу на реципієнта. Зазначення заяви президента Володимира Зеленського забезпечує авторитетний контекст. Акцент на статистичні відомості щодо кількості людей, що володіють англійською мовою, вносить елемент статистичної переконливості, що має на меті підкреслити глобальну значущість мови.*

Пропозиція безкоштовного вебінару-практикуму разом із подарунковими чек-листами й деталями розіграшу смартфона є втіленням стратегії ексклюзивної пропозиції, поєднаної з позитивною стимуляцією за допомогою матеріальних заохочень. Завершальний заклик до дії, виражений через імперативну конструкцію *тисни кнопку нижче*, виконує функцію директивного мовленнєвого акту, який спонукає читача до негайних дій. Це підкріплено візуальними засобами керування увагою на зразок емоджі. Через використання лексеми *поширення* в контексті вивчення англійської мови автор тексту формує когнітивний фрейм і визначає наявний стан мовної

освіти в Україні як недостатній, пропонуючи перспективу збільшення навчальної активності. Також спостерігаємо вживання капіталізації (написання слова великими літерами) із метою привернення уваги читача (*БЕЗКОШТОВНИЙ*).

Наведений нижче проаналізований текст рекламного оголошення вирізняється кількістю інтегрованих гіперпосилань на слово: У 6 областях України виявлено новий небезпечний різновид штаму “Омікрону”, – МОЗ. За даними МОЗ, виявлено 10 випадків підвиду штаму COVID-19 “Еріс” в Дніпропетровській (покликання) Закарпатській (покликання), Сумській (покликання), Хмельницькій (покликання), Тернопільській (покликання), Чернівецькій (покликання) За симптомами новий штам практично не відрізняється від інших: біль у горлі, нежить, задишка, ломота у тілі, головний біль, лихоманка (Реальна Україна / Радар Тривога, 18.10.2023). Автор наведеного рекламного тексту інформує про виявлення нового різновиду штаму “Омікрон”, використовуючи багато семантичних і синтаксичних прийомів для привернення уваги та впливу на емоції реципієнта.

Текст починається з емоджі – іконічного знака, що символізує вірус. Цей прийом діє як візуальний каталізатор, що негайно налаштовує читача на серйозний тон повідомлення. Подальший виклад інформації від Міністерства охорони здоров’я вводить елемент офіційності й надійності, а вживання фрази *новий небезпечний різновид* містить конотативний потенціал, викликаючи стурбованість і підвищену увагу до повідомлення. Цей ефект посилений зазначенням конкретних областей, що створює у читача відчуття просторової близькості до події, збільшуючи його занепокоєння. Окрім того, у кожному назву області “вшите” активне покликання на різні Telegram-канали, скориставшись якими, можна потрапити на їхні офіційні сторінки.

Багатим на маніпуляції інформацією є й такий зразок: 54 % всіх українців не довіряють сучасній медицині, через її недостовірність. Через це, народний лікар створив свій канал “Моє Здоров’я” (покликання) де розповідає всі подробиці та секрети медицини, наприклад як: – Зміцнити імунітет; – Як

позбутися мішків під очима; – Та багато іншого. Якщо вам це цікаво, ось посилання – (покликання) (Реальна Україна / Радар Тривога, 23.10.2023). Текст починається з наведення сумнівної статистики, першоджерело якої не вказане. Однак тут може спрацювати ефект кількісного аргументу, який указує на факт загальнонаціональної недовіри, що може резонувати з емоційним станом читача. Покликання на *народного лікаря, який створив свій канал*, вводить авторитетний голос у дискурс, пропонуючи альтернативу офіційній медицині. Також цей прийом працює як гіперболізація певної суспільної проблеми. Перелік тем каналу (*зміцнити імунітет; як позбутися мішків під очима; та багато іншого*) є анафорою (повторення як), використаною для структурування інформації, збереження ритмічності повідомлення та підкреслення різноманітності доступного контенту. Такий підхід стимулює інтерес, акцентуючи на практичній користі каналу. Заклик до дії *Якщо вам це цікаво, ось посилання* є прямим і ефективним, спонукає читача стати активним учасником, а не залишатися реципієнтом інформації.

Наводимо текст ще одного рекламного тексту, опублікованого на Telegram-каналі “Реальна Україна / Радар Тривога”: *Харківщина (із покликанням), Полтавщина (із покликанням) – загроза застосування ударних БПЛА, рух з боку Сумщини (із покликанням) Пройдіть в укриття!* (Реальна Україна / Радар Тривога, 23.08.2023). Тон цього рекламного тексту передбачає високу міру невідкладності та безпосередньої загрози. Указівка на конкретні регіони, як-от *Харківщина, Полтавщина та Сумщина*, створює специфічний просторовий контекст, що вказує на безпосередню релевантність інформації для мешканців цих областей. Згадування *ударних БПЛА* вводить конкретну військову загрозу, яка вимагає негайної уваги та реакції. Імперативна форма заклику *Пройдіть в укриття!* підкреслює невідкладність ситуації і спрямована на термінове спонукання до дії.

Вбудовані в назви областей гіперпосилання мають дві функції. По-перше, вони дають можливість читачам швидко отримати доступ до додаткової інформації, що посилює довіру до тексту через прозорість і доступність. По-друге, це також

може слугувати технікою залучення уваги, оскільки покликання часто асоціюють із важливістю й актуальністю інформації. У контексті наведеного повідомлення такі гіперпосилання могли б надати важливу інформацію про безпеку, інструкції щодо укриття або висвітлення змін ситуації в реальному часі.

Telegram-канал – “ХК Київ” – репрезентативне джерело маніпулятивних рекламних текстів. На 05.11.2023 він налічував 155 157 підписників. Проаналізовано близько 1000 дописів, опублікованих у період із 01.09.2023 по 31.10.2023, загальним обсягом ~100 000 слововживань. Серед них ~100 текстів рекламних оголошень. Ми обрали саме цей період, аби проаналізувати можливий вплив посиленних інформаційно-психологічних операцій із боку російської федерації на текстотворення реклам у соцмережі Telegram, особливо на тлі ускладнених наступальних дій ЗСУ.

Із огляду на ненормативну (обсценну) лексику цікавим є таке рекламне оголошення на каналі “ХК Київ”: 😊 *Пропогондоша кремля Скабеева збісилася через український телеграм-канал “Times of Ukraine” (із покликанням) та погрожує знайти його інформатора, який зливає плани русні. Хто не знав – це той самий канал, який читає Зеленський та Залужний. ¶ Я теж особисто рекомендую Times of Ukraine (із покликанням), оскільки вони перші публікують те, що з’являється у ЗМІ тільки через 2 тижні (ХК Київ, 25.10.2023).* Автор наведеного рекламного тексту використовує емоційно забарвлену лексику (включно з емоджі) й апеляцію до авторитету з метою підсилення довіри та актуальності. Ненормативна лексика створює зневажливий тон щодо відомої російської журналістки, створюючи агресивне наративне забарвлення. Указівка на український Telegram-канал як джерело, яке читають авторитетні особи, ґрунтована на стратегії асоціації з надійністю та важливістю. Експліцитна рекомендація від автора тексту (*Я теж особисто рекомендую*) покликана підсилити переконливість звертання. Також у цьому прикладі використані прийоми сторітелінгу і містифікації без наведення першоджерел.

Наводимо рекламний текст: ● *УВАГА ВСЕНАРОДНЕ ОПИТУВАННЯ* ● *Telegram-канал Правда* (із покликанням) *проводить опитування – Якщо вибори Президента відбудуться завтра? За кого Ви віддасте свій голос: Володимир Зеленський* (із покликанням) *Петро Порошенко* (із покликанням) *Свій Варіант* (із покликанням) *Проти всіх* (із покликанням) *Дізнатись варіант* (із покликанням) (ХК Київ, 26.10.2023). У цьому тексті спостерігаємо заклик до участі в опитуванні. Автор використовує маркери уваги й інтерактивні елементи для залучення уваги читача. Уживання червоних емоджі та великих літер (капіталізація – *УВАГА ВСЕНАРОДНЕ ОПИТУВАННЯ*) у слові має на меті привернути увагу і створити відчуття терміновості та важливості опитування. Словосполучення *всенародне опитування* підкреслює загальну значущість і відкритість опитування для широкого кола осіб. За допомогою питання *Якщо вибори Президента відбудуться завтра?* автор маніпулює гіпотетичним сценарієм для стимулювання роздумів і вибору, спонукаючи читачів уявити можливість негайного виборчого процесу.

Надання конкретних варіантів голосування з іменами кандидатів і додаткових опцій (*Свій Варіант, Проти всіх*) дозволяє читачам взаємодіяти з рекламним текстом, що підсилює ефект його впливу. Покликання в кожному варіанті виступають як інтерактивні кнопки, що забезпечують простий і зручний спосіб участі в опитуванні, підсилюючи залучення та збільшуючи ймовірність відгуку. Завершальний заклик до дії *Дізнатись варіант* стимулює цікавість, запрошуючи користувачів дізнатися більше про опитування або результати, що може спонукати до подальшої взаємодії з каналом та його контентом. Насправді – кожен із цих варіантів відповіді є покликанням на той самий Telegram-канал, що вказує на пряме маніпулювання інформацією.

Ще один рекламний текст із Telegram-каналу “ХК Київ” відображає негативну оцінку загальноприйнятих практик споживання туристичних послуг у Карпатах. Його автор

використовує гіперболізовану лексику, як-от у словосполученні *найтупіша ідея*, що слугує засобом емоційної маніпуляції, спрямованої на викликання в читачів відчуття роздратування та бажання знайти альтернативу: *Найтупіша ідея – це витратити гроші в Карпатах. Бази відпочинку орієнтовані на туристів та деруть ціни до небес, тому звичайна поїздка в мальовничі Карпати може обійтися в кругленьку суму. А якщо ви часто буваєте в Карпатах, але крім Буковелі та Говерли нічого не знаєте, користуйтеся каналом Карпатський Двіж (із покликанням)*

 Тут дізнаєтесь: як зняти будинок під Говерлою з неймовірним видом за 300 гривень, де наїстися за 100 грн, та про які таємні місця не знають навіть місцеві. Мастхев для всіх, хто хоче відпочити в Карпатах, зберігайте собі: (покликання) (ХК Київ, 16.10.2023). Твердження про завищені ціни до небес діє як гіперболізований аргумент, що посилює негативний образ традиційного туристичного відпочинку.

Висвітлення економічних переваг, як-от: *зняти будинок... за 300 гривень і де наїстися за 100 грн*, здійснене через конкретні цифрові відомості, що слугують емпіричними доказами економічної доцільності. Апеляція до таємниці та ексклюзивності через фразу *таємні місця не знають навіть місцеві* включає прийом наведення інсайдерської інформації, що забезпечує відчуття елітарності та ініціації. Заклик до дії *зберігайте собі* передбачає негайну інтерактивність, спрямовану на закріплення комунікації між споживачем і контентом. Ушиті в текст покликання забезпечують безпосередню взаємодію з рекламним контентом, що підсилює ефект залучення в умовах цифрового маркетингу.

Звертаємо увагу на такий рекламний текст: *Виявляється, 8 із 10 киян не знають, чим зайнятися на вихідних. Так що тримайте канал, де знаходять способи відпочити безкоштовно, круто провести час як з друзями, так і поодиночі.*

 Київська перепічка / афіша (із покликанням) *Де можна об'їстися на 200 гривень, куди сходити на вихідні і що це взагалі за місце на фото?! Хто хоче круто провести час і зекономити*

гроші – ласкаво просимо: (покликання) (ХК Київ, 10.10.2023). У тексті цієї реклами використано статистичний аргумент (*8 із 10 киян не знають, чим зайнятися на вихідних*) для створення уявлення про “масштабну” проблему, що вимагає рішення, і для привернення уваги до потенційної аудиторії, яка шукає розваг. Однак автор не наводить першоджерело цієї інформації. Зацікавленість у відпочинку та бажання зекономити викликане за допомогою обіцянки доступу до інформації, котра дозволяє *круто провести час як з друзями, так і поодиноці*. Риторичне запитання *Де можна об’їстися на 200 гривень, куди сходити на вихідні і що це взагалі за місце на фото?!* покликане пробудити зацікавленість і спонукати реципієнта до взаємодії, інтригуючи читача можливістю відкриття нових, невідомих раніше місць і вигідних пропозицій. Заклик до дії, представлений фразою *Хто хоче круто провести час і зекономити гроші – ласкаво просимо*, має на меті створити враження інклюзивності та відкритості, пропонуючи негайну вигоду. Використання покликань безпосередньо в тексті забезпечує читачеві миттєвий доступ до додаткової інформації та ресурсів, підсилюючи ефект негайного залучення. У цілому структура та мова реклами орієнтована на створення враження доступності та легкості знаходження варіантів відпочинку, що може бути особливо привабливими для молодшої аудиторії.

Наводимо рекламне оголошення на ресурсі “ХК Київ”: ¶ *Якщо ви живете в Україні, то зобов’язані про це знати: – Google Maps платить по \$20 за чесні відгуки про ресторани. Можна поїсти в Пузатій Хаті на 100 грн і отримати зверху 600. – Харківські айтішники створили телефон, який генерує цифрову гривню за заряджання телефону. Лягли спати, а на ранок отримали +300 грн на карту. – З’явився додаток для бігунів, де за кожен кілометр дають 150 грн. Можна хоч пішки ходити і заробляти гроші. ☞ І це не жарт – канал Стартапенко (із покликанням) кожен день пише про дивакуваті технології та способи отримати з них грошей. При чому не якісь*

копійки, а хоча б \$100 на день. Підпишіться та заробляйте навіть з калькулятора: (покликання) (ХК Київ, 05.10.2023).

Автор цього рекламного тексту застосовує низку психологічних і лінгвістичних прийомів для привернення уваги та стимулювання інтересу до пропонованих послуг.

1. Елементи несподіванки й оригінальності. Речення *Google Maps платить по \$20 за чесні відгуки про ресторани та Харківські айтішники створили телефон, який генерує цифрову гривню за заряджання телефону* викликають здивування та недовіру, що є типовою реакцією на надмірно привабливі пропозиції, які здаються нереалістичними. Це прямий результат надлишкової та прямолінійної реклами впродовж кількох останніх десятиліть.

2. Пряме звертання до читача. Використання форми другої особи (*якщо ви живете в Україні, то зобов'язані про це знати*) дозволяє персоналізувати досвід і звернутися безпосередньо до потенційного споживача, залучаючи його до діалогу.

3. Підкреслення легкості заробітку. Фраза *Можна хоч пішки ходити і заробляти гроші* покликана спростити уявлення про процес заробітку як такий, що не вимагає зусиль.

4. Спростування сумнівів. Автор вислову *І це не жарт* намагається упередити скептицизм, який може виникнути в читача щодо надмірно привабливих рекламних пропозицій.

5. Заклик до дії з обіцянкою вигоди. Заклик *Підпишіться та заробляйте навіть з калькулятора* мотивує читача виконати конкретну дію (підписатися на канал) із метою отримання обіцяної вигоди.

6. Уживання гіперболізації. Згадування винаходів і можливостей, які звучать занадто привабливо, щоби бути правдою, викликає сильні емоції та враження, сприяючи приверненню уваги.

Отже, усі ці елементи в сукупності створюють дискурс, у якому зацікавлення читача і спонукання його до швидкої взаємодії з рекламою відбувається ефективніше, ніж без уживання прийомів сугестії та маніпуляції.

Дискусія і висновки

У перебігу дослідження маніпулятивного складника таких українських Telegram-каналів, як “Times of Ukraine” (840 708 підписників), “Реальна Україна / Радар Тривога” (478 770 підписників) та “ХК Київ” (155 157 підписників) було проаналізовано 12 000 дописів, серед яких 1200 – рекламні оголошення. Загальний обсяг текстів дослідження склав понад 950 000 слововживань. Оскільки в сучасних соцмережах будь-яка реклама є маніпулятивною, ми промінемо вирахування кількісних характеристик і одразу перейдемо до розбирання якісних.

Так, було виявлено, що автори проаналізованих Telegram-каналів послідовно застосовують низку мовних прийомів і технік, які мають на меті маніпулювати емоціями. Використання директивного стилю спостерігаємо в усіх досліджених текстах. Автори використовують імперативи та фрази, що стимулюють негайну відповідь читача: *підписуйтесь, не зволікайте* або *пройдіть в укриття*.

Апелювання до авторитету відомих особистостей використовують у майже половині досліджених випадків, при цьому метою є підвищення довіри до пропонованої інформації. Так, згадування імені Президента або відомих осіб надає тексту вагомості й спонукає до довіри. У кількох текстах виявлено використання сугестивних прийомів, спрямованих викликати бажання терміново діяти. Наприклад, наголошення на потенційній небезпеці, а також використання іменника *увага*, змушує читача відчувати необхідність діяти негайно.

Формування відчуття належності до групи (ідентифікації) через уживання займенників першої особи множини або апеляції до спільних цінностей або потреб є іншим використовуваним прийомом, застосованим у значній частині рекламних текстів. Одним із найпоширеніших технік є експлуатація оптимістичних стереотипів та позитивної мотивації. Наприклад, обіцянка легкого заробітку або надзвичайних можливостей. Автори реклам використовують образи добробуту, успіху та легкості досягнення цілей для створення ілюзії, нібито читач може легко втілити свої

мрії, послуговуючись інструкціями рекламованого Telegram-каналу. Уживання гіперболічних висловів та емоційно навантаженої лексики також є характерною особливістю цих текстів. Вони підсилюють емоційний вплив на реципієнта і спонукають його до дії. Ці стратегії мовлення спрямовані на активізацію базових емоцій та інстинктів, що зумовлюють імпульсивні реакції.

Отже, проаналізовані рекламні тексти демонструють різноманітність риторичних і психолінгвістичних прийомів, використовуваних для маніпуляції емоціями з метою переконання реципієнтів, а також залучення їхньої уваги, стимулювання інтересу та спонукання до дій. У більшості випадків автори рекламних текстів на Telegram-каналах послуговувалися директивним стилем, емоційно забарвленою лексикою, іконічними знаками (емоджі), апелюванням до авторитету, упущенням першоджерел інформації, гіперболізацією, капіталізацією (написання слова великими літерами), виділенням окремих фраз жирним шрифтом, імплікацією страху і відчуттям терміновості, закликами до дії, тактиками переконання кількістю (у випадку наведення статистичних відомостей), маніпуляцією відчуттям неповноцінності тощо. На основі акумульованих результатів дослідження можна створити комплекс прийомів і технік самозахисту від маніпуляції емоціями в мережі Інтернет, а також дотримання інформаційної гігієни в соцмережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Білоконенко, Л. А. (2013). Дискурсивні маркери конфліктності: когнітивний та прагматичний аспекти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*, т. 21, 19(1), 45–51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2013_21_19%281%29_10

Бугайова, О. (2019). Семантичні лексико-словотвірні поля в соціальній рекламі як засіб мовного програмування. *Society. Document. Communication*, 6, 92–105. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2018-6-92-105>

Віннічук, О. В., & Білецька, Т. В. (2020). Психологічні аспекти в політичній рекламі: український досвід. *Вісник Національного*

університету оборони України, 5(58), 41–47. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-41-47>

Гнезділова, Я. В. (2016). Емоційна маніпуляція: техніки і технології впливу. *Мова і культура*, 18, т. IV(179), 171–176.

Екшмідт, В. Р. (2015). Мовленнєва маніпуляція: персуазивність та сугестія. *Мовні і концептуальні картини світу*, 1(52), 275–281.

Киричок, Т. Ю. (2008). Використання переваг гіпертекстових технологій в мережевій рекламі. *Технологія і техніка друкарства*, 3–4(21–22), 74–79. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3-4\(21-22\).2008.58843](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3-4(21-22).2008.58843)

Різник, В. А. (2023). Протидія дезінформації в політичній рекламі: правовий аспект. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*, 13, 39–44. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-13-07>

Cambridge Dictionary. (б. д.). Взято 26 жовтня 2023 з <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/emoji>

Gradus Research Company. (б. д.). Взято 26 жовтня 2023 з <https://gradus.app/uk/open-reports/what-ukrainians-buy-and-do-online-during-war/>

KIIS. (б. д.). Взято 26 жовтня 2023 з https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1307&page=1&fbclid=IwAR3QKVvs3SthNnBLDZTKJO8Hyw_wGTImhLfpAXsyKQl28PWfXhZlsZbVkJX0

TGStat. (б. д.). Взято 26 жовтня 2023 з <https://uk.tgstat.com/>

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реальна Україна / Радар Тривога UA. <https://t.me/joinchat/l2TNexCNI6YzZDIy>

ХК Київ. <https://t.me/joinchat/AAAAAFRICKwVZLRkEQPdEg>

Times of Ukraine. <https://t.me/joinchat/316JiBCDCgljMzEy>

REFERENCES

Bilokonenko, L. A. (2013). Discursive markers of conflict: Cognitive and pragmatic aspects. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya : Movoznavstvo*, vol. 21, 19(1), 45–51 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2013_21_19%281%29__10

Bugayova, O. (2019). Semantic lexico-word-formation fields in social advertising as a tool of language programming. *Society. Document. Communication*, 6, 92–105 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2018-6-92-105>

Cambridge Dictionary. (n. d.). Retrieved October 26, 2023 from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/emoji>

Ekshmidt, V. R. (2015). Verbal manipulation: Persuasiveness and suggestion. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 1(52), 275–281 [in Ukrainian].

Gnezdilova, Ya. V. (2016). Emotional manipulation: techniques of influence. *Mova i kultura*, 18, vol. IV(179), 171–176 [in Ukrainian].

Gradus Research Company. (n. d.). Retrieved October 26, 2023 from <https://gradus.app/uk/open-reports/what-ukrainians-buy-and-do-online-during-war/>

KIIS. (n. d.). Retrieved October 26, 2023 from https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1307&page=1&fbclid=IwAR3QKVvs3SthNnBLDZTKJO8Hyw_wGTImhLfpAXsyKQl28PWfXhZlsZbVkX0

Kyrychok, T. Yu. (2008). Use of advantages of hypertext technologies in network advertising. *Technology and Technique of Typography*, 3–4(21–22), 74–79 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3-4\(21-22\).2008.58843](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3-4(21-22).2008.58843)

Riznyk, V. A. (2023). Counteraction to disinformation in political advertising: legal aspect. *Herald of Lviv University of Trade and Economics Law sciences*, 13, 39–44 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2023-13-07>

TGStat. (n. d.). Retrieved October 26, 2023 from <https://uk.tgstat.com/>

Vinnichuk, O. V., & Biletskaya, T. V. (2020). Psychological aspects in political advertising: Ukrainian experience. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 5(58), 41–47 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-41-47>

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

HC Kyiv, from <https://t.me/joinchat/AAAAAFRICKwVZLRkEQPdEg> [in Ukrainian].

Real Ukraine / Radar Signal UA, from <https://t.me/joinchat/12TNexCNI6YzZDIy> [in Ukrainian].

Times of Ukraine, from <https://t.me/joinchat/316JiBCDCgljMzEy> [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 19.01.24

Прорецензовано / Revised: 22.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.01.24

Taras HOLOTA, PhD student
ORCID ID: 0009-0009-4767-0937
e-mail: taras.holota@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LANGUAGE MEANS OF MANIPULATION IN ADVERTISING ON UKRAINIAN TELEGRAM CHANNELS

Background. With the increasing access to the internet among Ukrainians, mass media is transitioning from traditional methods of disseminating information to modern ones, such as social media channels and chatbots. This article investigates the linguistic tools of manipulation in advertisements on Ukrainian Telegram channels, focusing on “Times of Ukraine”, “Real Ukraine | Radar Alarm”, and “HK Kyiv”.

Methods. The study encompasses over 950,000 word usages, including 1,200 advertising announcements, analyzed through linguistic research methods of analysis and synthesis.

Results. The research identified consistent use of directive style, emotionally charged lexicon, iconic signs (emojis), appeals to authority, omission of primary sources, hyperbolization, capitalization (writing in all caps), bold highlighting of certain phrases, implications of fear and urgency, calls to action, and persuasive tactics through quantification (in case of presenting statistical data) by the authors of the advertising texts. Emotionally charged language was a characteristic feature across the corpus.

The authors frequently utilized affective lexicon that resonates with the audience's feelings, enhancing the persuasiveness of the messages. Furthermore, strategic appeals to authority through references to influential figures or institutions were identified as tactics to establish and/or strengthen trust in the information source. The analysis also revealed an overuse of the technique of omitting the primary source by the authors, which undermines the credibility of such messages. The study also demonstrated the use of hyperbolic expressions designed to create an enhanced sense of urgency and compel the reader to act in favor of the Telegram channel.

Conclusions. The findings highlight the need to increase the level of media literacy among digital content consumers. The implications of these findings are manifold. Not only do they shed light on the rhetorical sophistication within social media landscapes, but they also provide empirical data to inform the development of educational initiatives and

digital tools aimed at empowering users to navigate the complexities of online information. The research thereby contributes to the growing body of knowledge in cognitive and behavioral responses to online communication, underpinning strategies for resisting manipulative messages and fostering information hygiene in the digital age.

Key words: language manipulation in advertising texts, language tools of emotion manipulation, verbalization of disinformation in the media.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'32'374

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).204-221](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).204-221)

Наталія ДАРЧУК, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-8932-9301

e-mail: n.darchuk@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Оксана ЗУБАНЬ, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-2644-3892

e-mail: oxana.zuban@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Валентина РОБЕЙКО, асист.

ORCID ID: 0000-0003-2266-7650

e-mail: valentyna.robeiko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Юлія ЦИГВІНЦЕВА, д-р філософії, мол. наук. співроб.

ORCID ID: 0000-0002-9684-3840

e-mail: tsyhvintseva@nas.gov.ua

Інститут української мови НАН України, Київ, Україна

ІНДЕКСУВАННЯ НЕГАТИВНОГО СЕНТИМЕНТУ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ТЕКСТУ СИСТЕМОЮ “TEXTATTRIBUTOR 1.0”

Вступ. У XXI ст. інформаційне поле є повноцінним полем бою. В українському інформаційному просторі все більшої ваги набуває проблема токсичності тексту, мови ворожнечі (ненависті). Саме тому інтерес дослідників до маркерів негативної тональності тексту, особливо медійного, невпинно зростає. Описано структуру та результати роботи окремого модуля автоматичної системи статистичної параметризації українськомовних текстів “TextAttributor 1.0” – лінгвістичну експертизу токсичності тексту.

Завдання розв'язано двома методами: методом словників і правил (обчислення статистичних параметрів) та методом машинного навчання.

Результати дослідження ґрунтуються на матеріалі корпусу мережесих медіатекстів політичного дискурсу обсягом 10 млн слововживань. Для реалізації мети створено лексикографічну базу даних, до якої ввійшли три словники: емоціогенів, мови ворожнечі й токсичних сполук, а також сформовано навчальну та контрольну вибірки текстів, на яких проводили оцінювання параметрів обраної моделі методом машинного навчання. У межах проєкту обрано ефективну для обчислень архітектуру на основі методу fastText та його інструментальних засобів. Індекс токсичності обчислено за допомогою вербальної ідентифікації негативного сентименту тексту на базі створеного лінгвістичного та програмного забезпечення й унаявлено через згенеровану системою лінгвістичну експертизу тексту, що відображає статистичну картку семантичних класів негативної лексики за класифікаційними маркерами лексикографічних списків та висновок нейронної мережі.

Висновки. Система “TextAttributor 1.0” перебуває на етапі тестування і вдосконалення функцій, тому у статті описано проміжну β -версію системи, проте отримані результати з визначення токсичності свідчать, що розроблена методика квантування вербальних засобів за семантичними параметрами (негативна емотивність) методами словників і правил та машинного навчання є ефективною для досягнення поставлених завдань і дає можливість не лише визначити межу між токсичним і нейтральним текстом, а й на підставі властивих тексту лексичних категорій наблизитися до розв'язання проблеми автоматичного виявлення наративу тексту. Методику розроблення модуля визначення токсичності медійного тексту в системі “TextAttributor 1.0” описано й оприлюднено на сторінці вебзастосунку у квітні 2024 р., але у формі науково-дослідницької статті цю інформацію друковано вперше.

Ключові слова: українськомовний медіатекст, токсичний текст, мова ворожнечі, тональність, негативний сентимент, індекс токсичності тексту.

Вступ

Тональність тексту – це позитивне, негативне або нейтральне ставлення його автора до об'єктів, явищ, ситуацій, осіб, згаданих у тексті. Тональність є важливою ознакою тексту, вона

впливає на його сприйняття та розуміння читачем, дає змогу авторові реалізувати свої комунікативні цілі.

Аналіз тональності тексту нині цікавить не лише мовознавців, а й політологів, управлінців, маркетологів, рекламників, іміджмейкерів та інші категорії фахівців, що працюють із певним брендом (у широкому розумінні цього слова). Особливо важливим видається це завдання для медійних текстів, під якими розуміємо тексти з різних джерел, що “передають, зберігають та відтворюють інформацію, яка впливає на громадську думку” [Словник з медіаграмотності, 2022].

Увага до інформації та її емоційного складника завжди була підвищеною, особливо в епоху гібридних воєн. Як слушно зауважує Г. Почепцов, “поява нових медіа полегшила проведення міжнародних інформаційних інтервенцій, бо вони створюють інформаційно-комунікативний простір, у якому пришвидшено всі процеси обміну. Державний апарат не в змозі реагувати і прогнозувати можливі наслідки таких інтервенцій. І майже на кожному кроці він програє” [Почепцов, 2016, с. 44]. Сучасна повномасштабна російсько-українська війна надала цій проблемі ще більшої значущості. В умовах такого інформаційного простору важливо мати інструменти, які дадуть змогу автоматично аналізувати й класифікувати тексти за негативним або позитивним сентиментом чи за різними емоціями.

Інтерес дослідників до визначення тональності тексту невпинно зростає. За останні кілька років з’явилося багато публікацій закордонних та українських науковців, присвячених різним підходам і наявним методам виявлення тональності [Залуцька та ін., 2023; Романюк, & Романишин, 2013; Стахів, & Скопівський, 2024; Шаховська, & Гірак, 2017; Шингалов та ін., 2017; Ялова, 2021; Reveilhac, & Morselli, 2022; Nandwani, & Verma, 2021; Cui et al., 2023; Cambria et al., 2024], розробленню систем та інструментів автоматичного сентимент-аналізу текстів [Іванов, & Коваленко, 2017; Оленич та ін., 2021], дослідженню негативної тональності різнотипних текстів [Shkvorchenko, 2023; Paul et al., 2024] та ін.

Наша ідея створення автоматичної системи атрибуції українськомовних текстів, яка, з-поміж іншого, буде визначати негативний сентимент, виникла на основі багаторічних досліджень колективу в галузі комп'ютерної лінгвістики загалом та цікавості до сентимент-аналізу зокрема [Дарчук та ін., 2016; Дарчук, 2019; Зубань, & Білоус, 2018; Голочко, 2023].

Дослідницький корпус мережевих медіатекстів політичного дискурсу обсягом 10 млн слововживань [Корпус української мови, 2003–2024] засвідчив, що в українському інформаційному просторі з'являється все більше текстів, які містять мову ворожнечі та не нехтують різноманітними прийомами токсичного впливу на читача. Саме тому актуальним вважаємо виявлення насамперед негативного сентименту медіатекстів з метою нейтралізації їхньої токсичної дії.

Методи

Автоматичне визначення індексу токсичності є окремим модулем системи “TextAttributor 1.0” [TextAttributor 1.0, 2024]. У створенні системи використано методи компонентного аналізу, дистрибутивного аналізу, безпосередніх складників, квантування. Індекс токсичності тексту обчислюється за допомогою вербальної ідентифікації токсичного сентименту тексту та розв'язується двома методами: методом словників і правил (обчислення статистичних параметрів) і методом машинного навчання.

Результати

Високий індекс токсичності є ознакою токсичного тексту, який ми трактуємо широко – як публікацію, що містить роздратування, домагання, погрози, непристойні коментарі, кіберзалякування, їдкі зауваження та злісні жарти (тролінг), обурення про політику, життя, друзів, мову ворожнечі. Мовою ворожнечі, своєю чергою, вважаємо “будь-яку комунікацію, що принижує чи дискримінує особу або групу осіб” [Словник з медіаграмотності, 2022] на основі того, ким вони є.

Оскільки важливою сферою, яка завжди привертала підвищену увагу суспільства, є політичний дискурс, матеріалом нашого дослідження стали дописи в інтернеті, тексти новинних

стрічок, трансьовані телебаченням, статті в інтернет-виданнях різних регіонів України, коментарі до політичних публікацій тощо.

Завдання дослідження передбачали два послідовні етапи виконання: 1) створення системи, яка генерує лінгвістичну експертизу токсичного тексту із визначенням індексу токсичності за словниками та за правилами; 2) формування навчальної вибірки за наявною системою для машинного навчання і створення нейронної мережі визначення індексу токсичності тексту.

Попередній лінгвістичний аналіз дослідницького корпусу дозволив виокремити підкорпус токсичних текстів, на основі яких виконавці проєкту визначали лексеми та сполуки з негативним сентиментом за попередньо розробленими класифікаціями, тональними словниками та відповідно маркували їх. Результатом цієї роботи стала лексикографічна база даних, до якої ввійшли три словники: емоціогенів, мови ворожнечі й токсичних сполук.

Лексикографічний список № 1 “Словник емоціогенів” містить 5 000 лексем із негативною тональністю. До списку ввійшли повнозначні слова (іменники, прикметники, прислівники та дієслова) з негативною тональністю (за шкалою -2), напр., *аморальний, безкарність, хабарництво, корупція, хабарник, красти, злодіяти, жахливо* (рис. 1).

Слово: Знайти

Слово	класиф.ozn.
☒ багнока	негативна тональність
☒ базікання	негативна тональність
☒ байдуже	негативна тональність
☒ байдужий	негативна тональність
☒ байдужість	негативна тональність
☒ байдужний	негативна тональність
☒ байдужно	негативна тональність
☒ балаган	негативна тональність
☒ баламутний	негативна тональність
☒ баланда	негативна тональність
☒ балачка	негативна тональність
☒ балуваний	негативна тональність
☒ бандя	негативна тональність
☒ бандитизм	негативна тональність
☒ бандитський	негативна тональність

Рис. 1. Фрагмент списку емоціогенів

Цей словник було сформовано за тональними словниками Н. Дарчук [Дарчук та ін., 2016] та О. Толочко [Толочко, 2023] обсягом 9 321 одиниця з визначенням тональності за бінарною шкалою (позитив/негатив), укладеним за лексиконом українськомовної публіцистичної лексики обсягом 40 тис. лексем.

Лексикографічний список № 2 “Словник мови ворожнечі” охоплює 3 000 лексем. До цього списку ввійшли такі групи лексики: негативні назви людей – 1 620 (напр.: *барига, западенець, мент, риг, тарган, тварюка, язичник*), обсценна лексика – 613 (напр.: *вз*бати, ви*бон, відпо*ерити, з*обувати, о*уїти, роз*об*) та лайлива лексика й вульгаризми – 787 (напр.: *всирачка, обдовбуватися, облапати, радіосрач, самодрочіння, серун, сміхуєчок, скурвитися, соціоблядствувати, сраний, схарений*). Одиниці списків були марковані семантичними характеристиками за розробленими класифікаціями. Список № 2 охоплює 18 семантичних ознак, напр.: негативні назви людини за віком, зовнішністю, асоціальною поведінкою, належністю до політичного напрямку, місцем проживання, віросповідання, інтелектуальними здібностями, за порівнянням із рослиною чи твариною тощо (рис. 2). Кожне слово мови ворожнечі отримало мітку за однією із них, напр.: **s** – сексизм, **r** – расизм, **e** – ейджизм та ін.

Класифікатор: Негативні назви людини darчук	
☒ за віком	бабка, бабулета
☒ за асоціальною поведінкою	вбивця, злодій, крадій
☒ за негативними рисами характеру	егоїст
☒ за зовнішністю	дрищ, чмо
☒ за назвами частин тіла або фізіологічними процесами	півно
☒ за належністю до політичного напрямку	зебіл
☒ за ознаками захворювання	афганський карлик, алкаш, торчок
☒ за ознакою соціального статусу або за сімейним станом	бомж
☒ за порівнянням із міфічними істотами	відьма, гном, зомбі
☒ за порівнянням із рослинами	зелена пліснява
☒ за порівнянням із тваринами	свина, криса, твар
☒ за проживанням на певній території	селючка, западенець
☒ за професією, майновим станом	мент, барига
☒ за релігійними ознаками	сатаніст, упоротий сектант
☒ за розумовими інтелектуальними здібностями	ідіот
☒ за соціальною активністю/пасивністю	заводіла, пофігст
☒ расизм – за національністю	жид, негритос
☒ сарказм, завальоване висловлювання	соблюдателі традицій, Унікальна ви наша

Рис. 2. Семантичні класифікаційні ознаки категорії “негативні назви людини” словника мови ворожнечі

Лексикографічний список № 3 “Токсичні сполуки” складають 1 500 стійких сполук, що відображають мову ворожнечі, різного типу негативно забарвлені експресивні одиниці, токсичні словосполучення, тобто фрази, які виражають негативний сентимент ідіоматично. У цьому списку одиниці класифіковано за 26 семантичними ознаками. Кожній сполуці присвоєна семантична мітка токсичності, мови ворожнечі чи експресивності, напр.: **МВ 2.** Створення негативного образу (*дурнуваті харі крішини, гейропський лєсбуха*); **МВ 4.** Твердження про неповноцінність, моральні недоліки (*нахабний хач, роми – брехуни*); **МВ 6.** Звинувачення в негативному впливі на суспільство, державу, у спробах захоплення влади або в територіальній експансії (*влада жидів, майдаунний імбецил, кривава хунта*); **МВ 10.** Погрози про фізичне знищення або будь-яке насильство (*смерть жидам, денацифікація кийвського режиму*); **Т 1.** Заклики до насильства (*В шию його!, наваляти по безтолковці*); **Т 2.** Створення негативного образу (*алкаш запухлий, бабка Юля, безголовий кандидат, дешева обгортка*); **Е 1.** Емоційне роздратування автора повідомлення, обурення про політику/життя/друзів тощо (*абсолютне зло, адський фетиши*); **Е 2.** Звинувачення в негативному впливі, твердження про злочини (*вандальський набіг, диверсійно-розвідувальна група ворога*) тощо (рис. 3).

Класифікатор:

☒ E 1. Емоційне роздратування автора повідомлення, обурення про політику/життя/духів тощо.	абсолютне зло, адський фетиш
☒ E 2. Звинувачення в негативному впливі, твердження про злочини	вандальський набіг, диверсійно-розвідувальна група ворога
☒ E. Експресивні	з якого це х'я!
☒ Eо. Емоційні фразеологізми	стати кінцил, шилувати дупу
☒ МВ 1. Заклики до насильства, будь-якої дискримінації.	захопити Україну, носкала - на нога
☒ МВ 10. Погрози про фізичне знищення або будь-яке насильство (англ. Threat).	смерть жидам, денацифікація кийвського режиму
☒ МВ 11. Зауваження, зауваження.	толупий! – не лєдила
☒ МВ 2. Створення негативного образу.	дурнуваті харі крішини, гейропський лєсбуха
☒ МВ 3. Виправдання та твердження про історичні випадки насильства, злочини чи кримінальність, перекручування та сумніви щодо історичних фактів насильства та дискримінації.	«бандерці» винищували народи разом із фашистами, кийвські натофашисти
☒ МВ 4. Твердження про неповноцінність, моральні недоліки.	нахабний хач, роми - брехуни
☒ МВ 5. Звинувачення, твердження про злочини чи кримінальність (не історичні).	цигани обчирили будинок пенсіонера
☒ МВ 6. Звинувачення в негативному впливі на суспільство, державу, в спробах захоплення влади або в територіальній експансії.	влада жидів, майдаунний імбецил, кривава хунта
☒ МВ 7. Згадка у привітальному або образливому контексті, непристойні коментарі.	мусоран слово не давали, гидувати содонтами і мужелюзями
☒ МВ 8. Заперечення громадянства.	з донецькою пропискою не турбувати
☒ МВ 9. Донатажіння, сексизм, переслідування (англ. Harassment).	небажани та (або) неприйнятні пропозиції сексуального характеру
☒ Т1. Заклики до насильства.	в шию його!, наваляти по безтолковці
☒ Т10. Цькування.	жирний осел, кончений малолетка
☒ Т11. Ідти зауваження та злісні жарти, націлені на провокацію у читачів емоційної валодви, або троллінг (англ. Trolling).	панове ттшукводи, печерний иракобіс
☒ Т2. Створення негативного образу.	алкаш запухлий, бабка Юля, безголовий кандидат, дешева обгортка
☒ Т3. Твердження про неповноцінність, моральні недоліки.	аморальний покидок, бездушна тварина
☒ Т4. Звинувачення, твердження про злочини чи кримінальність (не історичні).	агент Кремля, бандитська шапка
☒ Т5. Звинувачення в негативному впливі.	аваківські пси, ватний реваншист
☒ Т6. Образливі спонукання до дій.	йди нафіг, валя вже за грати, за парєбрєк
☒ Т7. Згадка у привітальному або образливому контексті, непристойні коментарі.	«говоращі» добєщєки, анєрєкєшичє слєбєуєни, жадібний кнур
☒ Т8. Непристойні жарти та натяки.	я бє видєи, давєтє вєєи пєдєдє
☒ Т9. Погрози про фізичне знищення.	євєкуєвєтє в пєкє, нє гїлєкує

Рис. 3. Семантична класифікація токсичних сполук

Зауважмо, що укладена лексикографічна база даних – це складна поліпараметрична система, у якій одиниці (слова, синтагми) супроводжуються набором семантичних ознак, що у сполученні з кількісними даними частотного словника аналізованого тексту забезпечує аналіз токсичності цього тексту, представлений у системі “TextAttributor 1.0” такими способами: 1) індексом токсичності тексту; 2) статистичною карткою токсичності тексту; 3) визначенням у тексті слів із негативним сентиментом.

Індекс токсичності тексту (*itox*) вираховується за частотою вживання в тексті різних класів лексики з негативною тональністю: слів-емоціогенів (*e*), лексем мови ворожнечі (*m*), токсичних стійких сполук (*t*). Також у формулі індексу токсичності враховується коефіцієнт (*K*), що посилює значення слів на означення мови ворожнечі і токсичних сполук, який дорівнює -2 , та обсяг тексту (*n*):

$$Itox = (e + |K| (m + t)) / n \times 10,$$

Наприклад, індекс токсичності тексту *Націю формують перемоги, а не політкоректність* (119 речень, 1018 слововживання) є високим – 0,81, однак типовим для середніх за довжиною текстів медійного стилю (рис. 4).

Характеристика негативного сентимента тексту:

- (*itox*-0.81) **Типові ознаки медійного стилю:** індекс токсичності тексту формує когнітивно-прагматичні установки на негативні значення 0,2 - 0,9

ПОРІВНЯННЯ АТРИБУЦІЇ ТЕКСТІВ

Підрахувати векторну відстань ¹

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТОКСИЧНОСТІ ТЕКСТУ

Категорія	Назва	Кількість
Емоціогени	негативна тональність	57
Класифікація сполук	T3. Твердження про неповноцінність, моральні недоліки.	1
Фразеологізми		10
Класифікація сполук	MВ 5. Звинувачення, твердження про злочини чи кримінальність (не історичні).	1
Негативні назви людини	за професією, майновим станом	1
Негативні назви людини	за соціальною активністю/пасивністю	3
Негативні назви людини	за асоціальною поведінкою	4
Негативні назви людини	за проживанням на певній території	1
Класифікація сполук	T4. Звинувачення, твердження про злочини чи кримінальність (не історичні).	1

Націю формують перемоги, а не політкоректність

Рис. 4. Індекс токсичності та лінгвістична експертиза токсичності тексту

Лінгвістична експертиза токсичності тексту відображає статистичну картку семантичних класів негативної лексики за класифікаційними маркерами лексикографічних списків. Зокрема, в аналізованому тексті трапляються такі категорії лексики з негативним сентиментом: емоціогени з негативною тональністю – *57* (іменники *війна, ворог, беззаконня, біда, дідівщина, зло, репресії, сутички, тортури*, прикметники *жорстокий, проросійський*, дієприкметник *окупований*, прислівник *хитро*, дієслова *бити, вимагати, загинути, знищувати, плакати* та ін.), токсичні сполуки (*Московський патріархат, тотальна корупція, огидна сатанинська Московія*), негативні назви людини за різними ознаками (*ворог, зрадник, раб, убивця* тощо).

Окремо визначено стійкі сполуки та фразеологізми, а також деякі лексеми, що не впливають на токсичність тексту, вони підсвічені іншими кольорами. Текст із визначеними слововживаннями негативного сентименту, що вербалізують категорії статистичної картки, подано на рис. 5.

Націю формують перемоги, а не політкоректність

Я сам із південного сходу . Знаю багатьох людей , яких значили **Революція** гідності й **війна** на Донбасі . Але вони все одно залишилися з **ватними** поглядами . Нині частина України – **окупована** , багато хто виїхав за кордон . Дивлюся на їхні дописи в **соцмережах** – люди почали цитувати Батьківщину , **втрапити** її . Моляться за Україну і **Збройні сили** , мріють повернутися додому . **Війна** змінила суспільство , воно стало більш національними . На **жаль** , щоб українці відчували себе українцями , потрібна була **війна** .

Мама моя , не можна сказати , що була глибоко віручка , але щовечора промовляла " Отче наш " і намагалася донести мені , що Бог є .

Усі мої колосівки були українською .

Микола КОХАНІВСЬКИЙ , " **Буревій** " , 53 роки , лідер добровольного руху Організації українських націоналістів . Справжнє ім'я Микола **Люба** . Народився 25 травня 1971-го в селищі Приазовському Запорізької області . Ріс без батька . Мати працювала в колгоспі . До 32 років розмовляв російською . На **газоелектрозаварювальника** вчинився в училищі в Мелітополі . 2003-го переїхав до Києва . Працював будівельником , охоронцем . Тоді ж долучився до націоналістичного руху . 2008 року вступив до Конгресу українських націоналістів . Був організатором та учасником багатьох акцій протесту . Вищу освіту за спеціальністю " Економіка підприємства " здобув у Перелазів-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди . 30 червня 2007-го вперше на Софійській площі запалив Поганський ватру на честь дня народження Романа Шухевича . 2011 року вступив до лав ОУН , склавши присягу на вірність Україні . 2013-го **брав участь** у поваленні пам'ятника Леніну в центрі Києва . Під час **Революції** гідності був сотником Першої Київської сотні ОУН імені Євгена **Коновальця** . З початком російської **агресії** пішов на фронт , де очолив добровільний батальйон ОУН , що **брав участь** , зокрема , у **штурмі** Савур-Могили , захисті Донецького аеропорту . У травні 2015 року створив громадську організацію " Добровільний рух ОУН " , де його обрали головою Проводу . З початком великої **війни** очолив Добровільне формування територіальної громади Києва ОУН . Згодом пішов на фронт . Служив як рядовий у підрозділі Сил оборони України . У шлюбі вдруге , Дружина Катерина , 47 років . Дітей немає . **Загинув** 10 червня в **бою** на передовій біля Вовчанська на харківському напрямку . Жив у Києві .

У нашій сім'ї було небагато книжок , але " Кобзар " був . Мама читала мені його . Не любив , бо там було багато зажурних речей – і я **плакав** . Згодом читав його замість Букваря .

Українець усвідомив себе в **совєтській** армії . Служив у **будбати** в Москві . **Дідівщина** й **сутічки** були саме через те , що я – українець .

Рис. 5. Фрагмент тексту з вербалізаторами негативного сентименту

Як бачимо, ця методика дає можливість з'ясувати межу між токсичним і нейтральним текстом, визначити статистику найчастотніших моделей вираження негативного сентименту та на підставі властивих тексту лексичних категорій наблизитися, напр., до розв'язання проблеми автоматичного виявлення наративу тексту.

Другий режим роботи системи “TextAttributor 1.0” – машинне навчання. На вході системи ми мали корпуси текстів, розмічених за принципами, що передбачають виявлення наявності або відсутності в тексті ознак токсичності. Кожен корпус розділявся на навчальну та контрольну вибірки, а також, для достатньо великих корпусів, – валідаційну вибірку. На навчальному корпусі ми проводили оцінювання параметрів обраної моделі розв’язання поставленого завдання. На валідаційній вибірці налаштовували гіперпараметри моделі. Остаточні показники ефективності моделі вимірювали на контрольній вибірці з урахуванням доступності обчислювальних ресурсів, які необхідні для експлуатації моделі. У створенні системи “TextAttributor 1.0” за методом машинного навчання було сформовано і використано не достатньо великі корпуси відносно коротких українськомовних інтернет-текстів (блоги, коментарі, статті тощо). Унаслідок серії експериментальних досліджень у межах описаного проекту було обрано ефективну для обчислень архітектуру на основі методу fastText і його інструментальних засобів [Joulin et al., 2016]. Цей метод базується на векторному представленні слів та оцінці розподілу ймовірності документів за наперед визначеними класами. Слова подаються у векторному вигляді на підставі автоматичного розбиття слів на частини (subwords), що моделює відкритість словника. Останнє є важливим з огляду як на високу флективність української мови, так і на необхідність враховувати наявні в текстах нові, ще не внесені у словник, слова, а також слова з орфографічними помилками. Ефективність використаного підходу також визначається технічними умовами експлуатації системи та текстовими ресурсами для навчання моделей. Для бінарної класифікації, яка виявляє документи з токсичністю, було використано підготовлений корпус обсягом приблизно 12 тисяч документів (текстів). Найкращий результат за узагальненою метрикою ($F1 = 79,4\%$) отримано для таких значень гіперпараметрів: розмірність простору векторного представлення слів – 56, початкова швидкість навчання – 0,15, кількість епох – 500, лексичний контекст – біграми, довжина

субслів – від 2 до 5, поріг прийняття рішення – 0,4. Водночас за чутливості 85 % досягається точність близько 70 %.

Аналіз токсичності тексту *Націю формують перемоги, а не політкоректність* методом машинного навчання показав нульовий ступінь токсичності, що загалом підтверджує результати лінгвістичної експертизи за методом словників і правил про допустимий обсяг слів з негативним сентиментом для такого обсягу тексту медійного стилю.

Дискусія і висновки

Автоматична система “TextAttributor 1.0” перебуває на етапі тестування визначення токсичності українськомовних текстів, проте отримані результати свідчать, що розроблена методика квантування вербальних засобів за семантичними параметрами (негативна емотивність) за методами словників та правил і методами машинного навчання є ефективною для досягнення поставлених завдань. Режим роботи модуля на основі словників і правил дає можливість не просто отримати висновок про негативну тональність окремого тексту, а й уявляє мовні засоби, якими вона досягається. Окрім того, методика словників і правил забезпечила автоматичне формування датасету для машинного навчання в завданні визначення токсичності тексту. Реалізація цього завдання на основі глибокого машинного навчання дала змогу отримати результати, зіставні зі системами для інших мов, параметри яких оцінено на вибірках із подібними характеристиками. Система “TextAttributor 1.0” є зручною й ефективною для використання в різноманітних текстологічних дослідженнях.

У перспективі розроблений інструмент автоматичного визначення токсичності тексту плануємо поєднати зі семантичним та синтаксичним автоматичним аналізом, а також із психолінгвістичним і соціолінгвістичним експериментами з метою встановлення фактів впливу на читача. Описана методика у проєкції на семантичний аналіз лексичної таксономії, розроблений у лабораторії комп’ютерної лінгвістики [Дарчук та ін., 2016], дасть можливість на підставі властивих тексту семантичних категорій наблизитися до розв’язання проблеми автоматичного виявлення

наративу тексту, поглибити текстологічний опис впровадженої лінгвістичної експертизи, відкрис шлях до відстежування поширювачів фейків тощо.

Внесок авторів: Наталія Дарчук – концептуалізація, методологія, написання (перегляд і редагування); Оксана Зубань – методологія, валідація даних, написання (перегляд і редагування); Валентина Робейко – методологія, валідація даних; Юлія Цигвінцева – методологія, валідація даних, написання (оригінальна чернетка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дарчук, Н., Зубань, О., Лангенбах, М., & Ходаківська, Я. (2016). АГАТ-семантика: семантичне розмічування корпусу української мови. *Українське мовознавство*, 1(46), 92–102. [https://doi.org/10.17721/um/46\(2016\)](https://doi.org/10.17721/um/46(2016))

Дарчук, Н. (2019). Лінгвістичні засади автоматичного сентимент-аналізу українськомовного тексту. *Science and education a new dimension*, 189, 10–13. <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-189VII55-02>

Залуцька, О., Молчанова, М., Мазурець, О., Мельник, О., & Скрипник, Т. (2023). Метод інтелектуального аналізу емоційної тональності текстової інформації для визначення поведінкових намірів нейромережевими засобами. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*, 1, 5, 67–73. <https://elar.khmnmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d4a9f0d-53d5-4633-bf69-e360e5206a70/content>

Зубань, О. М., & Білоус, В. В. (2018). Автоматичне визначення лексичної тональності українськомовного тексту (на матеріалі новин ТСН). *Інформаційні технології та взаємодії (IT&I'2018)*, (с. 182–183). <http://iti.fit.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/ITI-2018.pdf>

Іванов, Є. М., & Коваленко, С. В. (2017). Розробка web-додатка для аналізу тональності текстової інформації. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я*, 1, 18–19. <https://core.ac.uk/download/pdf/161789959.pdf>

Корпус української мови (2003–2024). *Mova.info: лінгвістичний портал*. <http://www.mova.info/corpus.aspx>

Оленич, І., Притула, М., Сінькевич, О., & Хамар, О. (2021). Система автоматичного визначення тональності тексту. *Електроніка та інформаційні технології*, 15, 16–23. <https://doi.org/10.30970/eli.15.2>

Почепцов, Г. (2016). *Сучасні інформаційні війни*. Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

Романюк, А., & Романишин, М. (2013). Тональний словник української мови на основі сентимент-анотованого корпусу. *Українське мовознавство*, 43, 63–74.

Словник з медіаграмотності (2022). <https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovnuk.pdf>

Стахів, М., & Скопівський, М. (2024). Від аналізу тексту до моделювання природної мови: комплексне дослідження. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки*, 333(2), 242–250. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-333-2-38>

Толочко, О. (2023). *Тональний словник української мови*. <https://github.com/Oksana504/sentimentdictionary-uk>

Шаховська, Н. Б., & Гірак, Х. Ю. (2017). Шкалювання емоційно забарвлених слів для використання у методах класифікації тональності. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*, 872(1), 195–203. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13016/ilovepdfcom-195-203.pdf>

Шингалов, Д. В., Мелешко, С. В., Минайленко, Р. М., & Резніченко, В. А. (2017). Методи автоматичного аналізу тональності контенту у соціальних мережах для виявлення інформаційно-психологічних впливів. *Техніка в сільськогосподарському виробництві, галузеве машинобудування, автоматизація*, 30, 196–202. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkntu_2017_30_29

Ялова, К., Яшина, К., Говоруценко, Т., & Тарасюк, О. (2021). Сентимент-аналіз засобами нейронної мережі. *Математичне моделювання*, 1(44), 30–37. [https://doi.org/10.31319/2519-8106.1\(44\)2021.235906](https://doi.org/10.31319/2519-8106.1(44)2021.235906)

Cambria, E., Zhang, X., Mao, R., Chen, M., & Kwok, K. (2024). SenticNet 8: Fusing emotion AI and commonsense AI for interpretable, trustworthy, and explainable affective computing. In *International Conference on Human-Computer Interaction (HCI)*. <https://sentic.net/publications/>

Cui, J., Wang, Z., Ho, S.-B., & Cambria, E. (2023). Survey on sentiment analysis: evolution of research methods and topics. *Artificial Intelligence Review*, 56, 8469–8510. <https://doi.org/10.1007/s10462-022-10386-z>

Joulin, A., Grave, E., Bojanowski, P., Douze, M., Jégou, H., & Mikolov, T. (2016). FastText.zip: Compressing text classification models. *Cornell University. Computer Science. Computation and Language*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1612.03651>

Nandwani, P., & Verma, R. (2021). A review on sentiment analysis and emotion detection from text. *Social Network Analysis and Mining*, 11, 81. <https://doi.org/10.1007/s13278-021-00776-6>

Paul, J., Das Chatterjee, A., Misra, D., Majumder, S., Rana, S., Gain, M., & Sil, J. (2024). A survey and comparative study on negative sentiment

analysis in social media data. *Multimedia Tools and Applications*, 1–50. <https://doi.org/10.1007/s11042-024-18452-0>

Reveilhaç, M., & Morselli, D. (2022). Dictionary-based and machine learning classification approaches: a comparison for tonality and frame detection on Twitter data. *Political Research Exchange*, 4(1), 182–184. <https://doi.org/10.1080/2474736X.2022.2029217>

Shkvorchenko, N. (2023). Political toxicity in the contrastive perspective (Based on American, British and Ukrainian media discourse). *Cognition, communication, discourse*, 26, 152–173. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-09>

TextAttributor 1.0 (2024). <http://ta.mova.info>

TextAttributor 1.0. Методика (2024). <http://ta.mova.info/methods>

REFERENCES

Cambria, E., Zhang, X., Mao, R., Chen, M., & Kwok, K. (2024). SenticNet 8: Fusing emotion AI and commonsense AI for interpretable, trustworthy, and explainable affective computing. In *International Conference on Human-Computer Interaction (HCI)*. <https://sentic.net/publications/>

Corpus of the Ukrainian language (2003–2024). *Mova.info: linguistic portal* [in Ukrainian]. <http://www.mova.info/corpus.aspx>

Cui, J., Wang, Z., Ho, S.-B., & Cambria, E. (2023). Survey on sentiment analysis: evolution of research methods and topics. *Artificial Intelligence Review*, 56, 8469–8510. <https://doi.org/10.1007/s10462-022-10386-z>

Darchuk, N., Zuban, O., Lanhenbakh, M., & Khodakivska, Ya. (2016). AGAT-semantics: semantic markup of the Ukrainian language corpus. *Ukrainian linguistics*, 1(46), 92–102 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/um/46\(2016\)](https://doi.org/10.17721/um/46(2016))

Darchuk, N. (2019). Linguistic approach for development of computer-based sentiment analysis in the Ukrainian language. *Science and education a new dimension*, 189, 10–13 [in Ukrainian].

Dictionary of media literacy (2022) [in Ukrainian]. <https://filter.mkkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovyk.pdf>

Ivanov, Ye. M., & Kovalenko, S. V. (2017). Development of a web application for analysing the tone of textual information. *Information technology: science, engineering, technology, education, health*, 1, 18–19 [in Ukrainian]. <https://core.ac.uk/download/pdf/161789959.pdf>

Joulin, A., Grave, E., Bojanowski, P., Douze, M., Jégou, H., & Mikolov, T. (2016). FastText.zip: Compressing text classification models. *Cornell University. Computer Science. Computation and Language*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1612.03651>

Nandwani, P., & Verma, R. (2021). A review on sentiment analysis and emotion detection from text. *Social Network Analysis and Mining*, 11, 81. <https://doi.org/10.1007/s13278-021-00776-6>

Olenych, I., Prytula, M., Sinkevych, O., & Khamar, O. (2021). System of automatic determination of text tone. *Electronics and information technologies*, 15, 16–23 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30970/eli.15.2>

Paul, J., Das Chatterjee, A., Misra, D., Majumder, S., Rana, S., Gain, M., & Sil, J. (2024). A survey and comparative study on negative sentiment analysis in social media data. *Multimedia Tools and Applications*, 1–50. <https://doi.org/10.1007/s11042-024-18452-0>

Pocheptsov, H. (2016). *Modern information wars*. Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].

Romaniuk, A., Romanyshyn, M. (2013). Tonal dictionary of the Ukrainian language based on sentiment-annotated corpus. *Ukrainian linguistics*, 43, 63–74 [in Ukrainian].

Reveillac, M., & Morselli, D. (2022). Dictionary-based and machine learning classification approaches: a comparison for tonality and frame detection on Twitter data. *Political Research Exchange*, 4(1), 182–184. <https://doi.org/10.1080/2474736X.2022.2029217>

Shakhovska, N., & Hirak, K. (2017). Ranging of emotive words for the use in the methods of tone classification. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 872(1), 195–203 [in Ukrainian]. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13016/ilovepdfcom-195-203.pdf>

Shkvorchenko, N. (2023). Political toxicity in the contrastive perspective (Based on American, British and Ukrainian media discourse). *Cognition, communication, discourse*, 26, 152–173. <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-09>

Shyngalov, D., Meleshko, Ye., Mynaylenko, R., & Reznichenko, V. (2017). Methods of automated sentiment analysis on social networks. *Machinery in agricultural production, industry machine building, automation*, 30, 196–202 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkntu_2017_30_29

Stakhiv, M., & Skopivskyi, S. (2024). From text analysis to natural language modeling: a comprehensive exploration. *Herald of Khmelnytskyi national university. Series: Technical sciences*, 333 (2), 242–250 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-333-2-38>

TextAttributor 1.0 (2024) [in Ukrainian]. <http://ta.mova.info>

TextAttributor 1.0. Methodology (2024) [in Ukrainian]. <http://ta.mova.info/methods>

Tolochko, O. (2023). *Tonal dictionary of the Ukrainian language* [in Ukrainian] <https://github.com/Oksana504/sentimentdictionary-uk>

Yalova, K., Yashyna, K., Hovorushchenko, T., Tarasiuk, O. (2021). Sentiment analysis with neural network. *Mathematical Modeling*, 1(44), 30–37 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.31319/2519-8106.1\(44\)2021.235906](https://doi.org/10.31319/2519-8106.1(44)2021.235906)

Zalutska, O., Molchanova, M., Mazurets, O., Melnyk, O., & Skrypnyk, T. (2023). Method for intellectual analysis of textual information emotional tonality for determine the behavioral intentions by neural networks means. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Technical Sciences*, 1, 5, 67–73 [in Ukrainian]. <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d4a9f0d-53d5-4633-bf69-e360e5206a70/content>

Zuban, O. M., & Bilous, V. V. (2018). Automatic determination of lexical tone of Ukrainian-language text (based on TSN news). *Information Technology and Interaction (IT&I'2018)*, (pp. 182–183) [in Ukrainian]. <http://iti.fit.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/ITI-2018.pdf>

Отримано редакцією збірника / Received: 10.04.24

Прорецензовано / Revised: 03.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 10.05.24

Nataliia DARCHUK, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-8932-9301

e-mail: n.darchuk@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Oksana ZUBAN, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-2644-3892

e-mail: oxana.zuban@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Valentyna ROBEIKO, Assist.

ORCID ID: 0000-0003-2266-7650

e-mail: valentyna.robeiko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yuliia TSYHVINTSEVA, PhD, Junior Researcher

ORCID ID: 0000-0002-9684-3840

e-mail: tsyhvintseva@nas.gov.ua

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

INDEXING OF THE NEGATIVE SENTIMENT OF THE UKRAINIAN TEXT BY “TEXTATTRIBUTOR 1.0”

Background. In the twenty-first century, the information space is a full-fledged battlefield. In the Ukrainian information space, the problem of text toxicity and hate speech is becoming increasingly important. Therefore, the interest of researchers in markers of negative textual tone,

especially in media texts, is constantly growing. The article describes the structure and results of a separate module of the automatic system of statistical parameterization of Ukrainian-language texts “TextAttributor 1.0” – determination of the text toxicity index.

The tasks are solved by two methods: the method of dictionaries and rules (calculation of statistical parameters) and the method of machine learning.

The results of the study are based on the material of the corpus of online media texts of political discourse with a volume of 10 million word occurrences. To achieve this goal, a lexicographic database was created, including three dictionaries: Emotiogens, Hate Speech, and Toxic Compounds, and training and control samples of texts were formed to estimate the parameters of the selected model using machine learning. The project chose a computationally efficient architecture based on the fastText methodology and tools. The toxicity index is calculated by verbally identifying the negative sentiment of the text based on the linguistic and software-generated and is detected by the system-generated linguistic examination of the text, which displays a statistical map of semantic classes of negative vocabulary by classification markers of lexicographic lists, and the output of the neural network.

Conclusions. The “TextAttributor 1.0” system is at the stage of testing and improving its functionality, so the article describes an intermediate β -version of the system, but the results obtained in determining toxicity show that the developed methodology for quantifying verbal means by semantic parameters (negative emotionality) using dictionaries and rules and machine learning is effective in achieving the tasks set and makes it possible not only to determine the boundary between toxic and neutral text but also to approach the solution of the problem based on the lexical categories inherent in the text. The methodology for developing a module for determining the toxicity of media text in the “TextAttributor 1.0” system was described and published on the web application page in April 2024, but this information is published for the first time in the form of a research article.

Key words: *Ukrainian-language media text, toxic text, hate speech, sentiment, negative sentiment, text toxicity index.*

Проект реалізовано за підтримки Посольства Великої Британії в Україні спільно з громадською організацією “Український науковий

центр лінгвістичних студій” (директор – Костянтин Гончаренко). Дякуємо всім, хто долучився до організації, супроводу та виконання окремих завдань і тестування системи на всіх етапах роботи.

Погляди, висловлені в цій публікації, належать розробникам проекту і можуть не збігатися з офіційною позицією уряду Великої Британії.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

УДК 811.161.2'1'324'38

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).222-254](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).222-254)

Оксана ЗУБАНЬ, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-2644-3892

e-mail: oxana.zuban@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

Владислав КРИВЕНОК, студент

ORCID ID: 0009-0006-1070-7378

e-mail: vladyslavkryvenok@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

ВІД СЛОВА ДО ЦИФРИ: ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ “ПОРТРЕТ” ІДЮСТИЛЮ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Вступ. Особистість С. Бандери неодноразово ставала об'єктом дослідження вчених на предмет позамовних категорій, тоді як одна з найвиразніших сторін діяча – мовна – досі не була системно й глибинно вивчена. Не стала публіцистична спадщина С. Бандери й об'єктом системного лінгвостатистичного дослідження, що і зумовлює актуальність дослідження. Метою статті є опис статистичної параметризації лексичної та частиномовної структури текстів С. Бандери на матеріалі текстової вибірки 10-ти публіцистичних статей (першодруків).

Методи: метод ретроспективного редагування тексту повторних друкованих видань, статистичні методи (обчислення статистичних параметрів, зіставлення емпіричних даних із довірчим інтервалом української публіцистики, метод статистичного моделювання), методика графічного унаочнення статистичних даних.

Результати: 1) проведено ретроспективне редагування статей редакції 1978 р. і систематизовано текстовий матеріал дослідження у цифровому форматі, придатному для автоматичного оброблення; 2) укладено текстовий корпус усіх оцифрованих першодруків статей; 3) порівняно два варіанти тексту статей – першого видання та 1978 р.; 4) за реконструйованими текстами укладено частотні словники у Корпусі української мови; 5) сформовано стилеметричну

модель статистичного дослідження і обчислено багато параметрів статистичної структури (лексичної та частиномовної) тексту С. Бандери; б) порівняно емпіричні значення лінгвостатистичних параметрів, обчислених вручну, із довірчими інтервалами медійного стилю та автоматично обчисленими емпіричними даними вебзастосунку TextAttributor 1.0.

Висновки. У ході дослідження було укладено першу в українській комп'ютерній лексикографії лексикографічну систему частотних словників на матеріалі текстів періодиків статей С. Бандери. Проведене лінгвостатистичне моделювання текстів дозволяє говорити про систематизацію статистичних даних і формування лінгвостатистичного “портрета” ідіостилу С. Бандери – це сукупність усіх емпіричних даних про статистичну структуру його текстів за дев'ятьма статистичними параметрами, зіставленими з довірчими інтервалами обчислених статистичних параметрів публіцистичного стилю української мови загалом.

Ключові слова: українська мова, ідіостиль, стилеметрична модель, статистичний параметр, корпус текстів, частотний словник.

Вступ

Особистість С. Бандери неодноразово ставала об'єктом дослідження вчених на предмет позамовних категорій, тоді як одна з найвиразніших сторін діяча – мовна – досі не була системно й глибинно вивчена. Поодинокі наукові статті, присвячені вивченню мовної особистості С. Бандери трапляються у всемережжі, однак їхню кількість можна назвати справді мізерною. О. Ципердюк у статті “Публіцистичне мовлення Степана Бандери з погляду сучасних мовних норм” розглядає мовостиль С. Бандери, окремі його ознаки, що не притаманні сучасній українській літературній мові, і робить важливий висновок, що “<...> тексти публіцистики, створені автором у діаспорі, зберігають самотутні мовні риси” [Ципердюк, 2013, с. 118]. Автор статті виокремлює лексичні, орфографічні, словотвірні, морфологічні та синтаксичні риси публіцистичного авторського стилю – що їх майже неможливо віднайти в сучасному типовому літературному зразкові. Таке

дослідження тексту С. Бандери, хоч і є спорадичним, проте дає загальне уявлення про індивідуальні ознаки стилю автора.

Глибинна довершеність думок С. Бандери, що він їх найвиразніше і найточніше “одягнув” в українські слова, стали спонукою до системного аналізу його стилю, який відображає індивідуальне авторське світобачення не тільки за якісними особливостями тексту, а й за кількісними характеристиками текстової структури.

Попри вагомій здобутки української лінгвостатистики, зокрема стилеметрії¹, публіцистична спадщина С. Бандери не стала об’єктом системного лінгвостатистичного дослідження, що й зумовлює *актуальність* наукової роботи, адже, на наше переконання, національний характер публіцистики С. Бандери може стати потужним складником державної розбудови, а стилістика його текстів, що не втратили питомих рис української мови під пресом більшовицької окупаційної політики, є шляхом до мови, “не вбраної в чужий одяг”, до переосмислення сучасних правописних норм і найпевнішим визначником напрямку майбутньої їхньої зміни й кодифікації.

Метою статті є опис статистичної параметризації лексичної та частиномовної структури текстів С. Бандери на матеріалі текстової вибірки 10-ти публіцистичних статей (першодруків), що виходили друком за його життя впродовж 1946–1950 рр. Для досягнення мети було здійснено такі *завдання*:

1) зібрано текстовий корпус усіх оцифрованих першодруків статей, що їх уважаємо найточнішим джерелом авторового стилю в зредагованому вигляді з-поміж усіх прижиттєвих видань;

2) шляхом зіставлення двох варіантів статей – першодруку (за відцифрованими архівами) й мюнхенської редакції 1978 р. – проведено ретроспективне редагування статей редакції 1978 р. і систематизовано текстовий матеріал дослідження в цифровому форматі, придатному для автоматичного оброблення;

---

¹ Див.: [Перебийніс, 1967; Перебийніс, Муравицька, & Дарчук, 1985; Бук, 2021; Дарчук, 2021; Зубань, 2020].

3) порівняно два варіанти тексту статей – першого видання та 1978 р.;

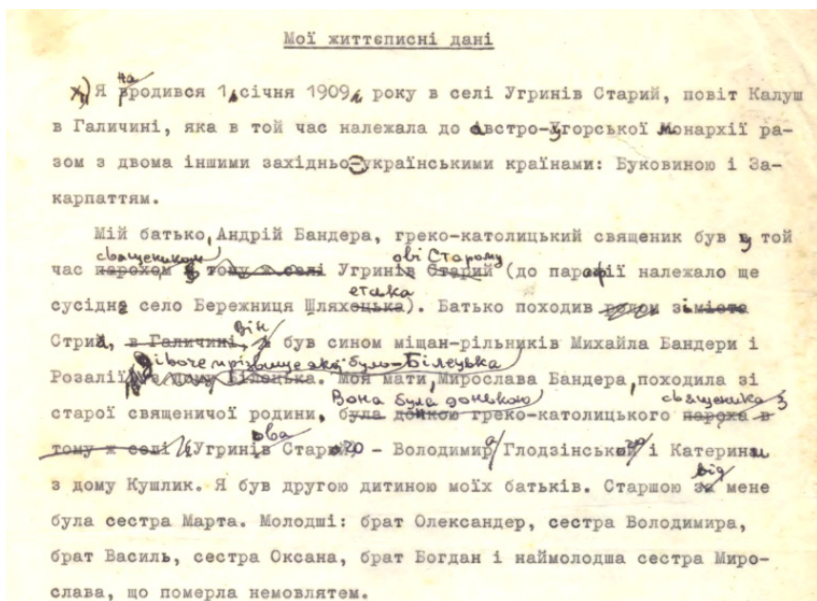
4) з метою автоматичного укладання частотних словників за текстами статей уведено реконструйовані статті до Корпусу української мови [Корпус української мови];

5) формовано стилеметричну модель статистичного дослідження і обчислено низку квантитативних параметрів статистичної структури (лексичної та частиномовної) тексту С. Бандери, порівняно отримані емпіричні значення лінгвостатистичних параметрів, обчислених вручну, із довірчими інтервалами медійного стилю та автоматично обчисленими емпіричними даними вебзастосунку TextAttributor 1.0 [TextAttributor 1.0, 2024].

Під час дослідження використано такі *методи*: метод ретроспективного редагування тексту повторних друкованих видань, статистичні методи (обчислення статистичних параметрів, зіставлення емпіричних даних із довірчим інтервалом української публіцистики, метод статистичного моделювання), методіку графічного унаочнення статистичних даних.

Результати

Формування матеріалу дослідження: ретроспективне редагування текстів. Збірка публіцистичних творів С. Бандери “Перспективи української революції”, останню редакцію й упорядкування до друку якої здійснив С. Ленкавський, вийшла друком у Мюнхені 1978 р. В Україні цю працю вперше перевидано 1998 р. репринтним способом (С. Бандера, 1998). Проте збереглися в архівах і прижиттєві публікації автора. Початковий машинопис автобіографії С. Бандери “Мої життєписні дані” (С. Бандера, 1959) наштовхнув нас на думку про те, що потрібно аналізувати саме автентичний текст автора – першодрук, бо це найточніше джерело його ідіостилу. Уже після загибелі С. Бандери 15 жовтня 1959 р. у жовтні 1961 р. машинопис відредаговано (рис. 1) і частину його вперше надруковано за кордоном у газеті “Томін України”.

У такому варіанті з деякими правками цей текст пізніше передруковували всі інші видання. За нашими підрахунками, стаття “Мої життєписні дані”, надрукована в “Перспективах української революції” 1978 р., містить загалом близько 400 різноманітних текстових правок. Зокрема для тижневика “Гомін України” редактор зробив близько 230 правок, тобто іншу частину виправлень зроблено в наступних виданнях, зокрема і мюнхенському. Не зваживши на цей факт, можна було б натрапити на серйозну перешкоду на шляху отримання вірогідних даних про статистичну структуру ідіостилію С. Бандери (така реконструкція матиме особливу значущість для вивчення ідіостилістичних ознак автора на морфемному рівні організації тексту в майбутніх дослідженнях).

Проблема зіставлення статистичних параметрів ідіостилю текстів різних редакцій одного твору була розглянута С. Бук [Бук, 2012] у порівнянні текстів авторських редакцій 1884 і 1907 рр. повісті Івана Франка “*Voа constrictor*”. Це дослідження переконливо доводить, що твори двох редакцій характеризуються різними емпіричними значеннями статистичних параметрів ідіостилю І. Франка. І хоча наше дослідження базується на текстах С. Бандери, редагованих не автором, а різними видавництвами відповідно до правопису часу публікації, було вирішено здійснити ретроспективне редагування текстів мюнхенського видання: відтворити первинні тексти без жодних перелицювань і за цими текстами провести лінгвостатистичний експеримент.

Завдяки машинописові статті, що її С. Бандера написав в останній рік життя, ми отримали єдиний зразок автентичного письма автора, що не зазнало жодних редагувань. Інших таких машинописів у відкритому доступі нема, тому статті мюнхенського видання було реконструйовано до вигляду перших публікацій. Наприклад, стаття “Значення широких мас та їх охоплення” (С. Бандера, 1946с) вперше була опублікована в часописі-місячнику “Визвольна політика” (Мюнхен), тому вважаємо, що ця перша публікація – найточніший варіант ідіостилю С. Бандери. Нині 28 статей набули свого первинного вигляду. Зіставлення двох варіантів статей (рис. 2) відбувалося повністю в ручному режимі і становило надзвичайно трудомістке завдання: у середньому редагування 5-х сторінок (формату А 4) тексту вимагало приблизно 2-х годин напруженої роботи.

Дві версії тієї самої статті С. Бандери – це тексти, що відрізняються правописно, стилістично, лексично і граматично. З огляду на це, аналіз якості змін може засвідчувати оригінальність і неповторність певного слова чи словосполучки в тексті. Умовно можемо виокремити такі причини змін: 1) ненормативність мовної одиниці з погляду тогочасної мовної норми; 2) стилістична маркованість мовної одиниці, зокрема діалектизми; 3) авторський новотвір (оказіоналізм); 4) уподобання редактора. Хоча часто певну зміну складно обґрунтувати й зрозуміти її доцільність у тексті.

В тридцятих роках, від I. Конгресу ОУН до 1933 р., в революційно-визвольному підпіллі на Західних Українських Землях ішов внутрішній змаг за зміст, форми і організацію дальшої визвольної боротьби. Після майже десятилітнього періоду бойової діяльності УВО (Української Військової Організації) вступила в дію Організація Українських Націоналістів. Почався змаг між двома тенденціями та суперечки, не раз в гострих формах, між їхніми речниками й сторонниками. Серед членства вже загально утвердилась була свідомість, що далі зводити революційну дію лише до бойових форм недоцільно, як недоцільно залишати політичну ділянку боротьби існуючим легальним партіям опортуністичного напрямку, — натомість необхідно розгортати широку революційно-політичну акцію і творити підпільну ідеологічно-політичну організацію з націоналістичною ідеологією та революційно-визвольною політичною концепцією. В тому відношенні, щодо потреби творення на ЗУЗ Організації Українських Націоналістів, не було ще ані сумнівів, ані суперечок.

У тридцяті роки, від I-го Конгресу ОУН до 1933 року, в революційно-визвольному підпіллі на західноукраїнських землях ішла внутрішня боротьба за зміст, форму й організацію дальшої визвольної боротьби. Після майже десятирічного періоду бойової діяльності УВО (Української Військової Організації) вступила в дію Організація Українських Націоналістів. Почалися змагання між двома тенденціями і суперечки, не раз гострі, між їх речниками і прихильниками. Серед членства була вже утвердилась загальна свідомість, що обмежувати далі революційну дію лише бойовими формами недоцільно, як недоцільно залишати політичну ділянку боротьби існуючим легальним партіям опортуністичного напрямку, — натомість необхідно розгортати широку революційно-політичну акцію і творити підпільну ідеологічно-політичну організацію з націоналістичною ідеологією і революційно-визвольною політичною концепцією. У тому відношенні щодо потреби творити на західноукраїнських землях Організацію Українських Націоналістів не було ні сумнівів, ані суперечок.

Рис. 2. Порівняння двох редакційних варіантів статті “Командир – провідник (сл. пам. Романа Шухевича)” в газеті “Шлях перемоги” (С. Бандера, 1954) (ліворуч) і оцифрованої версії “Перспектив української революції” (С. Бандера, 1998) (праворуч)

Для ефективного й зручного пошуку лексики, що засвідчує певне мовне явище в текстах С. Бандери (напр., іншомовних слів із м’яким [л’], із буквосполуками *ія, юо, іс, ав, ев, ов*) було написано програмовий код в інтернет-середовищі програмування Colaboratory. Комп’ютерна програма може виконувати такі функції:

1) за вибраним модулем пошуку слів – пошук слів за зазначеною буквосполукою (чи буквосполуками) або пошук певних словоформ – сформувати список слів, із яких користувач програми вручну вибере ті, що задовольняють його пошуковий запит;

2) порахувати абсолютну частоту обраних слововживань у тексті, яким попередньо присвоюється число-номер тексту, у якому вжито слово.

Для розуміння суттєвості редакційних змін наведемо кілька прикладів зіставного аналізу трьох статей: “Значення широких мас та їх охоплення” (С. Бандера, 1946с), “До проблеми політичної консолідації” (С. Бандера, 1946б), “Мої життєписні дані” (С. Бандера, 1959). Так, на стилістичному рівні аналізу було виявлено:

- заступлення фразеологічної словосполуки *в великій мірі*, що її часто словники з культури української мови подають як кальковану з московської мови, сполукою *великою мірою*;

- заміну прикметника *важний*, що в Словнику української мови [Словник української мови, 1970–1980] має ремарку *розм.*, на більш нейтральний варіант *важливий* (аналогічно *найважливіший* → *найважливіший*). Окрім того, стилістичну зміну можна вважати результатом зміни на рівні морфем – тобто словотвірної зміни (*-н-* → *-лив-*);

- застарілу лексему *умовини* (що існує лише в множині) замінено в усіх випадках на *умови*;

- С. Бандера уживає прислівник вищого ступеня порівняння *дальше* у вторинному значенні (те саме, що *далі*), що можна почути в розмовному стилі, тому редактор замінює його на *далі*;

- транспонований займенник *все* замінено на *завжди* (*все покликаються кола УНР* → *завжди покликаються кола УНР*); прислівник часу *завсіді*, що маркований розмовним функційним стилем [Словник української мови, 1970–1980], заступає інший прислівник – *завжди*;

- цікавою є дієслівно-іменникова словосполука *зуживати здобутків*, де залежний компонент стоїть у нетиповому для нього родовому відмінку, на відміну від стилістично блідої фрази *користуватися здобутками*.

Особливої уваги потребують вказівні займенникові прикметники *цей / той*, що зазвичай позначають ступінь віддаленості предмета. Редактори статей С. Бандери надто часто виправляють займенникове слово *той* на *цей* у тих випадках, коли про ступінь віддаленості не йдеться зовсім (напр., *та цілість*, *тим вимогам*, *ті рямці*, *тій формації* тощо). Коли йдеться про абстраговані ситуації, де предмет розглядають безвідносно до його положення (якого він може взагалі не мати) у просторі, уживають здебільшого займенник *той* [Фаріон, 2013, с. 240].

Неабияк цікаво натрапляти у статтях С. Бандери на діалектизми, як фонетичні, так і лексичні (серед яких є чужомовні одиниці), що їх замінювано на нейтральні словесні форми: *вистарчати* → *вистачати*, *мент* → *момент*, *ряміці* → *рамці*, *атут* → *козир*, *вальор* → *значення*, *вичерпливий* → *вичерпний*, *вакації* → *ферії*, *живець* → *місцевість*, *жиючи* → *живучи*, *знова* → *знов*, *кошівка* → *кошиківка*, *парох* → *священик*, *парохія* → *парафія*.

Аналіз редакційних змін у трьох статтях показав, що першодруки містять великий пласт лексики, правопис якої або відрізняється від сучасної мовної норми, або навіть вступає в конфлікт із мовними приписами, що були чинними до 1933 р.² Окрім того, зіставний аналіз переконав нас у важливості реконструкції первинної форми статей, адже одиниці, що їх уживав автор, відкривають шлях для заглиблення в його мовомислення, у справжню, виформувану впродовж життя, свідомість.

Лінгвостатистичний експеримент. Десять статей первинної редакції було внесено до Корпусу української мови [Корпус української мови, 2024], що забезпечило автоматичне опрацювання тексту та укладання частотних словників (ЧС) словоформ і лексем за текстовими вибірками окремих статей, враховуючи рангові списки за частинами мови.

Квантитативний опис структури тексту С. Бандери зроблено на базі зональної вибірки, структурованої на 10 підвбірок за статтями автора, написаними в часовому проміжку січень 1946 – жовтень 1950 рр.³ Обсяг текстової вибірки становить 75071 слововжитків, із них 4607 слововжитків (або 6,1 %) є не розпізнаними системою

---

² Див.: Кримський, А. Ю. *Найголовніші правила українського правопису*. Видання Волинського Кооперативного Видавництва, 1921; Шумлянський, Ф. (1927). *Найголовніші правила українського правопису Української академії наук видання 1921 р. (Розвідка)*. Відбиток. *Записки Херсонського інституту народньої освіти ім. Н. К. Крупської*, ч. 2; *Український правопис (проект) (1926)*. Держ. вид-во України; *Український правопис (1928)*. Держ. вид-во України; *Український правопис (1933)*. Рад. школа.

³ Див. за Списком ілюстративного матеріалу: (С. Бандера, 1946а); (С. Бандера, 1946б); (С. Бандера, 1946с); (С. Бандера, 1948а); (С. Бандера, 1948б); (С. Бандера, 1950б); (С. Бандера, 1950б); (С. Бандера, 1950с); (С. Бандера, 1950д); (С. Бандера, 1950е).

автоматичного морфологічного аналізу. Зважаючи на обсяг, хронологічну визначеність, жанрову обмеженість, тематичну та стильову однорідність, уважаємо сформовану текстову вибірку статистично та лінгвістично репрезентативною.

Оскільки система автоматичного морфологічного аналізу в Корпусі української мови працює на резидентному словнику, укладеному за нормативними словниками української літературної мови, то значний пласт лексики досліджуваних текстів залишається нерозпізнаним і становить надважливе джерело для майбутнього дослідження – унікальну лексичну ознаку авторського стилю. Тому нерозпізнані слововживання було пролематизовано вручну і додано до частотних словників. Після аналізу 2747 елементів статистичного ряду нелематизованої лексики було визначено 1385 одиниць, що сукупно можна вважати вирізняльним компонентом ідіостилю С. Бандери. Розмах їхніх частот: від 1 до 248. Найбільша кількість одиниць із частотою 1–912 (або 66 % від усього списку). Найчастотнішими трьома лексемами в цьому частотному спискові є *большевицький* (248), *большевизм* (224), *імперіялізм* (114). Показово, що С. Бандера жодного разу у своїх статтях не вживає слова *більшовик* або його дериватів.

Отриманий список лексем, що їх не знають словники сучасної української літературної мови, може стати потужним джерелом для словників, а найперше – для укладачів наступних правописів української мови.

З Корпусу української мови було вивантажено 10 частотних словників лексем (окремо для кожної статті) для подальшої ефективної роботи з ними в табличному форматі Excel. Кожній одиниці лексичного реєстру за емпіричним значенням абсолютної частоти було приписано ранг – важливу характеристику, що вказує на позицію лексеми за частотою щодо інших лексем (табл. 1).

Лінгвостатистичний експеримент передбачав розроблення стилеметричної моделі аналізу. У нашому дослідженні було використано стилеметричну модель, розроблену колективом авторів автоматичної системи лінгвостатистичного аналізу TextAttributor 1.0 [TextAttributor 1.0. Методика, 2024]. Стилеметрична модель спрямована на (1) обчислення багатьох статистичних параметрів (СП) і (2) зіставлення емпіричних даних цих СП із типовими

еталонними числовими значеннями СП у медійному (публіцистичному) стилі української мови. Використана в дослідженні стилеметрична модель об'єднує такі статистичні параметри: 1) обсяг тексту, 2) обсяг словника лексем, 3) кількість параметрів *logomera*, 4) індекс багатства тексту, 5) індекс винятковості словника й тексту, 6) індекс іменних означень (індекс епітізації), 7) індекс дієслівних означень, 8) індекс номінальності, 9) ступінь прономіналізації, 10) індекс модальності, 11) індекс субстантивності. Крім перерахованих СП, стилеметрична модель нашого дослідження включає ще один морфолого-статистичний параметр – 12) відносна частота (%) частини мови (окрім вигука).

Таблиця 1

**Найчастотніші лексеми у статті
“Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном”
(С. Бандера, 1948б)**

Ранг	Лексема	Клас	Частота
1	і	С	612
2	в	П	383
3	на	П	372
4	не	Ь	297
5	до	П	259
6	політичний	А	255
7	український	А	232
8	бути	Г	215
9	з	П	185
10	що	С	176
11	й	С	169
12	наш	О	163
13	за	П	157
14	вона	М	147
15	такий	О	143
16	боротьба	К	142
17	Україна	к	142
18	а	С	132
19	у	П	130
20	для	П	129

Для реалізації другого завдання – зіставлення емпіричних даних СП із типовими еталонними числовими значеннями СП у медійному (публіцистичному) стилі української мови – було використано числові значення довірчого інтервалу вебзастосунку TextAttributor 1.0 [TextAttributor 1.0, 2024] для довгих і коротких текстів медійного стилю (зокрема публіцистичного підстилю). “Довірчий інтервал кожного статистичного параметра визначався за середнім квадратичним відхиленням середнього числового значення індексу (СЧЗІ) у текстовій вибірці: $СЧЗІ \pm \sigma$. Довірчий інтервал за σ був обраний за результатами лінгвостатистичного експерименту, тому що статистичні індекси можуть мати малі числові значення (від 0 до 1), особливо в коротких текстах, а використання 95 % довірчого інтервалу при обчисленні 2σ визначало від’ємні нижні порогові значення інтервалу. За результатами зіставлення емпіричних числових значень із пороговими значеннями довірчого інтервалу система визначає 3 варіанти висновків <...>: (1) числове значення індексу входить до довірчого інтервалу медійного стилю української мови; (2) числове значення індексу не входить до довірчого інтервалу медійного стилю української мови і нижче, ніж нижнє порогове значення цього інтервалу; (3) числове значення індексу не входить до довірчого інтервалу медійного стилю української мови і вище, ніж верхнє порогове значення цього інтервалу. Якщо за результатами автоматичного зіставлення емпіричних даних із межами довірчого інтервалу реалізуються відповіді (2) і (3), то в такому випадку констатується лінгвостатистична ознака ідіостилу автора” [TextAttributor 1.0. Методика, 2024].

Комплексний квантитативний опис за параметрами стилеметричної моделі можемо вважати лінгвостатистичним “портретом” ідіостилу автора. Систематизацію статистичних параметрів стилеметричної моделі для кожної статті демонструє табл. 2.

Таблиця 2

Стиліметрична модель статті
 “Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном”

Слововживань	18598	Лематизованих	17785	95,63
		Нелематизованих	813	4,37
Лексем	3270	Лематизованих	2808	85,87
		Нелематизованих	462	14,13
Нарах Legomena	1805	Лематизованих	1454	80,55
		Нелематизованих	351	19,45
СП кількісного співвідношення слів реєстру словника й обсягу текстових слововживань				
індекс багатства			0,16	
індекс винятковості словника			0,55	
індекс винятковості тексту			0,10	
СП кількісного співвідношення лексико-граматичних класів слів у тексті				
індекс іменних означень			1,80	
індекс дієслівних означень			0,40	
ступінь номінальності			2,33	
індекс прономіналізації			0,06	
індекс модальності			0,03	
індекс субстантивності			0,29	

Закінчення табл. 2

Частини мови			відносна частота (%)
	абсолютна частота		
Іменник	5076		28,89
Прикметник	2818		16,04
Займенник	іменниковий	1107	6,30
	прикметниковий	1005	5,72
Прислівник	власне прислівник	866	4,93
	форми на -но/-го	20	0,11
	предикатив	105	0,60
Дієслово	2177		12,39
Числівник	97		0,55
Прийменник	2019		11,49
Сполучник	1703		9,69
Частка	580		3,30
Сума	17573		

Стилеметричний аналіз ідіостилю С. Бандери. Лінгво-статистичний аналіз ідіостилю С. Бандери здійснено на базі стилеметричної моделі, що систематизує емпіричні числові значення статистичних параметрів, обчислених за ЧС кожної аналізованої статті (табл. 2). Оскільки автоматичний морфологічний аналізатор корпусу текстів розпізнає не всі текстові слововживання, то для трьох базових атрибутів тексту – кількість слововживань, обсяг словника, кількість *haxax legomena* – у таблиці наведено два емпіричні числові значення, друге з яких – кількість оброблених системою. Для обчислення статистичних параметрів тексту взято саме дані про автоматично опрацьовану (лематизовану й морфологізовану) лексику.

Лише для тих статистичних параметрів, що обчислюються за кількістю *haxax legomena* (одиниць, що трапились у тексті один раз), було взято повні кількісні дані з урахуванням обробленої та необробленої лексики. За емпіричними даними кожного статистичного параметра в підвибірках статей побудовано діаграми, що хронологічно демонструють зміну емпіричного значення і дають можливість робити висновки про закономірності розвитку статистичної структури тексту С. Бандери.

Текстові підвибірки за статтями систематизовано в хронологічному порядку із присвоєнням кожній статті порядкового номера:

- “Значення широких мас та їх охоплення” (С. Бандера, 1946с) – 1;
- “До проблеми політичної консолідації” (С. Бандера, 1946b) – 2;
- “До засад нашої визвольної політики” (С. Бандера, 1946a) – 3;
- “Плянність революційної боротьби в краю” (С. Бандера, 1948a) – 4;
- “Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном” (С. Бандера, 1948b) – 5;
- “Українська національна революція, а не тільки проти-режимний резистанс” (С. Бандера, 1950e) – 6;
- “В десяту річницю створення Революційного Проводу ОУН” (10.2.1940) (С. Бандера, 1950a) – 7;
- “Війна в Кореї і національно-визвольна політика” (С. Бандера, 1950b) – 8;

- “Третя світова війна і визвольна боротьба” (С. Бандера, 1950d) – 9;

- “Друзі – українські націоналісти!” (С. Бандера, 1950с) – 10.

Окрім того, зіставлення отриманих емпіричних даних із довірчими інтервалами СП медійного стилю української мови за системою TextAttributor 1.0 виокремлює індивідуальні стилістичні ознаки тексту з-поміж типових.

СП: обсяг тексту. Під обсягом тексту маємо на увазі кількість слововживань автоматично обробленої лексики. Графічний розподіл цього СП за роками першого друкування статті (рис. 3) демонструє, що впродовж 1946–1950-х рр. обсяг Бандериної статті то зростає, то спадає, тобто не бачимо нахилу до збільшення обсягу тексту чи зменшення. Хоч зигзагоподібна форма графіка і приблизна його симетричність можуть свідчити про певні психологічні коливання автора, проте для підтвердження цієї гіпотези необхідно дослідити всю генеральну сукупність текстів С. Бандери.

Рис. 3. Графік зміни кількості слововживань у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: обсяг словника. Під обсягом словника маємо на увазі обсяг лексем, лематизованих автоматично. Ламана на графіку (рис. 4) майже повторює ламану попереднього графіка (рис. 3): тобто обсяг словника залежить від обсягу тексту, що характерно

для коротких текстів, але не для довгих, адже відповідно до закону Дж. Ципфа: що більше слововживань має текст, тим потенційно рідше в ньому можна натрапити на нові лексеми.

Рис. 4. Графік зміни обсягу словника в статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: індекс багатства. Індекс багатства обчислюють за формулою $ib = \frac{V}{N}$, де V – це обсяг словника, а N – це обсяг

тексту. Наприклад, стаття “Значення широких мас та їх охоплення” (С. Бандера, 1946с) має такий індекс багатства:

$$ib = \frac{473}{1132} = 0,42.$$

Ламана зміни індексу багатства на графіку рис. 5 дає підстави вважати, що зі збільшенням обсягу тексту обсяг словника зменшується, тобто потенційно нових слів з’являється все менше, що підтверджує дію закону Дж. Ципфа. Однак дія закону порушується в порівнянні двох статей: стаття “Друзі – українські націоналісти” має більший обсяг тексту (1652), ніж стаття “Значення широких мас та їх охоплення” (1123), проте індекси багатства в них однакові (0,42). Це вказує на більшу різноманітність лексики у другій статті. Така закономірність характеризує і статті “Третя світова війна <...>” (10450) і “Українська національна революція <...>” (13429), що мають

індекс багатства 0,2, отже, перша стаття – відносно багатша за лексичним складом ніж друга. Порівнявши дві статті “До проблеми політичної консолідації” (8763) і “Третя світова війна <...>” (10450), бачимо, що більша з них має більший індекс багатства (0,2 проти 0,18), що засвічує більшу різноманітність лексики в статті “Третя світова війна <...>” (тобто в ній менше повторюваних слів, ніж у першій).

Рис. 5. Графік зміни індексу багатства у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

Типові ознаки медійного стилю матимуть тексти, індекс багатства яких не виходить за межі довірчого інтервалу [0,26–0,5]. Отже, статті під номерами 2, 4, 5, 6, 7, 9 мають ознаки ідіостилу за індексом багатства: ступінь різноманітності тексту в них нижчий за нижнє порогове значення довірчого інтервалу. Середнє значення багатства тексту для 10-х статей (0,21) вказує на загальну тенденцію частіше повторювати слова, тобто використовувати обмежений словник лексем досить часто.

СП: індекс винятковості словника. Індекс винятковості словника обчислюється за формулою $ivl = \frac{N_1}{V}$, де N_1 – кількість слів-гапаксів (таких, що мають абсолютну частоту в тексті 1), V – обсяг словника. Наприклад, перша стаття “Значення

широких мас та їх охоплення” має індекс винятковості словника $ivl = \frac{343}{514} = 0,67$.

Середнє значення індексу винятковості словника складає 0,59, що є типовою ознакою для медійного стилю (довірчий інтервал – [0,5–0,8]). Усі статті перебувають у цьому інтервалі (рис. 6).

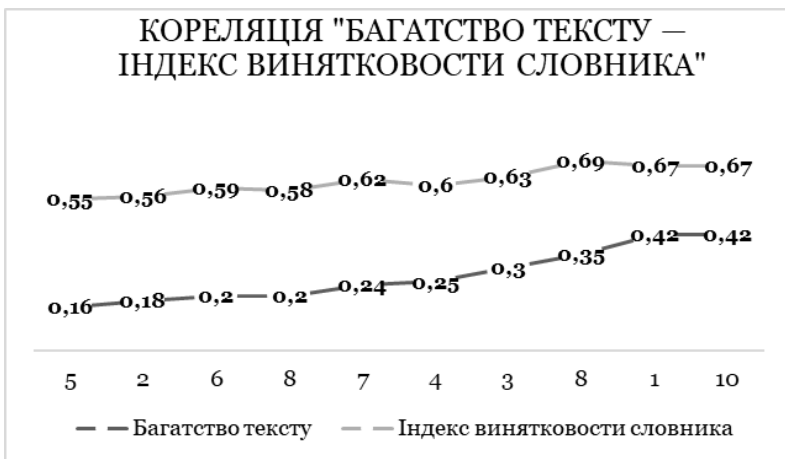
Рис. 6. Графік зміни індексу винятковості словника в статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

Для першої й останньої статті (що розміщені хронологічно) значення цього індексу однакове, так само, як і індекс багатства, що наводить нас на думку про те, що ці два індекси певним чином пов’язані між собою. Понад то, форма їхніх графіків є подібною.

Отже, у руслі дії закону Дж. Ципфа можна констатувати: що вищий індекс багатства тексту, тим вищий індекс винятковості словника. Перевіримо цю закономірність через графічне зіставлення двох ламаних (рис. 7): нижня ламана – індекс багатства, верхня ламана – індекс винятковості словника.

Базовим принципом систематизації емпіричних даних на графіку є впорядкування за ростом числових значень індексу багатства, тому номери текстів за віссю Х-ів також впорядковані за цим принципом.

Рис. 7. Графік зіставлення двох СП – багатства тексту й індексу винятковості – у статтях С. Бандери

Бачимо, що загалом зі зростанням багатства тексту зростає індекс винятковості словника, однак числове збільшення емпіричних даних індексу винятковості нижче ніж підвищення емпіричних даних індексу багатства тексту. Для деяких статей ця закономірність дещо порушена, що може бути спричинено часткою нелематизованих слів у досліджуваних вибірках.

СП: індекс винятковості тексту. Для обчислення індексу винятковості тексту необхідно кількість слів-гапаксів поділити

на обсяг тексту: $ivt = \frac{N_1}{N}$. Середнє значення індексу винятковості

тексту складає 0,14, що є ознакою ідіостилу С. Бандери. (довірчий інтервал системи TextAttributor 1.0 – [0,2–0,7]).

Як засвідчує графічне представлення на рис. 8, середнє значення є нижчим за норму медіастилу (змодельовано прямою на графіку): слова із частотою 1 становлять менше ніж 20 % тексту, що визначає низький ступінь лексичної винятковості тексту – а тому є ознакою ідіостилу. Хоча в чотирьох статтях цей показник є типовим для текстів публіцистичного стилю,

але наближений до нижньої межі довірчого інтервалу. Важливо зазначити те, що типові значення цього параметра мають статті відносно невеликого обсягу: найбільша стаття має обсяг 3050 слововжитків.

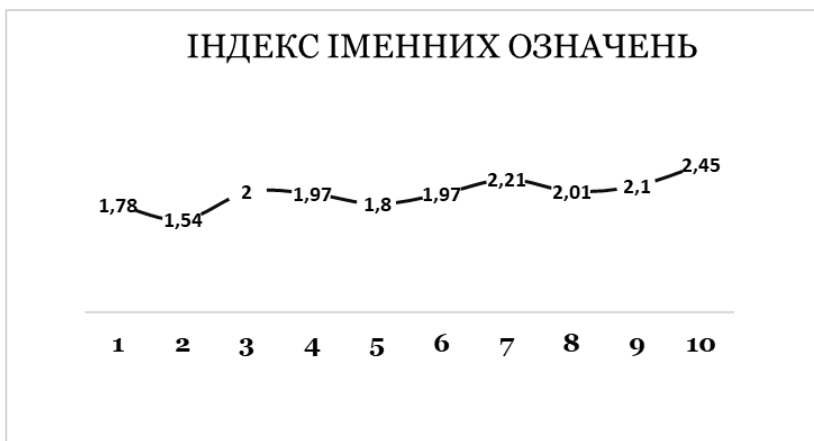
Рис. 8. Графік зміни індексу винятковості в статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: індекс іменних означень (іменник & прикметник).

Прикметник як носій ‘статичної ознаки предмета’ завжди характеризує іменник як носія категорійного значення ‘предметність’. Отже, кількісне співвідношення між цими частинами мови є важливим параметром для визначення епітизації тексту. Для знаходження індексу іменних означень необхідно кількість іменників поділити на кількість прикметників тексту. Прикметників з узагальнено-вказівною семантикою (займенникових прикметників) цей параметр не враховує.

Довірчий інтервал для цього параметра – $[2,1-3,6]$. Чим менше в тексті прикметників, тим вище значення індексу епітизації (при значенні 1 кількість іменників і прикметників однакова). Лише три статті мають типові для публіцистики значення (рис. 9). Усі інші статті мають ознаки ідіостилю

С. Бандери: іменників майже удвічі більше за прикметників, тобто в середньому кожен другий іменник має при собі залежний прикметник (про це свідчить середнє значення індексу – 1,9). Отже, С. Бандера використовує у своїх статтях психологічний прийом – прагнення посилити емоційний вплив на читача через прикметник, оскільки прикметник завжди робить наголос на якійсь одній із багатьох ознак предмета.

Рис. 9. Графік зміни індексу іменних означень у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

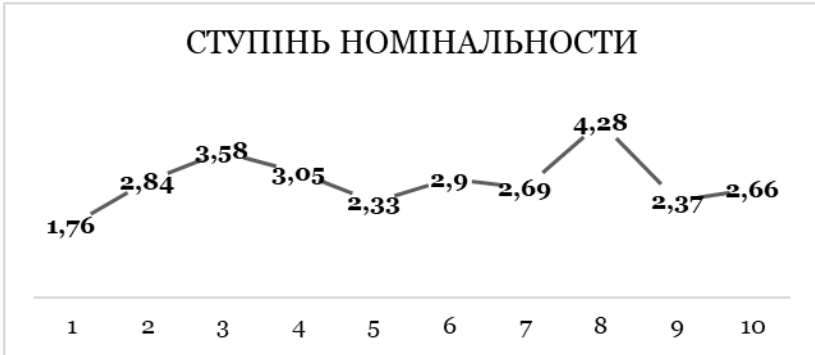
СП: індекс дієслівних означень (прислівник & дієслово).

Цей параметр свідчить про ступінь вияву ознаки дії в тексті. Для його обчислення треба кількість прислівників поділити на кількість дієслів тексту. Довірчий інтервал значень індексу дієслівних означень такий: $[0,4-0,6]$, однакова кількість дієслів і прислівників засвідчується значенням 1. Отже, робимо висновок, що лише одна стаття (“До засад нашої визвольної політики” (С. Бандера, 1946а)) виходить за нижню межу цього проміжку, тобто має ознаку ідіостилію автора (рис. 10). Середнє значення індексу дієслівних означень для 10 статей С. Бандери: 0,46. Отже, для тексту автора не є характерною надмірна прислівниковість.

Рис. 10. Графік зміни індексу дієслівних означень у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: ступінь номінальності (іменник & дієслово). Ступінь номінальності виражає відношення суми вживань іменників до суми вживань дієслів, тобто вказує на співвідношення між статичністю і динамічністю в тексті. Довірчий інтервал для значень ступеня номінальності – $[2-3,1]$, за однакової кількості іменників і дієслів ступінь номінальності має значення 1. Із побудованої діаграми на рис. 11 бачимо, що сім статей виявили типові ознаки публіцистичного стилю, а 3 статті (“Значення широких мас та їх охоплення” (С. Бандера, 1946с), “До засад нашої визвольної політики” (С. Бандера, 1946а), “Війна в Кореї <...>” (С. Бандера, 1950b)) мають значення, що виходять за межі довірчого інтервалу. Для першої із зазначених статей характерною є більша дієслівність, а для двох інших – більша іменниковість. Аномально високе значення ступеня номінальності (4,28) може бути свідченням науковості тексту, його логічної аргументованості.

Рис. 11. Графік зміни ступеня номінальності в статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: індекс прономіналізації (займенник). Щоб знайти значення цього індексу, необхідно кількість займенників, що трапились у тексті, поділити на кількість слововжитків.

Типові значення цього індексу лежать у межах $[0,03-0,10]$. Отже, усі 10 статей (рис. 12) мають типові показники індексу прономіналізації, тобто займенниковості тексту, що визначає ступінь його кореферентності.

Рис. 12. Графік зміни індексу прономіналізації в статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: індекс модальности (частка). Індекс модальности виражає відношення кількості часток до кількості слововживань тексту і свідчить про ступінь емотивности тексту. Типові значення цього індексу лежать у межах $[0,02-0,05]$: позначено на графіку прямою (рис. 13). Отже, лише одна стаття (“Війна в Кореї <...>” (С. Бандера, 1950b)) має за цим параметром ознаку ідіостилю С. Бандери: низьке значення вказує на збідненість емотивности статті.

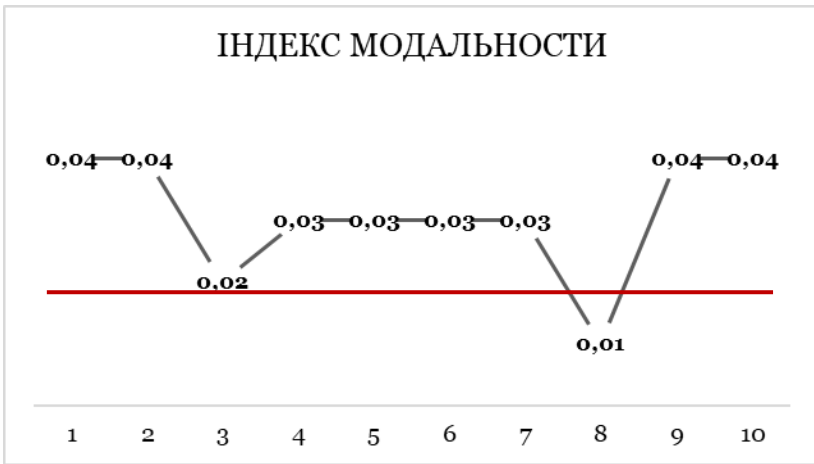

Рис. 13. Графік зміни індексу модальности у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

СП: індекс субстантивности (іменник). Індекс субстантивности виражає відношення кількості іменників до обсягу слововживань тексту, свідчить про насичення тексту іменниками, статичність стилю. Довірчий інтервал індексу – $[0,26-0,32]$. З графіка на рис. 14 висновуємо, що сім статей показали типові значення параметра, а три (“Значення широких мас <...>” (С. Бандера, 1946с), “До засад нашої визвольної політики” (С. Бандера, 1946а), “Війна в Кореї <...>” (С. Бандера, 1950b)) показали відмінні від цього інтервалу значення індексу субстантивности, однак відхилення не є суттєвим.

Рис. 14. Графік зміни індексу субстантивності у статтях С. Бандери впродовж 1946–1950 рр.

Валідація емпіричних даних лінгвостатистичного аналізу за перевіркою вебзастосунок TextAttributor 1.0. Порівняння емпіричних числових значень проаналізованих статистичних параметрів із результатами атрибуції текстів С. Бандери в роботі вебзастосунок TextAttributor 1.0 [TextAttributor 1.0, 2024] подано в табл. 3, що підтверджує істинність отриманих емпіричних даних, обчислених вручну та за результатами роботи автоматичної системи, попри несуттєву похибку, що, як уже зазначалося, спричинена часткою необробленої лексики в автоматичній системі.

Дискусія і висновки

Створена в дослідженні лексикографічна система частотних словників у Корпусі української мови – перша в українській комп’ютерній лексикографії параметризована система текстоорієнтованих електронних частотних словників мови С. Бандери. Особливого значення набуває той факт, що частотні словники створювались на базі реконструйованого текстового матеріалу на базі джерел-першодруків статей автора. Укладені частотні словники, автоматичне обчислення та систематизація статистичних характеристик текстів автора у формі статистичних параметрів відкривають перед філологами нові можливості та перспективи в дослідженні статистичної структури текстів автора на лексичному й частининомовному рівнях організації.

Емпіричні значення статистичних параметрів
за статтями С. Бандери, автоматично визначених
системою TextAttributor 1.0 (сірі смуги)
та обчислених вручну (білі смуги)¹

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ІБ	0,42	0,18	0,3	0,25	0,16	0,2	0,24	0,35	0,2	0,42
ib	0,42	0,19	0,3	0,26	0,16	0,2	0,24	0,35	0,2	0,42
ІВС	0,67	0,56	0,63	0,6	0,55	0,59	0,62	0,63	0,58	0,67
ivl	0,65	0,53	0,6	0,58	0,53	0,56	0,57	0,61	0,54	0,65
ІВТ	0,29	0,11	0,2	0,17	0,1	0,13	0,17	0,24	0,13	0,29
ivt	0,27	0,1	0,18	0,15	0,08	0,11	0,14	0,22	0,11	0,27
ІО	1,78	1,54	2,0	1,97	1,8	1,97	2,21	2,01	2,1	2,45
ііо	1,82	1,44	1,99	1,87	1,72	1,86	2,13	1,93	1,98	2,18
ІДО	0,4	0,47	0,39	0,52	0,4	0,47	0,47	0,45	0,52	0,44
ідо	0,37	0,46	0,36	0,51	0,39	0,47	0,48	0,44	0,51	0,42
СтН	1,76	2,84	3,58	3,05	2,33	2,9	2,69	4,28	2,37	2,66
stn	1,8	2,67	3,55	2,9	2,22	2,72	2,6	4,12	2,25	2,45
ІПрон	0,08	0,05	0,06	0,05	0,06	0,06	0,06	0,05	0,07	0,08
ipro	0,09	0,06	0,06	0,05	0,07	0,06	0,06	0,05	0,07	0,09
ІМод	0,04	0,04	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	0,04	0,04
imod	0,05	0,04	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03	0,02	0,05	0,04
ІСуб	0,25	0,29	0,34	0,32	0,29	0,31	0,3	0,35	0,29	0,31
isub	0,26	0,28	0,34	0,31	0,28	0,3	0,3	0,34	0,28	0,29

¹ Умовні скорочення статистичних параметрів: ІБ/іб – індекс багатства; ІВС/ivl – індекс винятковості словника; ІВТ/ivt – індекс винятковості тексту; ІО/ііо – індекс іменних означень; ІДО/ідо – індекс дієслівних означень; СтН/stn – ступінь номінальності; ІПрон/ipro – індекс прономіналізації; ІМод/imod – індекс модальності; ІСуб/isub – індекс субстантивності.

Апробована в дослідженні стилеметрична модель, теоретично обґрунтована і валідована в системі TextAttributor 1.0, може розглядатися як типологічна у вивченні текстів різних стилів та ідіостилів, а в частині частиномовних статистичних параметрів демонструє вищий рівень узагальнення квантитативної моделі тексту, ніж модель статистичної структури лексики, тому що статистичне індексування за частиномовними ознаками, як порівняти з кількістю слів, зменшує порівнювані лінгвістичні явища в тисячі разів.

Лінгвостатистичне моделювання текстів С. Бандери дозволяє говорити про систематизацію статистичних даних і формування лінгвостатистичного “портрета” ідіостилу С. Бандери – це сукупність усіх емпіричних даних про статистичну структуру його текстів за дев’ятьма статистичними параметрами, зіставленими з довірчими інтервалами обчислених статистичних параметрів публіцистичного стилю української мови загалом.

Внесок авторів: Оксана Зубань – методологія, валідація даних, написання (перегляд і редагування); Владислав Кривенко – концептуалізація, формальний аналіз, програмне забезпечення, валідація даних, написання (оригінальна чернетка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бук, С. Н. (2021). *Велика проза Івана Франка: електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти*. ЛНУ імені Івана Франка.

Бук, С. (2012). Кількісне зіставлення текстів (на матеріалі редакцій 1884 та 1907 років повісті Івана Франка “Воа constrictor”). *Українське літературознавство*, 76, 179–192.

Дарчук, Н. (2021). Безполучниковість у поетичних творах Лесі Українки. *Лінгвістичні студії*, 42, 117–138. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.42.12>

Зубань, О. (2020). *Комп’ютерне лексикографічне моделювання морфемної системи української мови*. ВПЦ “Київський університет”. <https://doi.org/10.17721/978-966-439-819-7>

Корпус української мови (2024). <http://www.mova.info/corpus.aspx>

Перебийніс, В. С. (Ред.). (1967). *Статистичні параметри стилів*. Наукова думка.

Перебийніс, В. С., Муравицька, М. П., & Дарчук, Н. П. (1985). *Частотні словники та їх використання*. Наукова думка.

Словник української мови: у 11 т. (1970–1980). Наукова думка.
http://ukrlit.org/slovnky/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

Фаріон, І. (2013). *Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)*. Місто НВ.

Ципердюк, О. (2013). Публіцистичне мовлення Степана Бандери з погляду сучасних мовних норм. *Наукові праці [Чорноморського держ. ун-у ім. Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Сер: *Філологія. Мовознавство*, 216, 204, 118–123.

TextAttributor 1.0. (2024). <http://ta.mova.info>

TextAttributor 1.0. Методика (2024). <http://ta.mova.info/methods>

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ²

Бандера, С. (1946а). До засад нашої визвольної політики. *Визвольна політика*, ч. 9–10, 12–19.

Бандера, С. (1946б). До проблеми політичної консолідації. *Визвольна політика*, ч. 4–5, 6–24.

Бандера, С. (1946с). Значення широких мас та їх охоплення. *Визвольна політика*, ч. 1, 15–17.

Бандера, С. (1948а). Пляновість революційної боротьби в краю. *Визвольна політика*, ч. 1 (18), 8–18.

Бандера, С. (1948б). Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном. *Видання ЗЧ ОУН*.

Бандера, С. (1950а). В десятю річницю створення Революційного Проводу ОУН (10.2.1940). *Сурма*, ч. 18–19, 1–8.

Бандера, С. (1950б). Війна в Кореї і національно-визвольна політика. *Сурма*, ч. 21, 1–3.

Бандера, С. (1950с). Друзі – українські націоналісти! *Сурма*, ч. 24, 4–5.

Бандера, С. (1950d). Третя світова війна і визвольна боротьба. *Сурма*, ч. 22–23, 1–4; ч. 24, 7–10.

Бандера, С. (1950е). Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс. *Український самостійник*, ч. 3, 2–3; ч. 5, 2–3; ч. 7, 2–3; ч. 8, 2; 10, 2; ч. 11–13, 2–3; ч. 15, 2–3.

Бандера, С. (1954). Командир – провідник (слідами сл. пам. Романа Шухевича). *Шлях перемоги*, ч. 3, 2; ч. 5, 2; ч. 6, 2; ч. 7, 2.

---

² Узято з <https://ounuis.info/library/> (електронна бібліотека Архіву ОУН), окрім останнього джерела.

Бандера, С. (1959). *Мої життєписні дані* (початковий машинопис автобіографії С. Бандери з редакторськими правками 1961 р. для “Гомону України”). Ф. 21 оп. 1 од. зб. 37.

Бандера, С. (1961). *Мої життєписні дані*. *Гомін України*, 42/648, 2; 43/649, 2; 44/650, 2; 45/651, 2.

Бандера, С. (1998). *Перспективи української революції*. Видавнича фірма “Відродження”. <http://dontsov-nic.com.ua/stepan-bandera-perspektyvy-ukrajinskoji-revoljutsiji/>

REFERENCES

Buk, S. N. (2021). *Long prose fiction by Ivan Franko: electronic corpus, frequency dictionaries, and other interdisciplinary contexts*. Ivan Franko Lviv National University [in Ukrainian].

Buk, S. (2012). Quantitative comparison of texts (based on the material of the 1884 and 1907 editions of Ivan Franko’s novel “Boa constrictor”). *Ukrainian Literary Studies*, 76, 179–192 [in Ukrainian].

Corpus of the Ukrainian language (2024) [in Ukrainian]. <http://www.mova.info/corpus.aspx>

Darchuk, N. (2021). Non-conjunctiveness in the poetic works of Lesya Ukrainka. *Linguistic Studies*, 42, 117–138 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.42.12>

Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1970-1980). Naukova Dumka [in Ukrainian]. http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

Farion, I. (2013). *Language norm: destruction, search, renewal (culture of public speech)*. Misto NV [in Ukrainian].

Perebyinis, V. S., Muravytska, M. P., & Darchuk, N. P (1985). *Frequency dictionaries and their use*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Perebyinis, V. S., (Ed.). (1967). *Statistical parameters of styles*. Naukova dumka [in Ukrainian].

TextAttributor 1.0 (2024) [in Ukrainian]. <http://ta.mova.info>

TextAttributor 1.0. Методика (2024) [in Ukrainian]. <http://ta.mova.info/methods>

Tsyperdiuk, O. (2013). Publicistic speech of Stepan Bandera in terms of modern language norms. *Scientific works. Philology. Linguistics*, 216, № 204, 118–123 [in Ukrainian].

Zuban, O. (2020) *Computer lexicographic modeling of the morpheme system of the Ukrainian language*. Publishing house “Kyiv University” [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/978-966-439-819-7>

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL³

Bandera, S. (1946a). To the principles of our liberation policy. *Vyzvolna polityka* [Liberation politics], pts. 9–10, 12–19 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1946b). To the problem of political consolidation. *Vyzvolna polityka* [Liberation politics], pts. 4–5, 6–24 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1946c). The significance of the masses and their outreach. *Vyzvolna polityka* [Liberation politics], pts. 1, 15–17 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1948a). The planned nature of the revolutionary struggle in the region. *Vyzvolna polityka* [Liberation politics], pt. 1 (18), 8–18 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1948b). A word to Ukrainian nationalist revolutionaries abroad. *Vyd. ZCh OUN* [in Ukrainian].

Bandera, S. (1950a). On the tenth anniversary of the establishment of the OUN Revolutionary Leadership (10.2.1940). *Surma* [Trumpet], pts. 18–19, 1–8 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1950b). The Korean War and National Liberation Policy. *Surma* [Trumpet], pt. 21, 1–3 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1950c). Friends – Ukrainian nationalists! *Surma* [Trumpet], pt. 24, 4–5 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1950d). World War III and the liberation struggle. *Surma* [Trumpet], pts. 22–23, 1–4; pt. 24, 7–10 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1950e). Ukrainian national revolution, not just anti-regime resistance. *Ukrainskyi samostiinyk* [Ukrainian independent], pt. 3, 2–3; pt. 5, 2–3; pt. 7, 2–3; pt. 8, 2; pt. 10, 2; pts. 11–13, 2–3; pt. 15, 2–3 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1954). Commander – leader (in the footsteps of the glorious memory of Roman Shukhevych). *Shliakh peremohy* [The path of victory], pt. 3, 2; pt. 5, 2; pt. 6, 2; pt. 7, 2 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1959). *My life story* (initial typescript of S. Bandera's autobiography with editorial changes in 1961 for the "Voice of Ukraine"). F. 21 op. 1 od. zb. 37 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1961). My life story. *Homin Ukrainy* [Voice of Ukraine], 42/648, 2; 43/649, 2; 44/650, 2; 45/651, 2 [in Ukrainian].

Bandera, S. (1998). Prospects for the Ukrainian revolution. Vydavnycha firma "Vidrodzhennia" [in Ukrainian]. <http://dontsov-nic.com.ua/stepan-bandera-perspektyvy-ukrajinskoji-revoljutsiji/>

Отримано редакцією збірника / Received: 01.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.04.24

---

³ Retrieved from <https://ounuis.info/library/>, except last source.

Oksana ZUBAN, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-2644-3892

e-mail: oxana.zuban@knu.ua

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

Vladyslav KRYVENOK, Student

ORCID ID: 0009-0006-1070-7378

e-mail: vladyslavkryvenok@knu.ua

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

**FROM WORD TO NUMBER:
LINGUISTIC AND STATISTICAL “PORTRAIT”
OF THE IDIOLECT OF STEPAN BANDERA**

Background. The personality of S. Bandera has repeatedly been the subject of research by scholars in terms of non-linguistic categories. However, one of the most expressive aspects of the figure – the linguistic one – has not yet been the subject of systematic and in-depth study. Furthermore, the journalistic heritage of S. Bandera has not yet been subjected to a systematic linguistic and statistical analysis, which renders this study a valuable contribution to the field. The objective of this article is to provide a statistical parameterisation of the lexical and part-of-speech structure of S. Bandera’s texts, based on a textual sample of 10 journalistic articles (first editions).

Methods: the method of retrospective editing of the text of reprints, statistical methods (calculation of statistical parameters, comparison of empirical data with the confidence interval of Ukrainian journalism, the method of statistical modelling), and the method of graphical presentation of statistical data.

Results: 1) the articles from the 1978 edition were edited retrospectively and the textual material was digitised and categorised in a format suitable for automatic processing; 2) a corpus of all digitised first editions of articles was compiled; 3) the text of the articles – from the first edition and the 1978-edition – were compared; 4) frequency dictionaries in the Ukrainian Language Corpus were compiled based on the reconstructed texts; 5) a stylometric model of statistical research was formed, and several parameters of the statistical structure (lexical and part-of-speech) of S. Bandera’s text were calculated; 6) empirical values of linguistic and statistical parameters calculated manually were compared with confidence intervals of the media style and with the automatically calculated empirical data of the TextAttributor 1.0 web application.

Conclusions. The study resulted in the creation of the inaugural lexicographic system of frequency dictionaries in Ukrainian computer lexicography, based on the initial editions of S. Bandera's articles. The linguistic and statistical modelling of the texts allows us to speak of the systematisation of statistical data and the formation of a linguistic and statistical "portrait" of S. Bandera's idiolect. This is a set of all empirical data on the statistical structure of his texts, comprising nine statistical parameters, which have been calculated and compared with the confidence intervals of the statistical parameters of the journalistic style of the Ukrainian language in general.

Key words: Ukrainian language, idiolect, stylometric model, statistical parameter, corpus of texts, frequency dictionary.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

НАШІ АВТОРИ

- Бондаренко Максим Олегович** – аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Браїлко Юлія Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач сектору криміналістичних та психологічних досліджень Полтавського відділення Національного наукового центру “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
- Грицина Зоряна Борисівна** – магістр Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Голота Тарас Сергійович** – аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Дарчук Наталія Петрівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Зубань Оксана Миколаївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

- Кисла
Наталія
Вікторівна** – кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник сектору криміналістичних та психологічних досліджень Полтавського відділення Національного наукового центру “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
- Кочан
Ірина
Миколаївна** доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка
- Кривенок
Владислав
Михайлович** – студент Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Лаврінець
Олена
Яківна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного університету “Києво-Могилянська академія”
- Мойсієнко
Анатолій
Кирилович** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Робейко
Валентина
Василівна** – асистент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Стишов
Олександр
Анатолійович** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

- Торчинська
Наталія
Миколаївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету
- Торчинський
Михайло
Миколайович** – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету
- Цигвинцева
Юлія
Олександрівна** – доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України

ЗМІСТ

Семантика

Браїлко Юлія, Кисла Наталія
Номінації російсько-української війни
в різностильовому дискурсі 5

Стишов Олександр
Розмовні неологізми в сучасній українській мові 23

Грамати́кологія

Лаврінець Олена
Морфологі́йна парадигма́тика питомих та іншомовних
назв взуття в сучасній українській мові 42

Лінгвопое́тика

Мойсієнко Анатолій
Рима як структурний компонент сонетного тексту 73

Торчинська Наталія, Торчинський Михайло
Структурні і функційні особливості
парцельованих конструкцій
(на матеріалі поезій Анатолія Мойсієнка) 96

Кочан Ірина
Барвистий світ поезій Анатолія Мойсієнка 121

Лінгвокультуро́логія

Бондаренко Максим
Експліцитні способи вираження компаративності
в українських пареміях XIX століття 141

Грицина Зоряна
Афектоніми в мовній картині світу українців XXI століття 160

Сугестивна лінгвістика

Голота Тарас Мовні засоби маніпуляції в рекламі на українських Telegram-каналах	177

Прикладна лінгвістика

Дарчук Наталія, Зубань Оксана, Робейко Валентина, Цигвинцева Юлія Індексування негативного сентименту українськомовного тексту системою “TextAttributor 1.0”	204

Зубань Оксана, Кривенюк Владислав Від слова до цифри: лінгвостатистичний “портрет” ідіостилю Степана Бандери	222

Наші автори	255

CONTENTS

Semantics

Brailko Yuliia, Kysla Nataliia
Nominations of the russian-ukrainian war
in multi-style discourse 5

Styshov Oleksandr
Colloquial neologisms in the modern Ukrainian language 23

Grammarology

Lavrinet Olena
Morphological paradigmatics of proper and foreign names
of footwear in modern Ukrainian language 42

Linguopoetics

Moisiienko Anatolii
Rhyme as a structural component of the sonnet text 73

Torchynska Nataliya, Torchynskyi Mykhailo
Structural and functional features of parceled constructions
(based on the poems of Anatolii Moisiienko) 96

Kochan Iryna
The colourful world of poetry by Anatolii Moisiienko 121

Linguistic Culturology

Bondarenko Maksym
Explicit ways of expressing comparativity
in Ukrainian paremiias of the 19th century 141

Hrytsyna Zoriana
Affectonyms in the linguistic worldview
of ukrainians of the XXI century 160

Suggestive Linguistics

H o l o t a Taras Language means of manipulation in advertising on Ukrainian Telegram channels	177

Applied Linguistics

D a r c h u k Nataliia, Z u b a n Oksana, R o b e i k o Valentyna, T s y h v i n t s e v a Yuliia Indexing of the negative sentiment of the Ukrainian text by “TextAttributor 1.0”	204
Z u b a n Oksana, K r y v e n o k Vladyslav From word to number: linguistic and statistical “portrait” of the idiolect of Stepan Bandera	222
Information about the authors	255

Кафедра української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету продовжує видання міжвідомчого збірника **“Українське мовознавство”**.

“Українське мовознавство” виходить друком із 1973 р. і має статус міжвідомчого наукового збірника, у якому публікуються статті провідних фахівців та молодих дослідників України й зарубіжжя в галузі лінгвістики.

Періодичність випуску – 1 раз на рік.

Матеріали статей редакційна колегія **приймає до 15 квітня поточного року.**

На сторінках **web-сайту “Українського мовознавства”** можна отримати докладну інформацію про журнал, ознайомитися з вимогами до публікації, звернутися до архіву.

Адреса web-сайту “Українського мовознавства”

ukr.movoznavstvo.knu.ua

Адреса для подання матеріалів статей і рецензій

ukr.movoznavstvo@knu.ua

Редколегія

Наукове видання

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Міжвідомчий
науковий
збірник

Випуск 1(54)

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення (рішення № 1450 від 25.04.24, ідентифікатор друкованого медіа: R30-04604). Кафедра української мови та прикладної лінгвістики. Головний редактор М. Мозер. Адреса: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Навчально-науковий інститут філології: 01601, Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 95. ☎ (38044) 239 33 49, 239 33 54

Редактор *О. В. Грицяюк*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 14,9. Наклад 100. Зам. № 224-11177.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф7.
Підписано до друку 21.11.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.knu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02

